Gh. T. Kirileanu

Nu se imprumută acasă.

BUCOVINA.

NOTIȚE POLITICE ASUPRA SITUAȚIEI.

DE

GEORGE BOGDAN-DUICĂ.

Biblioteca Documentară
Piatra Neamț
Regiunea Bacău

8017

SIBIIU.
INSTITUT TIPOGRAFIC T. LIVIU ALBINI.
1895.

fot asupra Bucovinei.

) Câteva date statistice-istorice în Bucovina de Stefanelli în Conv. lit. 1881. Reprodus în Timpul 21 mart 1881; în Diploma mării Bucovina, Unirea XX, 171

) Biedermann – Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich. Ein Beitrag zur Nationalitäten-Statistik mit einleitenden Bemerkungen über deren Verhältniss zu den Rechts- und Staatswissenschaften. Festschrift, 13 coale 8° Graz 1877 3 fl. 50 cr. (Rom. și răsp. lor în Austria, ad. la statistica naționalităților cu observații introductive asupra raportului Românilor față cu științele juridice de stat.)

Cur. de Jassi No 105/77.

K. I. 98

I.

ÎNTRODUCERE.

1. Puncte de vedere.

Bucovina a fost odată plină de o vieață, care interesa pe toți Românii. La 1848 Hurmuzăchenii, monarchiști democratisanți, purtau prin ziarul lor »Bucovina« o luptă voinică pentru drepturile și libertățile Românilor din Bucovina, Moldova, Valahia, Ungaria și Ardeal. Băteau acolo inimi largi în acele vremuri! Avem tot de pe atunci și un program comun al tuturor Românilor din Austria. Dela 1850 până la 1864 Bucovina ia parte la luptele noastre bisericești, dorind a fi unită cu reînviata noastră metropolie.

În »senatul imperial înmulțit« dela 1860 Andrei Mocioni intervine, privit fiind cu ochi răi și întimpinat cu vorbe mocănești de Br. Nicolae Petrino, pentru autonomia Bucovinei. Și earăși de-acolo mai răsună de câteva ori glas bucovinean aprețiând forme politice, care ne priviau pe noi Românii din Ungaria mai deaproape, ca spre pildă discuția asupra dualismului urmată în dieta Bucovinei la 1866. Și apoi — venì un veac de uitare, în care frații nu se mai caută cu privirile încrucișate

peste munți, un veac, care în Bucovina a născut niște împregiurări triste, pentru-că, perzênd din vederea și din lucrările sale politice ideile mari, ea s'a adûncit într'o vieață prea provincială, prea mică, micșorându-se deodată cu problemele și forțele.*)

De vre-o trei ani se face o schimbare, pe care, afară de Bucovina, puțini o cunosc bine, nefiind chiar și în Bucovina, deplin lămurită, nu atât cu privire la temeiurile, cât mai mult la problemele, la metodul și tactica ei.

În afară de Bucovina schimbarea este judecată cu un optimism puțin motivat.

În contrazicere cu impresiile ce le-am primit *eu* în Bucovina, dl Take Ionescu, ministrul român la culte și instrucție, zise în ședința dela 13 Decemvrie 1893 a camerei române:

»*Cei care cunosc starea lucrurilor în Bucovina*, știu că de unde acum câțiva ani

*) Țin să traduc aici câteva vorbe, pe care regele Carol le-a scris în amintirile sale despre Hurmuzăcheni, pentru a se vedè ce impresiune făceau *acei* oameni. Ele sûnt acestea: »1866 14/26 August (Dumineca) Prințul Carol se convinge din nou de acest entusiasm în Dulcești, o moșie a doamnei Ghica născ. Hurmuzachi. Hurmuzăchenii locuesc în Bucovina, dar' sûnt *Români inspirați;* ei primesc pe prințul german, care a urcat tronul român, ca pe un mântuitor al națiunii lor. *Aus dem Leben König Karl's von Rumänien*, Stuttgart, 1894, vol. I., pag. 107.

limba românească da înapoi înaintea limbii rutene, azi s'a făcut o reacțiune puternică și *limba românească câștigă teren pe fiecare zi.*«

În aceeași cameră și ședință dl Ionel Grădișteanu zise:

»De altfel, dlor, este un obiceiu al Maghiarilor, în lipsă de alte argumente, de a înfățișa pe Români ca *irredentiști* pentru a-'i compromite în fața Coroanei, pe de o parte, și pentru a căuta pe de alta, a îndreptăți până la un punct în ochii lumii civilisate, nedreptățile și nelegiuirile lor. Fiți siguri însĕ, că nici ei înșiși nu se cred. De aceea, această învinuire nici nu e vrednică de o discuție serioasă, căci altfel n'am avè decât sĕ-'i întrebăm de ce *nu e chestiune bucovineană*, deși Bucovina e locuită tot de Români, și face parte din aceeași monarchie. Ar fi siliți atunci sĕ recunoască că causa pentru care nu se ridică la noi chestiunea bucovineană, e că *în Austria Românii nu pot sĕ se plângă de guvernul care le pune la îndemână toate drepturile naționale*, și dacă sûnt și acolo câteva neajunsuri naționale, vina e în parte a Românilor de acolo, și în parte a altor împregiurări etnice și economice, dar' nici într'un cas a guvernului austriac«.

Deja mai bine, mai complet și mai nimerit. Dar' nici limba română nu câștigă teren, *decât încetinel la Români*, nici guvernul nu li-a

dat încă Românilor toate dreptățile, ce li-se cuvin în puterea constituției monarchiei. Alta-i chestia, că le reclamă ei ori nu, că-i bine ori nu să le reclame impetuoși și la această chestie voiu revenì în partea finală și cea mai actuală a scrierii mele, la discuția asupra programului Românilor bucovineni.

Aici trebue să se vorbiască câteva cuvinte mai lămurite, care, adresându-se și Românilor ce nu prea cunosc Bucovina, trebue să fie mai amĕnunțite, dar' mai ales concentrate în giurul *chestiunilor politice actuale*. Câteva amintiri istorice, ce le voiu face, sûnt une-ori decorație, alte-ori însĕ absolut necesare.

Așa voiu scrie în vederea celor din afară de Bucovina.

Pentru Românii de acolo, voiu scrie după povețele, care au rĕsunat în 15/27 August 1871 la *Putna*, în mijlocul nemărginitului entusiasm, pe care îl produsese sĕrbarea națională dela morminteul lui Stefan.

Mare Voevod, care zaci între cei mai puțini și mici Români, scoală-Te și le insuflă duhul Tĕu și-'i fa earăși mari!

La Putna, mănăstire deja pângărită de graiu străin, ce rĕsună azi în ea, oratorul festiv zicea*):

---

*) *A. D. Xenopol: Cuvêntare festivă*, Iași, 1871, pag. 20.

»A doua condiție neapărată a reușitei este, că să nu ne înșelăm asupra stării în care ne aflăm. *Să nu ne orbim noi înșine prin lingușiri și înălțări peste aceea ce sîntem în adevăr.* Când Ștefan-cel-Mare își scăpa poporul întreg prin vitezele sale lupte, când întregul popor înălța rugăciuni fierbinți către cer pentru mărirea Voevod, acesta, departe de a se mândri de propriile fapte, petrecea după obiceiul timpului de atunci zile întregi în post și rugăciuni, *și nu se orbia asupra primejdiilor ce-l așteptau și de acolo înainte,* asupra muncii ce avea încă de muncit pentru a ajunge la țelul seu. Să facem asemenea astăzi și noi în felul nostru... La cea mai mică isbândă a faptelor sau spiritului nostru, *să nu ne îngâmfăm cu o neiertată zădărnicie*, să înțelegem totdeauna unde ne aflăm, cât am lucrat, cât avem de lucrat pentru a ajunge la scopul dorit, și a merita de a fi trecuți cu semnul recunoștinței în analele lucrurilor omenești.

Așa voiu vorbi și eu, fără lingușiri și înălțări, neorbit asupra primejdiilor și în contra celor-ce se îngâmfă cu o neiertată zădărnicie. Pentru-că a vorbi altfel asupra intereselor popoarelor este mișelie.

2. Ocuparea Bucovinei. — Iosif II. — 12 Octomvrie 1777. — Daco-Românii.

Bucovina a fost ocupată de Austria către sfîrșitul anului 1774. Capitala terii, Cernăuții se aflau la 31 August în mâna maiorului Mieg, Seretul și Suceava au fost ocupate imediat după aceea și la 25 Octomvrie cordonul de ocupațiune era complet. Călcând pe urmele proaspete ale armatelor rusești, care se retrăgeau după pacea dela Cuciuc-Cainardj (Iulie 1774) din principatele române, armata austriacă, pornită de pe marginile Galiției, mută pajurile împerătești spre Sud și Ost și puse stăpânire pe acel »drum«, despre care diplomația austriacă susținea, că monarchia are lipsă pentru comunicația dintre Ardeal și Galiția. Galiția fusese obținută doi ani mai nainte, la 1772.

Tatăl ideii de a rupe de către Moldova acea parte de teară, este marele nostru împerat Iosif II. Aflându-se, în călătoria sa prin Ardeal, la Reghinul-săsesc, Iosif scrie celebrei sale mame, Mariei Teresia: » . . . Tocmai am visitat Ciucul și Giurgeul cu toate pasurile lor de către Moldova, precum și o parte din teritorul reocupat (la 1769). Acesta este o adevărată pustietate, acoperită cu cei mai frumoși arbori, care putrezesc însă nefolosiți. Dacă în schimbul acestor părți de teritoriu, care fiind nedesțelinite și necolonisate, nu au nici o va-

loare, *am obține, dându-le Moldovenilor, acel colț, ce se mărginește cu Ardealul, Maramurășul și Pocuția,* s'ar fi sevîrșit ceva foarte de folos și eu îmi permit a ruga pe Maiestatea Voastră, de a chibzui afacerea prin prințul Kaunitz . . .

Șirele acestea le-a scris împăratul Iosif în 19 Iunie 1773. Acel colț, despre care scrie împăratul este Bucovina. Planul ocupării ei pentru Austria încolțì așadar' în mintea isteață a lui Iosif II.

Zugrăvirea amănunțită a ocupării Bucovinei nu are loc însă în schițele mele. Asupra ei au scris istoricii nostri, au scris mai ales istoricii austriaci, făcêndu-se astfel lumină deplină.*)

Un moment festiv îmi atrage deocamdată atenția mea de foiletonist, care nu am intenția a scrie totdeauna profund și exact, ci interesant și exact. Este ziua de 12 Octomvrie 1777, zi în care boerimea, mănăstirile, clerul

---

*) Pentru cei doritori a ști de acestea însemn aici o bibliografie absolut necesară, dar' și suficientă.

Dr. Daniil Werenca, Bukowina's Entstehen und Aufblühen. Maria Theresia's Zeit. (1772—1775). Wien, 1892, la Tempsky.

Dr. Johann Polek, Die Erwerbung der Bukowina durch Oesterreich. Czernowitz, 1889.

Dr. Raimund Friedrich Kaindl, Die Erwerbung der Bukowina durch Oesterreich. Czernowitz, 1894.

Răpirea Bucovinei, după documente autentice, (broșură anonimă). București, Socec, 1875.

mirean, satele și orașele s'au adunat la Cernăuți pentru a depune jurământul de credință în mânile lui *Gavril Splényi de Mihâldv*, general al Maiestății Sale Împĕratului.

Ce frumos alaiu fu în ziua aceea!

Mazilul Ioan Calmuțchi, cu coif în cap și cu trupul căptușit în zea, chemase cu o zi mai nainte pe locuitorii Cernăuțului la sĕrbătoare. Boerii absenți, dar' cu moșii în țeară, au fost chemați din Moldova, unde petreceau. Din mănăstiri veniră egumenii cu câte doi călugări, protopopii veniră cu câte doi preoți, poporul însuși a fost bine instruat asupra însemnătății zilei, la ordinul lui Herescul, episcopului de Rădăuț, de preoți, afară de Uidești, loc cu vii în valea Sucevei, unde popa Andrei a încercat o mică revoltă și de unde apoi a trebuit sĕ fugă. Mazilul Paladi îngrija în ziua de jurământ de rînduеală în convoiul delegaților satelor, care veniră câte doi cu judele satului împreună.

Jurământul avea sĕ se facă într'o hală de lemn anume clădită pentru 12 Octomvrie 1777.

Până aici alaiul, din care numai Jidovii fuseseră excluși,*) venia dela casa »directorului de administrație«, deschis fiind de maeștrii de ceremonii Damian și Mihalachi Calmuțchi. Boierii păsiau pedestri și cu capul gol.

*) Ei erau puțini, au subscris însĕ toți actul jurământului de fidelitate

Ajunși la hală, boierul Ilie Corescul ceti pe »*moldovenește*« formula jurământului, pe care poporul îl repeți »cu curagiu«. »În tot poporul s'a simțit« — spune un raport ziaristic contemporan*) — »că el a depus cu bucurie și mulțumire jurământul«.

Episcopul Isaia Herescul ținu o cuvântare, în care explica și el însemnătatea jurământului, care a fost subscris, în acea zi de 29 boieri, 11 preoți, 103 mazili, 109 ruptași și 142 șliahte. A doua zi mazilii au dat chiar și o scrisoare specială de mulțumire. **)

Actul se împlinise. Și Românii bucovineni au fost din ciasul acela oameni cuminți și mai presus de toate, cei mai fideli Austriaci. Dinasticismul, a cărui absență înseamnă de altfel în Austria o vină de moarte, a fost și este la Românii bucovineni o virtute mult cultivată. Nu sila, ci firea lor 'i-a făcut dinastici fideli. Însă —!

Austria făgăduise în acele zile, prin apelul către țeară, dat în limba română de

*) *Wienerisches Diarium*, Nr. 91, 1777. (După Wickenhauser).

**) Barco scrie din 12 Ianuarie 1774, din Iași către consiliul de resboiu că el a găsit boieri, care din ură către Ruși doriau a fi supuși austriaci. (Werenka, pag. 69). După Mieg boierul Ioan *Stiritka*, căpitan de tîrgul Siretului și ficiorul boierului de *Selenou* a furnisat și un document, care să sprigînească drepturile *istorice* (!) asupra teritorului ocupat. (Werenka, pag. 62).

Splényi, ocrotirea cea mai deplină a *intereselor poporului român* bucovinean. Pentru poporul analfabet adunat în 12 Octomvrie 1777 promisiunea s'a explicat și prin ajutorul artei plastice. Cine a fost la 12 Octomvrie 1777 în alaiul ce am schițat, a vĕzut adecă «Dreptatea» și «Bunătatea», femei cioplite ca statue și arĕtând amêndouĕ asupra numelui Maj. Sale. Bunătatea, ca mamă, acoperia cu căldură strîngêndu-'l în brațe pe un copil *moldovean*. Niște tablouri simbolisau bogăția viitoare a câmpurilor, ce va veni, învĕțătura cărții, ce se va da, bunăstarea boierilor .... Era frumos și de sigur și sincer! Austria a purtat pretutindenea pe unde ea a înaintat — cultură. Bucovina a fost însĕ prea departe dela centru și a suferit.

La ce amintirea acestor sĕrbări?

În fața acestui chip voesc sĕ pun niște zugrăviri moderne, care nu înseamnă de loc împlinirea acelor promisiuni. Pentru-că ori cât de mare ar fi fost bunăvoința împĕraților nostri, Bucovina a fost jertfită mai des, decât ar fi trebuit pentru priința sa, unor interese care nu erau ale Bucovinei sau ale popoarelor ei, ci sau erau — precum se pretindea — ale imperiului întreg sau mai ales ale rapacei vecine, ale Galiției.

Prima administrație bună militară a devenit în curênd o «gospodărie polonă»; și în

vremurile mai din urmă, *chiar* și *constituționalismul* de azi face situația Bucovinei foarte grea.

Și azi trebuesc căutate încă mijloace de a realisa ce se făgăduia la 1777!

Austria nu-i imperiul, în care acest lucru să nu se poată face cu succes. Și dacă el nu se va face, vina va fi mai ales a Românilor bucovineni. Ei sûnt, nu-i vorbă, puțini, dar' lucrările lor culturale și naționale ar putè să fie totuși cu mult mai multe decât sûnt.

Miserabila calomnie și calomnioasele denunțări, care înfloresc în Bucovina ca o vegetațiune tropică, pot susține, că azi fidelitatea dela 1777 nu mai este atât de tare, de naivă, de sigură. *) Calomniile liberale și rutene nu tre-

*) Într'o carte a Rutenilor, cu care ne vom ocupa încă, (întitulată *Die Lage der gr.-or. Ruthenen*) se zice spre pildă la pag. 72 că aversiunea Rutenilor renegați și a romanisatorilor către limba ruteană este „*din punct de vedere al teoriei daco-romane și al tendențelor de romanisare perfect înțeleasă*". Cu alte vorbe se zice și foarte logic, *dacă* premisa ar fi adevĕrată, că dacoromanismul trebue să susțină caracterul român al Bucovinei pentru-ca odată, în ciasul recuceririi, reanexării la România ea să fie română, nu slavă — ! Premisa ruteană este însĕ falsă. La 1875, Maiestatea Sa zicea la 1 Octomvrie cu prilegiul iubileului anexării: »Eu recunosc cu mulțumită, că fii Bucovinei au ținut în cursul acestor (100) ani *totdeauna* cu credință și fidelitate la Împĕrat și imperiu și eu privesc cu plăcere înoitul jurămînt de fidelitate, pe care țeara 'Mi-'l aduce cu prilegiul aniversării«

bue să înfrîngă însă curagiul de a mărturisi principiul național și voința de a face acte cu un caracter național neîndoelnic. *)

3. *P. S. Aurelian și George Barițiu despre Bucovina.*

Lucrările naționale și anume *multe și serioase* naționale sûnt și foarte necesare și *foarte urgente*. Toți cei-ce s'au ocupat mai dinadins cu Bucovina — acești foarte puțini »toți« — au primit impresia, că acolo se petrece o *luptă latentă*, dar' desperată. Pentru a încheia introducerea mea, al cărei scop este să indice lămurit cuprinsul și direcția scrutărilor mele, voiu cita două păreri, duioasă întâia, a dlui Aurelian, scurtă și resignată a doua, a lui Barițiu.

*) De altfel și Românii sûnt *în parte* pricina bănueliĭ. Într'un *act consistorial* ce pleda pentru înființarea demult doritei școale de fete, redactorul actului, dl *Dionisie Bejanu*, scria că guvernul trebue să o facă și pentru motivul, că din *punct de vedere al patriotismului austriac educația fetelor bucovinene făcută în România nu este de admis*. În naivitatea sa politică dl Dionisie cav. de Bejanu presenta ca *periculoasă* o educație dată în România. Acest absolut *fals* și foarte *nechibzuit* argument trebue respins și pus numai în conta autorului prea naiv al lui. Nu în acest chip se poartă lupte naționale și voesc să cred că cuviosul părinte este un cas rar. Dar' pentru aceea nu puteam să-'l las nepomenit.

P. S. Aurelian zice:*)

»Era în 1864 când pentru întâia-oară am trecut pe la Mihăileni în Bucovina. O excursiune până la Rădăuți și la Cernăuți cu scop de a studia stabilimentele agricole și sistemul de cultură al localităților învecinate, era programa călătoriei mele. Pornind spre capitală din depărtare zăriam Cernăuții; posițiunea romantică și credința că voiu afla în acest oraș un centru în care să pot dobândi toate lămuririle, de care aveam trebuință asupra fostei noastre țeri, și aceasta din gura Românilor, mă făcea nerăbdător ca să ajung odată. Ajunsei în fine în frumoasa alee de plopi piramidali plantată la întrarea orașului, și peste câteva minute coboram la un hotel situat în piață. Ori-cine a fost în posițiunea mea, adecă a unui Român, care călătoria pentru întâia-oară într'o țeară română trecută la străini, își poate închipuì cât am fost de surprins când în tot hotelul nu am putut afla o ființă, care să vorbiască românește. În nedumerirea mea mă grăbesc a eșì; încep a cutriera orașul; întru prin cafenele, prin restauraținni, prin magazine, prin librării; alerg în dreapta, alerg în stânga, și ori-unde mă opresc în oraș nu aud o singură vorbă românească. Ori-unde mă întorceam, ori-unde întram, auziam vorbindu-se numai nemțește, rutenește, și pe alo-

*) *Bucovina*, București, 1875. p. VII—IX.

curea ungurește. Stam în loc încremenit de surprindere și de durere; mĕ întrebam: unde sûnt, pentru Dumnezeu, Românii, Românii stăpânii acestei țeri, Bucovinenii, frații nostri! M'a apucat noaptea pe strade și cu inima sdrobită de durere m'am întors la hotel. A doua zi, în zori de ziuă, alerg la tîrg, crezênd că poate acolo voiu fi mai norocit; și acì mĕ întîmpină acea desilusiune: *limbi* străine, *servitori* străini, *stăpâni* străini; *Români nicăiri*. Îmi ziceam în gând: dacă aș fi căzut cu un balon în acest oraș, negreșit că nici-odată n'ar fi putut sĕ-'mi treacă prin minte, că mĕ aflu în capitala Bucovinei, adecă a unei țeri române.

«În cele din urmă neștiind unde sĕ apuc, la cine sĕ mĕ adresez, întrai într'o cafenea și acolo, cu ce bruma pricep din nemțește, fui informat, că se află puțini Români, însĕ sûnt împrăștiați pe la margine, și că, dacă doresc sĕ am informațiuni sĕ mĕ duc la cercul de lectură, unde se întrunesc mai cu seamă teologii. Fatalitate! și acì deabia am putut afla un june teolog lûngă o masă, pe care se aflau multe ziare române. Junele bucovinean mĕ încredință că-'mi perd timpul căutând Români în orașul propriu zis; acesta este ocupat mai mult de Ovrei, Ruteni, Germani și alte neamuri străine, ear' Românii se află prin suburbii; că se află Români în alte orașe ale Bucovinei și cu deosebire prin sate.

«A treia zi am plecat. Indignat în sufletul meu vĕzênd în ce stare a ajuns capitala unei țeri române, 'mi-am zis: aide sĕ visităm sate, că doară într'însele mĕ voiu putè înțelege în limba mea, voiu putè povestì cu oameni de un sânge cu mine. Așa am făcut. Mult-puțin, ce am putut afla asupra Bucovinei, asupra stării sale politice, sociale și economice *am aflat din gura țeranilor bucovineni* și din cărți».

»Limbi străine, servitori străini, stăpâni străini, Români nicăiri« — este un strigăt foarte întristător. Mai la vale voiu vorbì eu și despre celelalte orașe, care 'și-au perdut ori nu au putut sĕ iee naționalitatea, caracterul român.

Barițiu, om cu relații între Bucovineni, dă faptului constatat al perderii elementului nostru o origine, care, dacă ar fi adevĕrată, ar adauge pe lângă tristeță și desnădĕjduirea. Sĕ aibă el dreptate? Sĕ fie chiar *ei* și atât de puternici vrășmașii elementului românesc din Bucovina? Vom cerceta. Dar' zisele lui Barițiu sûnt și ele un semn, că trebue vorbit în perfectă claritate despre o chestie ce a putut inspira astfel de idei și îngrijiri. Barițiu zice: *)

«În cei treizeci de ani din urmă s'au schimbat și în Bucovina *multe lucruri mai*

*) *Părți alese din Istoria Transilvaniei*, Sibiiu vol. III. 1890, pag. 15.

spre bine, nici-decum însĕ toate spre binele locuitorilor români din acea țerișoară. Sufeferințele Bucovinei seamĕnă în câteva puncte cu ale noastre și ele merită un studiu comparativ. Una din toate este mai bătĕtoare la ochi. Ori-unde Austria vine în contact cu Rusia, proselitismul ultramontan austriac își dă în capete cu proselitismul ortodox muscălesc, une-ori pe față, mai de multe-ori pe căi ascunse subterane; nici unul însĕ nu este candid și sincer. Nu religiositatea este adevĕrat scop al lor, *ci scopurile sunt curat politice de asigurarea dominațiunii proprie.* Acele scopuri nu es nicăiri așa bine pe față precum es în Bucovina. Precum Rusia lucră de ani cincizeci cu toată energia, ca sĕ extermine bisericile greco-catolice (unite) ale Rutenilor din provinciile, care erau odată ale Poloniei, întocmai așa Polonii, Galițienii lucrează spre exterminarea bisericii greco-orientale bucovinene din vecinătatea lor. Aceste furii politice pot sĕ mai dureze timp îndelungat; o mĕsură însĕ *pare a fi decisă* mai demult pentru ori-ce cas de cătră ambele puteri: *exterminarea elementului românesc din Bucovina, din partea Austriei, pentru-ca provincia sĕ fie deplin germanisată; din partea Rusiei, ca sĕ fie rusificată.*

Am citat până aici patru păreri ale unor bărbați români, foarte respectați și cu greutate la

cuvênt. Părerile acestea *nu* sûnt concordante. La capĕtul cercetărilor mele voiu putè sĕ zic și eu un cuvênt, despre care sper, că va fi întemeiat cu probe suficiente.

Notițele mele, care nu au nici intenția nici pretențiunea de a fi complete, vor fi grupate împregiurul următoarelor chestiuni: chestia *economică*, chestia *culturală*, chestia *ruteană*, chestia *polonă*, chestia *ovreească* și chestia *română* în raport cu cele premergĕtoare; va urma apoi o *analisă a programului* partidului român din Bucovina, cercetând dacă el este suficient și poate fi susținut în *formularea* lui actuală și în urmă cercetarea *factorilor* și *modului* de realisare al programului acestuia.

II.

CHESTIA ECONOMICĂ.

1. Naționalitatea pământului. — Agricultura și cultura vitelor în Bucovina.

Bucovina, o țară cu clima foarte variabilă, în general aspră dar cu frumoase toamne, se desprinde din Carpații sud-ostici, dela o înălțime considerabilă, înălțând cu vîrfurile sale Giumalĕul (1859 metri,) Rarĕul, Oușorul, Lungul, Țapul imposanți coloși spre cer. Dela o linie închipuită ca unind punctele Vijnița, Berhometul, Bănila moldovenească, Vicovul de sus, Cacica și Capucâmpului*) muntele trece în teren colinos ce bate în malul drept al Prutului; din Prut până în Nistru este »șesul« sarmatic, dar nu un șes ras, ci cu valuri de pământ ridicat și văi line, un șes bogat de humă si roditor.**) Abia a douĕsprezecea parte din acest șes e pădure, încolo e câmp.

Șesul acesta locuit de Ruteni, produce mult afară când arșita e mare, uscând

*) *Carl A. Romstorfer* și *Dr. Hubert Wiglizky, Vergleichende graphische Statistik in ihrer Anwendung auf das Herzogthum Bukowina,* Wien, 1886, pag. 7.

**) O descriere mai amĕnunțită se poate găsi la dl *P. S. Aurelian, Bucovina,* pag. 1—14. Eu voiu evita a repeți ce a spus deja dl Aurelian.

prea mult pământul. Un echivalent ca teritoriu favorabil și în părțile locuite în preponderanță de *Români*, este împrejurimea, ori mai bine zis, valea Sucevei de pela Straja până la Suceava și Bosance. În această vale cade și rodnicul șes al Rădăuțului, un district unde procentul populației române este cel mai mare în Bucovina.

Condițiunile de producțiune ale celorlalte părți de țară, condițiuni ce nu se pot perde din vedere la nici un calcul serios politic, și care aici trebuesc esaminate din punctul de vedere al poporului, căruia îi profită, le schițez îndată. Tocmai contrarul dela șesul dintre Nistru și Prut și dela Suceava și Rădăuț sunt regiunile muntoase care se află în partea vestică. Părțile de către »munții rușești« cuprind șesul roditor al Vașcăuțului pe Ceremuș — și inundațiile, care devin însă adeseori periculoase, alimentează aici forța productivă a pamîntului — și ca mai puțin roditor Lucavețul cu Berhometul, care profită însă mai mult unei familii proprietare, care are și singurul fideicomis în Bucovina, e familia Vasilco; munții înșiși sunt cam pustii. Și părțile muntoase dela cursul de sus al Siretului și Sucevei sunt puțin productive cucuruzul și sămănăturile de toamnă se compromit des; în părțile sud-vestice și compact românești ale apelor Moldovei, Moldaviței, valei

Suha, la Humora nu-'i mult pământul productiv ; să producea și să produce încă fin pe aici, dar porumb numai în măsură mică. »Pentru a obținea fructul necesar pentru pâne, mai multe comune din acest teritoriu iau, din vremi nemaipomenite, în arîndă pămînturile foarte productive din ținutul Sucevei departe de 8 până la 10 mile,« scriea la 1872 Mikulicz.*) Muntenii vin la acest lucru, la șes formând caravane întregi, spune acelaș autor. O parte din Storojineț, district cu o respectabilă rĕzeșime și boerime românească, Seretul în partea cursului de jos și Cernăuțul, mai ales cu o vastă împrejurime a capitalei, produc bine în urma unei munci pricepute. În aceste trei districte din urmă, Storojineț, Seret și Cernăuți, la un loc socotite, Românii și Rutenii sunt cam egal de mulți.

Care va *să zică să poate ușor constata, că împărțirea populației pe suprafața Bucovinei nu-i absolut de loc mai favorabilă poporului român, decât celui rutean*, care locuește mai ales între Prut și Nistru, pe un teritoriu foarte priincios.**)

---

*) *Hauptbericht und Statistik über das Herzogthum Bukowina* (1862—1872). Lemberg, 1872. Pag. 114.

**) Asupra acestor stări rapoartele mai vechi ale camerei de comerciu din Cernăuți, dintre anii 1850—1870 dau explicații amĕnunțite. Isvoare mai noue sûnt rapoartele ministerului austriac de agricultură.

Din capul locului am luat în vedere, că ori-ce aș scrie să scriu din punct din vedere al poporului român în raport și cu popoarele conlocuitoare.

Am vorbit de calitatea *pământului național.* Ce voiu scrie despre felul cum s'a lucrat și să lucră acest pământ are și pentru Români și pentru Ruteni valoare.

La ocuparea țerii economia cea mai irațională să găsia la Români, pe atunci aproape singurii locuitori în țeară. Guvernorii Splényi și Enzenberg povestesc lucruri de mare barbarie economică, dar' istoricește foarte lesne de explicat; Enzenberg o și explică cu părere de rău de soartea tristă, căreia acest popor a fost expus și până la 1774, anul anexării la Austria.

Raportul citat al lui Mikulicz zice despre felul de a se lucra pământul în Bucovina:

»Mai *în toate comunele este încă în vigoare vechiul obiceiu*, că toamna îndată după culesul cucuruzului câmpurile sûnt deschise ca pășune pentru toate soiurile de vite cu porcii împreună; prin aceasta bucatele ce să să culeg mai târziu și săměnăturile de iarnă sûnt expuse la tot soiul de daune, până-ce abia în Decemvrie ori Ianuarie rěceala mai mare ori un strat gros de zăpadă pune capět acestei pustiiri. Cu venirea anotimpului mai cald și topirea zăpezii, eșirea tuturor anima-

Biblioteca Județeană
Piatra Neamț
Regiunea Bacău

lelor de casă în câmpuri și livezi reîncepe și pustiirea durează până la 5 Mai, anume la Sf. George, când abia dela acest termin câmpurile sĕ închid pentru dobitoacele de casă etc.

Legi posterioare datei acestei descrieri (1872) au micșorat maltratarea reciprocă a câmpurilor, dar', observă Platter*), o »mai bună economie pe propriul teritoriu nu a putut aduce; aceasta ar putea-o face numai o *administrație energică* cu o *procedură sistematică*«.

Citând părerea neînfricoșatului Platter despre o administrație pricepută și un sistem serios urmărit în toate mĕsurile luate pentru înbunătățirea agriculturei, am indicat în mod suficient că nu în cârca politicianilor și a poporului se poate pune *toată* vina înapoerii sale economice, ci — și într'a guvernelor.

Ca argument, dela care asemenea sĕ se poată conclude asupra stărilor economice, sĕ arĕt acum în puține șire și starea culturii vitelor, și ea un rod al raporturilor de agricultură și al gradului de educație economică al populației.**)

---

*) *Dr. Iulius Platter*, profesor universitar în Zürich, mai nainte în Cernăuț, în cărticica sa *Der Wucher in der Bukowina*, Jena 1878, pag. 31.

**) Trebue sĕ însemn, că material ar fi pentru aceste chestii foarte mult. Intr'o expunere generală a situației monografiile întinse nu pot avè însĕ loc. Politicianii bucovineni ar trebui sĕ pună înșiși la cale astfel de publicații folositoare pentru o politică națională *bine înțeleasă*.

Dela început s'au auzit în Bucovina ori asupra ei voci, care credeau, că Austria ar face bine să nu sporiască mult populația din noua ei provincie, ci să o lase să fie ca un *territorium unicum* pentru creșterea vitelor. Profesorul naturalist *Hacquet* scria în acest sens*), Budai-Deleanu zicea în scrierea sa asupra Bucovinei că stăpânirea 'și-a dat chiar toată silința să nimiciască cultura vitelor în Bucovina.**) Acest lucru nu-'l putem zice, decât de sigur numai relativ la caprele, pe care Românii le prăsiau și al căror număr din causa cruțării pădurilor s'au restrîns de tot.

Dar' adevărat este, că nu s'a făcut mai nimic serios pentru ridicarea economiei de *câmp* și de *vite* a *țeranului român.*

Să dovedim acest lucru cu date luate din restimpuri mai mari.

---

*) *Hacquet, Neueste phisikalisch-politische Reisen,* Nürnberg, 1790 I, pag. 194 zice: „Într'aceea eu nu aș dori nici o populație mai mult pentru monarchia împărătească, pentru Moldova, *dacă ea se va susține,* pentru-că din multe cause țeara nu poate folosi, dacă puținii locuitori vor fi lăsați în vechea lor libertate, decât prin *marele număr de animale,* pentru-că ori-ce silă făcută acestor oameni *nomazi* 'i-ar face să emigreze și tot restul de producte ale pamêntului acestor oameni nu are preț la vecini, dar' vite se pot duce din țeară departe fără multă cheltueală«.

**) Scrierea lui Budai Deleanu am publicat-o eu întâia-oară în »*Gazeta Bucovinei*« anul IV.

Splényi, primul guvernor militar al Bucovinei (între anii 1774—1778) spune, că păşunea este atât de multă, încât se arêndează şi la »*străini*«, care cumpĕrau şi fênul, adecă la *Armeni* şi *Poloni**); vite se exportau în Ardeal şi Galiţia; ear' oile ardelenești mersĕ pască în Bucovina. Urmaşul lui Splényi, Enzenberg (între 1778—1786) atrage deja atenţia asupra nepriceperii de a îngriji vitele, care nu simt ce-i hrănirea în grajduri şi cresc bătute de întemperii sub cerul liber,**) *Sĕ constatau aşadar condiţii bune de desvoltare* — dar' şi *lipsa instrucţiei*. Încrederea, că prin pilda luată dela Germanii şi Ungurii imigraţi vor învĕţa şi Românii şi Rutenii noţiuni mai raţionale de economie a fost naivă pentru-că nici ei nu prea erau meşteri.***)

---

*) *General Splényi in Beschreibung der Bukowina*, Herausgegeben von Dr. I. *Polek*, Czernowitz, 1893, pag. 19 şi 31. *Polonilor* şi *Armenilor* li-se zicea deci pe atunci *oficial* »*străini*«!

**) *Dr Zieglauer, Geschichtliche Bilder aus der Bukowina*, Czernowitz, 1893, pag. 86—87. În aceste tablouri Zieglauer expune starea Bucovinei, după raporturile lui Enzenberg cătră guvernul central.

***) Eată cum descrie pe coloniştii germani acelaşi *Hacquet*, pe care istorici bucovineni ca *Polek* îl citează bucuros numai când voesc sĕ arete ce beţivi erau Valachii dela Câmpulung etc. El zice: »Deoare-ce în alte călĕtorii ale mele în regatul Galiţiei vĕzusem deja mai multe colonii germane, am găsit, că cele mai multe sûnt de acelaşi soiu ca şi în Bucovina, totdeauna popor slut, (*jederzeit übel-*

După multă trecere de vreme, ce știri găsim, să zicem, pe la 1850? Cetim raportul camerei de comerciu din Cernăuți*) și ne mirăm cum se mai poate zice că progresul a fost în Bucovina protejat cu mare îngrijire.**) Livezile sûnt în general „încă în starea lor primordială naturală, pentru a cărei îmbunătățire nu s'a făcut chiar nimic“***); mânzii, continuă raportul camerei, nu vĕd grajdul nici la patru ani, *tocmai ce zicea și Enzenberg*; *Românii* și *Rutenii* nu prețuesc producțiunea de lapte, nu produc viței pentru tîrg, nu cunosc nici instituția fericită a văcarului satului și în locul lui o mulțime de fețe tinere, copii, flăcăi și fete își perd vremea cu păscutul vitelor, porcilor, oilor și gâștelor[1]); *copiii familiilor sûnt astfel toți ocupați și prin urmare nici la școală ori la meserii nu pot, căci nu au vreme să meargă.*

gestaltetes krüplichtes Volk) cum se găsește mai ales la Rinul-de-jos, mai mult dedat la vieață ușuratică, decât laborioasă (*mehr dem liederlichen als dem arbeitsamen Leben ergeben*). Hacquet, vol. I., pag. 192.

*) *Hauptbericht etc. für das Jahr 1851*, Czernowitz, 1861 (edit. 2-a), pag. 20—26.

**) Deja *Platter* a observat că scrierile iubilare ale lui *Ficker* și *Biedermann* au exagerat descrierea binelui.

***) *Hauptbericht*, pag. 10.

[1]) Păstorii și păstoritele fiind necontrolați la pășune, demoralisarea la țeară ia prin contactul lor un avênt cumplit, zice raportul.

Eată ce nefericite efecte avea — precum mai are încă și azi — economia Românului și Ruteanului. Și ori-ce s'ar zice până azi s'ar fi putut schimba cu totul această stare, dacă poporul ar fi avut totdeauna capete luminate și *universale* în preocupațiuni și studii și guverne în adevĕr pline de grije pentru el.

Mai departe, sĕ luăm un an mai nou, sĕ luăm ca probă și constatările cele mai proaspete. La 1886 se face o lege care statornicește pe districte comisiuni pentru vite. Rapoartele lor, al căror cuprins l-a comunicat comitetul țerii într'un raport general al seu (pe timpul dela 1 Septemvrie 1892, până la 31 Decemvrie 1893), constată în genere o scădere mare a culturii vitelor. La Coțman *între Ruteni*, e progres. La Seret, unde sunt Români și Ruteni, »sărăcia poporului și lipsa de pricepere pentru o cultură rațională« este vina regresului; deși la Suceava, ca d. e. la Scheia și Stroești — unde-i și mosia boierilor Popovici și Mirza, care nu fac politică, ci gospodăresc și fac donațiuni culturale — se cultivă bine vitele, încât se exportează chiar în România și Ardeal, se constată și în acel district »indolență«; la Gurahumora — unde populația preponderantă română, a dat binișor înderĕt (»*nennenswerther Rückgang*«) și „indolența« se constată și pe acolo; la Câmpulungul românesc cultura vitelor dă hotărît

înapoi și se constată și »neștiința și indolența populației«, și lipsa de adăposturi pentru vite *ca și azi o sută și zece ani, pe vremea lui Enzenberg*; la Dorna este tot așa, mai adăugându-se o belea și adică beleaua că »negustorii *străini*, mai ales din ținutul Vijniței (ținut rusesc, dar' ei sûnt de sigur Jidani) năvălesc și *cumpĕră dela păşune cele mai bune vite* și le duc *rĕmânênd pentru cultură cel mai rĕu* material.“

Acestea sûnt stări constatate oficial.*) Din ele sûnt în drept sĕ scot *deocamdată* și până la alte locuri, unde voiu revenì la acest material, conclusia: că *sursele economice ale Românilor agricultori și cultivatori de vite din Bucovina sûnt şubrede* și că abia de-aici înainte vor trebuì stabilite mijloacele depline de îndreptare. Ele vor trebui căutate, pentru-că de altfel ruina economică va pune capĕt și tinĕrului avênt național, înainte ca acest avênt sĕ fi avut timp sĕ se înrădĕcineze în inima și cugetarea poporului bucovincan *capabil* de cultură, dar' *foarte neglijat*.

Sĕ nu fii Român, sĕ nu fii politician național, sĕ fii numai *om* — atât de puțin cer eu! — și paginile de felul acestora trebue sĕ te facă democrat, trebue sĕ'-ți fixeze idea

*) Raportul acesta este un act adaus la protocolul stenografic al ultimei sesiuni a dietei Bucovinei.

asupra unui singur scop: reînălțarea acestui popor, al cărui intelect a fost lăsat în părăginire, al cărui braț a fost lungă vreme secuestrat în folosul altora.

Să vedem cum...

2. *Boerul și țeranul.*

În programul partidului național român din Bucovina s'a enunțat și principiul următor pus, după numerotațiunea mea, sub punctul 8: »Noi vom avea mai departe în vedere prosperarea economică a țerii, și după-ce (!) țeara noastră e mai ales o țeară agricolă, acest ziar*) va tinde în deosebi la ridicarea temeliei forțelor noastre economice, la ridicarea economiei rurale«. Foarte bine. Câtă atenție i-s'a dat și i se dă acestui punct de program dela constituirea partidului național încoace, voiu arăta când voiu vorbi despre însuși acest program.

La acest loc bag numai atâta de seamă, că o stăruință cu mult mai mare asupra problemei acesteia eu o socotesc ca o datorie ce trebue achitată pentru acea muncă țerănească, care în trecut a profitat prea de-ajuns »proprietarilor mari« ori boierilor cum voiu zice eu pe românie

*) Adecă »*Gazeta Bucovinei*«.

veche. Ea-'i necesară și din alt motiv. O astfel de stăruință este cel mai bun mijloc de a îndepărta total din inima țeranului sentimentul de înstrăinare de clasele culte, cu care în trecut nu a trăit bine și care ar trebuì să contribue mai mult decât ori-cine ca în tot poporul să se producă un viguros simțemînt comun de prietenie, de frăție.

Dacă cartea mea ar fi scrisă pentru popor, s'ar putè zice — și în Bucovina, 'mi-s'ar și zice cu multă grabă și siguranță*) — că voesc să trezesc chestii sociale, la care țeranul bucovinean nici nu cugetă. El nu cugetă la mijloace de îndreptare? Este mai bine

*) O probă clasică despre acest terorism de epitete este următoarea: preoțimea a inițiat cu oarecare efect o agitație în contra beției de rachiu, care-i în Bucovina o mare miserie țerănească în toate părțile, la Români ca și la Ruteni. *„Bukowinaer Post“* a țipat în numĕrul seu dela 7 Iunie 1894 că propaganda este — »socialistă-comunistă«! În numĕrul 138 »*Post*« spune apoi că agitația va scădea venitul fondului de propinație, în care cas diferența ar trebuì acoperită *de toți* contribuabilii, adecă *nu, ca acum, numai de cei-ce beau rachiu, adecă de țerani*. Cu alte vorbe: inteligenților, opriți-vĕ, nu ușurați pe țeran, că în locul lui *vom plătì toți*. »*Gazeta Bucovinei*«, care-i ziar național românesc și, conform programului, are soartea țeranului vecinic la inimă, se asociază la aceste voci jidovești și jidovite, scriind un articol în numĕrul dela 16 August, articol reprodus apoi cu plăcere de »*Bukowinaer Post*«. »*Gazeta Bucovinei*« a făcut o greșală publicând acel articol.

zis: nu le găsește, pentru-că toată educația lui este întârziată și cugetarea lui nu-i destul de isteață, el spune însă în graiul seu simplu durerea, căci el o simte că-'i mare. Pentru aceea eu cred că fac un bine, dacă trezind câteva amintiri, le voiu aduce politicianilor bucovineni aminte că ele sûnt mai multe și că — în acest veac, ce nu se înfioară de nici o chestiune, fie ea cât de grea, fie ea cât de înaltă, aibă resultate ori cât de îndepărtate — *altcineva*, un reu voitor, ar putè sĕ vină sĕ zugrăviască *toată* miseria țerănească, provocând astfel trezirea conștienței clare a contrastelor ce în adevĕr există.*)

Pentru proprietarii români am chiar un cuvînt de apĕrare. El e simplu, ca toate adevĕrurile, dar și un adevĕr cam slăbuț. Când liberalii i. e. Ovreii le impută lor că sunt *în calitatea lor de proprietari* »exploatatori autohtoni«, ei pot sĕ le rĕspundă că azi *proprietarii mari strĕini sunt aproape de două*

*) În anul acesta, spre pildă, socialismul a început a se organisa și în Cernăuți. Neexistând în Bucovina centre mari de lucrători, de fabrici, de mine etc., nefiind nici mica industrie prea în floare, materialul de aderenți al socialismului este încă foarte mic. Dar — ori-ce partid are ambiția sĕ se susțină. Și de aceea eu cred că nu va mai trece mult timp și acest partid, care în Austria se închiagă mereu, vĕzênd cu ochii, își va arunca ochii și asupra lucrătorilor dela țeară, cum a făcut-o în Moldova și în Galiția.

ori mai mulți decât cei Români, și că nu poate fi nesigur care neam »exploatează« azi mai mult.

Răspunsul acesta nu-'i suficient însă. Un răspuns vrednic ar fi — dacă el să poate da — o carte întreagă, care să cerceteze cu un metod sigur și să ilustreze cu date exacte *raporturile actuale* dintre marea proprietate și micul proprietar; pentru-că numai în acest chip să pot aduna toate elementele unei politice *popularisate*, care, eșind astfel din biroul guvernului, dietei și funcționărimei, are de urmare și *o trezire generală* mai ales în Bucovina foarte necesară.*)

În acest chip s'ar mai accelera încă ștergerea urmelor unui trist trecut.

Spre acest trecut mă întorc acum pentru a căuta în *umbrele* lui motivul *etic* ce trebue să dicteze politicianilor de azi o politică agrară *luminoasă* și plină de iubire pentru țăran.

În anul 1786 țara 'și-au perdut autonoma sa administrație militară, țăranul a fost făcut în acelaș an *Unterthan*.

Țăranul român, *la care numai în decursul timpului și numai cu încetul să adauge*

*) Eu sunt sigur că actuala »coaliție« din dieta Bucovinei, coaliție dușmană neamului nostru, se va feri mai mult decât ori-cine de a publica studii de acest soiu, căci — s'ar sinucide!

și cel rutean — care a suferit prin urmare mult mai puțin — a avut să îndure multă asuprire.

Voiu cita deci câteva acte și experiențe asupra exactității cărora îndoeală nu se poate naște.

Supușii, scrie Asboth — un om cu oarecare merite pentru înaintarea culturii țerii în Bucovina, într'o monografie a sa dela 1832*) — se împart în șes (*im flachen Lande*) în două clase: în cei *obligați să facă robotă, care să numesc în general naționaliști***) *și în coloniști germani, care nu fac robotă, și nu plătesc nici dijmă.*

Să ne oprim ceva mai mult la această interesantă scriere.

Acest șes (*das flache Land*) se alcătuia din 17 sate și un târg. Târgul era Rădăuțul și satele erau Satulmare, Mileșeuț, Badeuț, Burla, Voloveț, Horodnicul-de-sus și de jos, Voitinel, Vicovul-de-sus și de jos, Putna, Carlsberg, Straja, Bilca, Frătăuțul-nou și cel vechiu și Andrasfalva.

Locuitorii erau 24.637. La un loc ei lăceau, după o socoteală dela 1832, pe an 16.698

*) *Die Religionsfondherrschaft Radauz* Von Gottfried von *Asboth*. Herausgegeben von Dr. I. Polek. Czernowitz, 1894. Pag. 11, 13 și 29.

**) Moldovenii, adecă Românii, sûnt numiți de Asboth: »*eigentliche Nationalisten*«, *naționaliștii veritabili.*

zile de lucru cu vitele (*Zugrobot*) și 22.544 de zile de lucru cu mânile (*Handrobot*), mai plătind 3191 fl. 33 cr. v. a. ca taxe pentru pădure și relațiunea de robot. Cea mai mare parte, *imensa* parte a câmpurilor și livezilor acestui teritoriu se lucra numai cu zilele de robot.*) Prețul acelor zile de lucru este evaluat de Asboth la suma de 20,055 fl. 56 cr. Care va se zică prețul muncei se venia de fiecare suflet aproape un floren, cam patru floreni și ceva de familie și după valoarea de atunci — pe an!

Pe acest teritoriu se pare, că *abusul* nu își făcea mendrele. Cu atât mai mare și mai des găsim *abusul* pe moșiile private. Starea țeranului de pe aceste moșii trebue sĕ fi fost foarte rea pentru-ca acest țeran, vĕzêndu-se la 1848 liber, sĕ refuse, din ură față cu proprietari, ori-ce muncă deși acum era plătită.

Sĕ auzim însĕ mai ântâiu ce spune un apĕrător al proprietarilor mari într'o scriere apărută tocmai în acest norocit an 1848.

La 1848 deputații țerani ruteni — agitați nu-'i vorbă de șoapte străine — se plâng cumplit în parlament, ear' un boer (?) român scrie un memoriu asupra acestor chestii și

---

*) Zilele făcute pe deasupra au costat în același an pe același teritoriu *numai* (*bloss*, zice Asboth însuși) 2341 fl 36 cr. v. a.

plângeri.*) Boierul român susține, că guvernul austriac a rusticalisat prin actul dela 1 Noemvrie 1786 pământurile dominicale, pe care țeranul »*liber*« moldovean le folosia ca arîndator; guvernul impuse boierilor iurisdicțiunea dominicală și cu ea o serie de îndatoriri, care »erau mai mult decât suficiente pentru a aprinde în sufletul supușilor ura în contra domnilor lor«! Sarcinele materiale au fost prea multe. Asupra lor citez în deplina mea obiectivitate o pagină întreagă, din acest memoriu. «Ei erau siliți sĕ plătească din propriul buzunar și fără despăgubire spesele jurisdicției patrimoniale, leafa funcționarilor capabili (?), juzi polițienești și mandatari, perceptori, pentru care erau solidari chizeși, clădirea ceardacurilor pe graniți (pentru paza graniței), clădirea de aresturi potrivite, susținerea adese-ori foarte prelungită a criminalilor externi, spesele de recrutare, și înmiitele contribuiri de concurență, de care nu se puteau scutì; guvernul li-a pus în gât sarcinile de patronat și pentru clădirea bisericilor și a caselor parochiale **) și dotarea

*) Publicat sub titlul *Über den Ursprung und die Entwickelung des Unterthanverhältnisses in der Bukowina.* Eine Denkschrift. Czernowicz, bei J. Eckhardt und Sohn 1848. — Platter (pag. 33) numește pe autor »*ein Lohnschreiber der grossen Grundbesitzer*«.

**) Dar' țeranul nu avea și el partea sa? Toată munca! Și apoi au și ținut toți legea ori — numai cei mai puțini?

preoților cu 44 jugăre de pământ dominical; ei au fost îndatorați, ba ținuți cu stricteță (actul cercual din 12 Aprilie 1787, — ordinul guvernului din 20 Sept. 1805) să spriginească pe supuși cu pâne și bucate, în sfîrșit și cu împrumuturi (ord. guv. din 3 Nov. 1813), adecă să-'i hrăniască și să plătiască pentru ei imposite, fără-ca autoritățile să se mai îngrijiască de înapoerea acestor sprijoane *in natura* sau prin lucru; ba adese-ori lucrul era privit ca apăsare; ear' impositele dominicale și urbariale, ridicate până la imposibil, le încasau cu stricteță prin secuestrări costisitoare și simțite, vênzări la licitație a productelor, a vitelor și altor lucruri, adese-ori prin vênzarea moșiei întregi; și astfel trebuia ca clasa proprietarilor să cază, cu toată cumpĕtarea posibilă, pradă sărăciei de al cărei cuprins *numai o privire în tabula Bucovinei poate să dee o idee*».

Această privire în tabula Bucovinei am făcut-o și eu și voiu scrie ceva și despre ea. *) Memoriul are aici dreptate, deși causele 'mi-se par prea complete, unele foarte exagerate, ear' altele, cu siguranță, foarte puțin

*) Dl *Dionisie Olinschi-Olinescu*, azi funcționar în România, a copiat mai toate documentele moșiilor de peste Prut. Ar face bine să le publice cât mai de grabă. O listă a proprietarilor actuali se găsește în călindarele bucovinene, cuprinzênd șematismul Bucovinei.

întemeiate. Memoriul susține deci, că nu boierii sûnt de vină, dacă în parlament nu s'au trimis din Bucovina decât țerani și adauge: «faptul, *că țeranii nu au ales însă nici funcționari din guvern dovedește, că în fine și ei au aruncat o privire trează în cărțile guvernului*»

Textul este exagerat și tendențios.

Platter *), combătênd acest memoriu, desculpă guvernul, care a privat la 1786 de «*libertate*» pe țeranul moldovean, care sta cu boierul într'un raport de contractanți de arêndă și zice: «Se înțelege că dacă boierul îi denunța contractul, țeranul devenia de regulă cerșitor și lui încă nu-'i trăsnia prin cap să denunțe contractul. Astfel de liberi arêndași fără bani și mijloace de lucru sûnt cei mai completi sclavi».

Țeranul a fost, continuă Platter, și înainte și după 1786, un lucrător total dependent de arbitragiul străin, ear' epoca de libertate nu a șters încă urmele acelei vieți de rob.**)

---

*) În *Der Wucher*, pag. 33.

**) Și alți autori, ca de pildă Eugen *Worobkiewicz*, în *Die Geographisch-statistischen Verhältnisse der Bukowina*, (Lemberg 1893, pag. 25) etc. caută în aceste stări isvorul unei adese-ori întristătoare nepriceperi a propriului preț, a propriei demnități la țeranul bucovinean.

Isvoarele încă necunoscute lui Platter confirmă pe deplin judecata lui Splényi, care spune că legea moldovenească era mai ușoară, dar' și violată, mai ales pe moșiile mănăstirești, pe când, continuă Splényi, boierilor »nu le lipsiau mijloacele de a apăsa sub felurite *pretexte* pe supușii lor«, silindu-i să facă mai multe zile de robot și storcêndu-le felurite dări în bani.*) Era sărac ori bogat țeranul, boierul nu întreba, lua dela toți egal de mult, spune Enzenberg, care-i de altfel părtinitor proprietarilor.**) Drept este, că și țeranul se lăsa des a fi executat, căci nu da bucuros ce era dator să dee. Vorba vine, că același țeran a fost pus să lucre și alte lucrări ca, dela guvern, drumurile de țeară și că *numai* brațului seu 'i-se datoresc primele căi de comunicație, gonace asupra inculturii,***) vorba este că el lucra la biserici, că proprietarii și arêndașii pricepeau să-'l utiliseze pe țeran și la zidirile lor etc. și — va fi fost sătul de atâta muncă, sêrmanul!

Splényi, spune că un venit bun al mănăstirilor și proprietarilor erau »*arênzile ovreești, căci era obiceiu de se arêndau la Jidovi toată dijma, cârcimele, morile etc.*«

*) General *Splény's Beschreibung der Bukowina*, pag. 65.

**) Dr. *Zieglauer*, *Geschichtliche Bilder*, pag. 18.

***) Dr *Zieglauer*, pag. 104.

Ce făceau, în lipsa boerilor, care petreceau duși în Moldova ori nu-'și vedeau cu anii ori de loc de unele moșii, ca de pildă de cele din »munții rusești«, e un argument foarte doveditor în contra autorului citat dela 1848. Un Român ardelean a descris aceste stări, e *Budai-Deleanu* care se afla funcționar la Lemberg, având a face cu Bucovina, pe seama căreia se pare că a scris și cărți de școală.*)

Voiu cita un pasagiu mai mare din interesanta scriere a lui Budai, care caută pretutindeni partea de echitate și *umanitate* a stărilor descrise și care spune: »La sfîrșit trebue să mai observ ceva despre arênzile de aici *ce am vĕzut din propria mea experiență că este exact.*

»Deoare-ce cele mai multe moșii din Bucovina au aparținut mai nainte episcopiei de Cernăuți, metropoliei de Iași, feluritelor mănăstiri sau boierilor mari, acum moșiile bisericești se află în mânile prea înaltului erar și stau sub administrația din Galiția a moșiilor; moșiile boerilor se arêndează la privați, deoare-ce boerii au trecut în Moldova. Aceste arêndări aduc și erarului și poporului contribuent mari daune; statului îi sînt spre daună,

*) Dr. *I. Polek*, *Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina*, Czernowitz, 1891, pag. 74.

pentru-că în toți anii o mare sumă este dusă în străinătate (mai ales aurul), *supusului îi sînt spre daună*, întrucât arêndașul, care se străduește sĕ-'și scoată cu folos arênda plătită înainte, îl înșeală în felurite chipuri și îl asuprește; și anume așa încât, dacă acest fel de arêndări vor fi și de-aici înainte ocrotite, *supușii vor fi cu totul nimiciți*.

»După legea principelui Ghica domnul nu poate lua pe an mai mult de 12 zile de robotă; arêndașii bucovineni știu sĕ-'și întocmiască astfel lucrul, ca supusul sĕ facă de 3 și 4 ori atâtea zile. Dar' deoare-ce acestea nu se pot obținè decât prin speculațiuni ce păgubesc pe supus, este și evident, că aceste apucături rafinate nu sûnt departe de înșelătorie. Intre apucăturile lor obicinuite sûnt și acestea:

»1. Ei își însușesc moșiile cele mai bune comunale, care din vremuri străvechi erau ale supușilor, le ară și le saměnă pentru ei.

»2. Deoare-ce apoi nu se pot ajunge cu cele 12 zile de robotă pentru pământurile astfel sporite, ei sûnt necesitați a stoarce sub felurite pretexte mai multe zile de robotă, ce se face așa:

»*a*) Dacă supusul nu ese de cu zori în câmp, el primește numai o jumĕtate de cvitanță, dacă apare mai târziu, atunci primește

1/2 sau și numai 1/4 din cvitanță. Une-ori trebue să facă chiar altă zi de robotă.

»b) Dacă supusul 'și-a făcut zilele, și după ordinea existentă, are să-'și capete cvitanța îndată seara, 'i se zice că domnul nu are timp acum, să vie altădată. El vine și earăși este amînat, *până-ce sărmanul supus își uită socoteala* și lucră mai multe zile decât a fost dator. Acum devine neliniștit și cere cvitanțele sale; apoi se face o răfueală, la care țeranul totdeauna e păgubit; pentru-că 'i-se dovedește din registrele domnești, că a făcut numai atâtea zile; aici se ivesc mai multe 1/2, 1/3 și 1/4 de cvitanțe și slujbașii domnești îi dovedesc, că nu a apărut conform rênduelii cu zorile în câmp la robotă. (Pot avea și d[illegible]te, că țeranul apare poate cu câteva minute mai târziu.)

«c) Pentru a ara o falce, supusul are de lipsă de cel puțin 3 zile cu un plug cu 6 vite. După obiceiul de până acum al țerii supusului 'i-se cuvin pentru lucrarea unei fălci 4 cvitanțe, deși deja la această dispositie supusul este păgubit; căci în Bucovina unde pământul e tare, are lipsă de 6 boi și de 2 oameni la un plug, prin urmare trebue să se asocieze 2 sau 3 gospodari și să pearză 3 zile de lucru, deci ar trebui să se socotească 9 zile de robotă; și totuși se găsesc provisorii ale oficiilor cercuale, în care o falce este redusă la 2 cvitanțe.

«*d) arêndașii din Bucovina țin postetot Ovrei, cu toate că-i oprit;* dar' pentru a eluda legea, dau Ovreului contractele pe un nume străin și creștinesc, pentru-că numai ovreul posede mai multă isteține, pentru a face pe cel-ce nu-'i pricepe socoteala, să înțeleagă, ca la lumina soarelui, că bunătatea unei moșii consistă în aceea: ca *țeranii să bee* din zi în zi și din an în an tot mai mult și mai mult. Așa, *acest fel de oameni sînt căutați și primiți nu numai de arêndașii lacomi, ci și de ceialalți posesori de moștenire.*

«Dacă i se sfîrșesc acum arêndașului zilele de robotă și el are necesitate de vre-o câteva sute, el se adresează la arêndatorul seu ovreu; acesta trebue să predee o specificație a supușilor, care au rămas datori pentru beutură și să intervină la el pentru scoaterea datoriei; datornicii sînt adunați la un loc și li-se dă ordin să plătiască îndată, amenințându-'i și cu execuție. Țeranii, la care banii sînt și de altfel rari, se roagă pentru amînări. La urma urmelor chestia se mijlocește așa, că țeranii se pot achita prin cvitanțe de robotă; *o cvitanță se ia drept 7 8 și 10 crețari* și astfel arêndașul își câ tigă zilele de robotă pe jumătate gratis».

Care va să zică o alianță de exploatarea cea mai mârșavă făcută între boeri și arêndașii și cârcîmării de pe moșiile lor!

Deleanu continuă apoi:

«3. Sub numele *zile de reparațiune*, pe care țeranii sûnt și aici datori să le facă, arêndașii locului înțeleg ori-și-ce: *zidiri noue, mori noue, cârcîme etc. La zidirea lor supusul trebue să lucre mai multe zile fără plată.*

«4. Deoare-ce supușii bucovineni trebue să dee domnului mai nainte de toate productele lor, *dijmele*, arêndașii au și aici prilegiu să se înavuțiască cu paguba supușilor; ei nu iau după rînd, tot al zecelea stog, cum se vine, ci socotesc de mai nainte toatè stogurile, și *caută unde-'i fructul mai frumos și iau apoi dela un loc toată dijma.* Dacă pot îi iau țeranului ce-i mai bun și-'i lasă ce-i mai rău; ear' la păpușoi au obiceiul se iee după vedere rîndurile dese, acolo pe câmp și în același chip, adecă ce-i mai bun.

«Acestea sûnt *numai câteva* din apucăturile lor. Dar' de aceste *sûnt prea multe, decât să le poți însemna într'o scrisoare atât de concisă*«. *)

Ca să poți descrie acestea, trebue să fi vĕzut cu ochii miseria ce descrii!

Cine apĕra pe supuși, cădea în disgrația proprietarilor, care din capul locului nu erau numai Romîni, ci și străini deajuns. Astfel o pățì pe la 1840 *Milbacher*, »căpitan cer-

*) După »*Gazeta Bucovinei*«, IV., nr. 23.

cual« (Bucovina fiind încă un »cerc« al Galiției). Milbacher nu permitea adecă ca supușii să facă mai mult de 12 zile serviciu de iobag.*) Scriitorul dela 1848 face o alusie și la »asuprirea proprietarilor« din partea lui Milbacher. Dar' cum să-'l poți crede când nici Milbacher nu făcea chiar *totdeauna* dreptate țeranilor și când avem probe *documentarii*, că proprietarii nu respectau legea, că, *de pildă*, s'au găsit boeri, care și pe servitorii bisericii îi luau, în contra legii, dela sfânta slujbă și-'i duceau la muncă? Astfel legea absolvase pe pălămari și dascăli de robotă; la 1818 și earăși la 1827 guvernul dă ordine stricte ca libertatea lor să fie respectată de proprietari.**)

Astfel ni-se întemeiază convingerea, că sărmanul țeran bucovinean a fost una din cele mai nenorocite ființe. Și a fost cu atât mai nenorocită, că lipsindu-'i lumina cărții, el abia se putea apăra ici și colo și mai ales nu în primele decenii ale administrației *civile* austriace, în care justiția era numai pentru cei tari și mari, în care, după Budai Deleanu, care ni-a lăsat despre acest subiect cele mai

*) Dr *I. Polek*, *Ausgewählte Capitel* aus dem edenkbuche der römisch-kath. Pfarre zu Czernowitz, 1890, pag. 12.

**) *Normalien der gr.-or. Kirche*, vol. I, pag. 444. — *Normaliile* sûnt o colecțiune de acte relative la desvoltarea bisericii bucovinene; ea nu-i încă *publicată*, dar' s'au tipărit deja două volume mari.

amănunțite zugrăviri, oamenii justiției erau complici ai proprietarilor și arêndașilor.

Să 'mi-se permită aici o digresiune.

O împregiurare de același fel, dar' mai puțin isbitoare în simțĕmêntul nostru, este faptul, că lungă vreme poporul a trebuit să susțină cu munca sa și pe păstorii sei sufletești, de care nu se poate lipsì un popor. Fondul religionar nici azi nu contribue într'o măsură pe deplin satisfăcĕtoare pentru susținerea preoților gr.-or. Și ar trebuì să contribue atât de mult, încât poporul sărăcit, ce progresează în sărăcie, să nu mai dee nici o lețcae preotului, căruia — *în unele locuri* — 'i-s'ar lua astfel ori-ce posibilitate de a exploata poporul. Respectez mult preoțimea bucovineană, dar', se zice des, se vorbește fără multă sfieală, se scrie în ziare, fără însĕ ca acestora să li-se dee un răspuns, că aceste casuri sûnt urmarea fatală a cheltuelii făcute pentru obținerea parochiilor.

În interesul material și moral al poporului bucovinean trebue lecuit cât mai de grabă și isvorul acestor rĕutăți.

Dar' să revin la istorie, la felul cum poporului 'i s'a lăsat prea lungă vreme și sarcina de a susținea pe păstorii sei.

La 1786 se decise (Regulierungsplan, primul act constituțional austriac al Bisericii bucovinene, în Cap. I. §. 18 și 19) că de

fiecare *casă* preotul să aibă pe an 2 zile de robot, lucru cu mâna sau cu carul (*Tage-Fuhren oder Handarbeit.*)*) Aceasta se hotărîse până la momentul, când s'ar putè plăti din venitele fondului religionar, *în bani*, *congrua*. La 1848 această robotă și *mariașele*, pe care guvernul se temea de altfel că țerănimea le va refusa, *nu* au fost sistate. Abia la 1864 țeranii au fost liberați de această muncă, pentru care preoțimea a rămas să fie despăgubită din fondul religionar; mariașele (taxe anuale hotărîte de regulamentul stolei) au fost susținute însè și mai departe. Pentru leafa preoților fondul nu a avut bani până la 1864, dar' — la 1858 avusese ca să împrumute, ca de pildă, pentru o intreprindere nerentabilă ca a lui Manz o jumătate de milion de florini!**)

Dar' numai credincioșii cu o proprietate anumit de mare erau obligați să dee mariașe. Însè respectul legii nu a fost calitate *generală* nici a tuturor preoților bucovineni, căci la 1878 se zice de pildă într'un act consistorial, care act va apărè în Normaliile bis.

*) În loc de leafă preoții primiau dela 1786 pământuri (44 jugăre) și erau liberați de contribuție. Țeranii *lucrau*. De fiecare *casă* se mai lua și 3 cr. pentru episcop și pentru protopop 1 fl. 30 cr. ori bucate în valoarea aceasta.

**) La 1870 fondul, ca cel mai mare creditor, a cumpărat apoi minele bancrotate ale lui Manz!

gr.-or. din Bucovina*) că »vin jăluiri din partea enoriașilor că *unii* dintre păstorii de suflete pretind plata mărieșelor dela *toți* parochienii fără deosebire de posesiunea de pământ«; țeranii aveau conștiența, că sînt jupiți și, zice mai departe actul, »s'au iscat în *mai multe enorii ceartă între poporeni și păstori.*« Dela anul 1878 să săltăm în urmă până la 1827. Un act gubernial dela 29 Faur**) spune că bietul țeran — sărac ca vai de el — nu prea vrea să plătească și ordonă scoaterea taxelor lui — cu miliția! Mai spune că la ori-ce zidire de biserici, școale și case parochiale ear' se secuestra munca țeranului***) și — ai găsit de unde s'a născut destul de iute simțământul că și preotul este un extractor și de ce și azi poporul adese-ori are același simțământ. De aceea plângerea, că țeranul prea adesea are mai multă încredere în Jidovi decât în preoți și proprietari, nu va înceta decât după-ce el sau va fi economicește atât de înălțat ca să nu mai simtă nici o povară grea pentru el, sau după-ce legislația îi va ușura poverile de azi. Omul, care nu are decât strictul necesar ori, ca în Bucovina, de cele mai

*) *Normalii*, vol. I. pag 336

**) *Normalii*, I., pag. 443.

***) Într'un act dela 1815 se spune ce Budai-Deleanul susținea că făceau și boerii pe moșii: că pentru o întârziere mică nu se recunoștea ziua de lucru și 'i-se cerea alta țeranului!

multe-ori nici atâta, nu-i element de mare progres.

Prin urmare eu cred, că în ce privește pe preoți ei ar trebui sĕ-'și vadă odată situația bine regulată, pentru-ca, ne mai făcênd apel la popor, ci dându-'i lui *gratis* tot ajutorul sufletesc sĕ poată avĕ o influență în toate casurile fericită și *profundă* asupra țeranului.

Revin.

Ce noțiuni, ce dispositii a produs acest trist trecut în mintea țeranului bucovinean? La 1848 el nu avea conștiența, că munca lui acum deplin *liberă* poate sĕ-'i aducă un folos real; *el a refusat lucrul, deși 'i-se oferia plată*. Ce desastroasă a fost și pentru proprietatea mare acest an, în care ea nu dispunea de brațe suficiente, într'o vreme în care puținii capitaliști din Bucovina luau câte 20%—30% camătă, în care nu era în Bucovina nici un institut de credit, e ușor de priceput. *) Arênzile și prețul moșiilor scăzură deodată enorm. Proprietatea fondului, Cuciurmare (cu 25 comune și cu teritoriu obligat la robotă și dijmă) aducea la 1842 o arêndă de 60.192 fl., în 1848 a scăzut deodată la 28.323 fl., la 1852 se urcase earăși la 54.800 fl. **)

*) Vezi un articol în »*Bucovina*«, ziarul Hurmuzăchenilor, în numĕrul 27 dela 1850.

**) *Hauptbericht der Handels- und Gewerbekammer* etc. mit Schluss des Jahres 1861, Czernowitz, 1862. pag. 156.

În câțiva ani, se zice în articolul citat din «*Bucovina*», s'au vêndut mai multe mii de jugêre *à* 10—12 fl. v. a.

Precum nu 'i-a prea păsut boerului de țeran, așa nu 'i-a păsut la nevoie acestuia de boer; refusându-'și dragostea, refusându-'și ajutorul 'și-au făcut unii altora pagube ca cele arêtate. *Și ar trebuì ca toți sĕ ne dăm silința ca viitorul sĕ nu mai aducă astfel de crise, care dacă nu mai pot fi materiale, pot fi cu multă probabilitate — morale.*

Urmările actului de desiobăgire sûnt mai cunoscute. Ele se simt și azi în legislația țerii, în imposite, în daraveruri judiciare. Mĕ abțin dela o zugrăvire a lor, care m'ar duce prea departe. Multă vreme ele au apăsat încă poporațiunea, ca spre pildă dreptul de propinație al proprietarilor mari*) și multă vreme un rĕsboiu s[illegible] a nelitiștit țeara din causa certelor pentru pămênt dintre proprietari și iobagii lor deodată.

Abia în raportul seu dela 1872 raportorul camerei de comerciu înseamnă**) cu satisfacție că numĕrul incendiilor pe proprietățile mari scade în mod simțitor în timpul din urmă«.

Focurile puse de țerani însemnau rĕsbunarea intereselor și patimilor, scăderea lor

*) *Hauptbericht und Statistik*, 1872, pag. 31.
**) Ibid p. 340.

era semn că pacea socială începe a se apropia de sbuciumata și nenorocita țeară.

Și — totuși, *nici proprietarul mare nu a fost prea fericit*. Și el a suferit perderi, despre care voiu vorbi în capitolul următor, arătând *fluctuațiunea mare a proprietarilor bucovineni* și trecând prin acest capitol la o altă chestie, earăși foarte importantă: raportul asemenea desastros pentru Români, între *orașe* și *țerani*, între orășenii *străini* și țeranii *băștinași*.

3. *Fluctuațiunea moșiilor.*

Deja îndată după 1848 politicianii români au stăruit pentru o serie de măsuri, care să împedece sărăcirea proprietarilor. Aceste măsuri erau desdaunarea proprietarilor mari pentru perderea drepturilor lor urbariale asupra pământului supușilor lor acum liberi, (*Grundentlastung*), un institut de credit și regularea circulației vamale între Bucovina, Moldova și Besarabia. Prima s'a realisat abia după zece ani și mai târziu decât în alte țări din Austria, un institut de credit apare într'un conspect de Mikulicz abia la 1868*), deși exista dela 1860 o casă de păstrare ce da îm-

*) *Hauptbericht* etc., 1872, pag. 227.

prumuturi și se aflau și alte capitale de mai puțină însemnătate. La 1861 aveau datorii »numai« 115 proprietăți din 236 înscrise în tabula țerii.

Dar 'eu nu am de gând a zugrăvì amĕnunțit causele din care au resultat perderile de pămênt național în marea proprietate. Voesc sĕ constat simplu aceste perderi, sĕ arĕt, prin o serie cam lungă dar nu perfect completă de nume, *cine* a câștigat pămênt de pe urmele proprietarilor români, *unde* au câștigat mai mult și *cine* dispune azi de înrîurirea ce-i legată de această avere. Reflexul *politic* al acestor stări îl vom vedea la apreciarea politică a colegiului al doilè de alegĕtori, care este colegiul marei proprietăți.

Moșiile mari s'au perdut *dintru început* și *prin vênzări* benevole, boerii moldoveni părăsind țeara ajunsă la Austria. Astfel marele visternic Iordachi *Cantacuzen* schimbă la 1784 cu guvernul austriac moșiile sale *Tișcuți* și *Ipotești* din Bucovina, primind în schimb altele în Moldova (Haverna și Nowoselița); boerul Toma *Carp* vinde la 1783 moșia sa *Teodorești* negustorului armean Nicolae Kapri, ai cărui urmași sûnt *de* Kapri; la 1785, Bogdanovici, negustor din Stanislau (în Galiția) cumpĕră *Orășenii* și a. m. d.*)

*) *Alte* exemple de cumpĕrături armenești vezi și la *D. Dan, Armenii orientali*, Cernăuți, 1891, pag. 31.

Astfel *străinismul* începe a se așeza foarte de cu vreme pe vechile pământuri boerești române. Procesul este foarte vechiu și vechimea lui împreună cu situațiile grele de mai apoi, situații agravate une-ori prin propria vină de mare »signorie«, au pricinuit resultatul întristător de azi.

Avênd în vedere, că scriu pentru toți Românii și că Bucovina este rar visitată și puțin cunoscută de ei, profit de prilegiu și voiu arĕta mai pe larg acel resultat și anume grupez perderile după împărțeala politică a țerii în prefecturi. Grupele mele vor arĕta perderile de peste Prut, din partea compact ruteană a țerii și de dincoace de Prut, mai ales din părțile cu populație mixtă, din locul *perdut* și din cel *primejduit*. Contrastul între numele proprietarilor dela 1781—1784 și numele celor dela 1894 va deschide o privire asupra unui veac de tristă istorie, ce trezește în inimile române cele mai tânguioase simțiri.

În prefectura *Vijniței*, ținut în care Românii și-au perdut total limba lor, găsim: marea moșie *Lucavĕț* cu *Berhometul* pe *Siret* care la 1781—84 era a lui Vasilco, Păunel, Tĕutul, Persul, Sĕul și a șĕtrarului Cârstea; azi la 1894 se susține numai fideicomisul familiei Vasilco și cu el alăturea găsim ca părtași la teritoriul *tabular deodată* pe doi Bohosiewicz, Rey, Fränkel, Polon și Jidov. Odată

suna poetic Păunel, azi sună Izig Fränkel! Ce contrast! *Bănila rusească* era odată a lui Gafenco, Leuța, Ciolpan, Malai, Cocoran și Logoteti *); azi proprietarii sînt Bohosiewicz-eni. *Cămpulungul rusesc*, pămînt a cărui întindere boierii Sturza, Paladi, Giurgiuvan, Darie, Malai, Potlog, Lăpădat, Volcinschi nu o măsurau, ci-'și numărau numai »vecinii«, supușii**) este azi a unei societăți industriale, odată Goetz. *Ispasul* a devenit al contesei Cigala; *Carapçiul* pe Ceremuș al lui Krzysztofowicz; Milie, odată a lui Sturza, Paladi, Flondor e azi în parte și a lui Bohosiewicz și Nevecerel, ear' Flondorenii se susțin. *Putila* lui Cantacuzino, Sturza, Paladi, Turcul, Flondor este azi a unei societăți industriale și a lui Chaim Schärf și Budowski. Polonul și Jidovul se țin earăși de brău! *Vijnița* lui Sturza, Paladi, Giurgiuvan, Cantacuzen este azi a contelui Wrszowec-Rey. *Vilaucea* lui Teutul, Păunel, Onciul,

---

*) Logoteti, care se așezase în Bucovina din timpul rĕsboiului ruso-turc, finit cu pacea dela Cuciuc-Cainargi, pretindea, zice un act al consiliului de rĕsboiu imperial dela 21 August 1782, că era conte venețian. După soția sa moldoveană obținù moșie ca zestre.

**) Vezi *Wikenhauser*, *Molda*, II. pag. 58, 59. Boerii nici nu-'și visitau nici-odată ori de loc proprietățile sărăcăcioase din aste părți, ci arêndau pretențiunile lor dela vecini, dându-le, după un act din 1783, în arêndă — *la Jidovi* (Același pag. 61).

Țintă are azi domni pe Hersch Weissglas și Ilczuk Linecki. *Vascăuțul* pe Ceremuș odată al lui N. Ruset este azi al lui Roman Freitag.

Din prefectura Coțmanului însemnăm o parte de schimbări. Ele sînt aici cu mult mai multe, teritorul fiind foarte întins, fără munți și rentabil. Din corpul vechiu al *Babinului* cu Ștefaniuca găsim *părți* trecute la Moses Karmelin, Eugenia Zierhoffer, Witold Wolanski. *Boiancicul* e a lui Sahnovitz și Sokol. Din *Cincău* a luat o parte Samuel Daukner. *Doroșeutul* a trecut la Iacob Goldenberg; *Dubowetzul* lui Iancu Sturza este azi al bar. Szymonowicz. *Ivancăuțul*, moșie de rĕzeși români este azi a lui Iurnitschek. *Culeuțul* a devenit al Rosaliei Pasakas. *Cuciurmicul* la 1781—84 al lui D. Sturza, T. Coșan și St. Săvescul este azi al lui Iacubowicz și Latainer. În *Cadobești*, moșie a lui Th. Balș, residă azi pe lîngă Tabora și doi Lukasiewicz. Lujenii s'au armenit. Mitcheul lui G. Ruset îl au azi trei Bzowey. *Mosariufca* lui Potlog și Giurgiuvan a primit domn pe Wojnowicz, Lukasiewicz și Steinholz, pe lîngă Ioan Grecul. Hersch Weissberger, Sobel Reiner, Hermann Graubart și Julius Weissberger rĕsuflă pe unde odată călcau ca stăpâni moldovenii Tĕutul Gicescul, Șpan și Țopa. Bohdanowicz, polonul din *Osoclip* (azi Oszechlib) nu are de sigur de moș pe vel-visternicul Iordaki Canta-

cuzino. Scumpii Iacob Goldberg și Wolf Tennenblatt vor ști de sigur ca la 1784 biv vel logofătul I. Cantacuzino era boer în *Rovacout*. Numele lui Donici și Strișca a dispărut din *Toutry*. *Vitiliuca* hatmanului Iordachi Ghica ezte azi a lui Lazar Pasakas. *Cliveștii* fondului religionar sûnt ai familiei Goldner, ce se zic Sara, Salamon, Orias etc. *Stăucenii* aceluiaș fond au devenit reședința politicianului ultra-modern Kochanowski. Și celelalte și celelalte ale lumii turburi valuri...

Dacă acest pământ, și ca consecuență și forța politică din acele părți, perdută azi fără nici o nădejde de revenire, ar fi încă în mâni românești, versul, ce-'l auziam adese-ori în gura studenților bucovineni. nu ar avè, prin aplicație la țeara lor, durerosul sens de azi:

– Haideți peste Prut
Să salvăm pământul care 'l-am avut!

Prefecturile *Storojinețului*, *Cernăuților* și *Seretului* sûnt teritoriile, pe care lupta națională, conștie ori latentă, merită cea mai mare atențiune. Laolaltă luate sufletele românești erau în aceste 3 prefecturi la 1880, și bine înțeles după *contestabila* statistică *oficială*, 68.000 ear' cele rutene 73.000, luând o cifră rotundă. Nu mĕ îndoesc că o statistică exac-

tisimă ne-ar fi găsit pe noi Românii cel puțin cu câteva mii mai mulți decât Rutenii. Dar' tot atât de incontestabil este, că și ei sûnt foarte incomozi și pe aici. Este foarte important așadar' ca să se susțină și *să se sporiască* chiar în aceste părți marea proprietate *română* ca element *considerat*, care *poate* avè — dacă *vrea* să aibă — o bună înrîurire asupra conservării eficace a elementului român.

Istoria constată însè și aici perderi. La *Storojinet* găsim pe Dr. Iosif Rott și I. Tittinger vîriți în o parte a vechiului corp tabular al *Broscăuțului*. La *Hlinita* s'a vîrit și Leon Nadler, pe lûngă Al. Flondor. La *Igești* o parte este azi a lui Feibisch Hübner. Aron Krässel, Wartanowicz, Sahnowicz și Kraigher au părți din *Komarești*. Lodynski și Brodowski din Petrăuț de sigur nu se trag dela Turcul, dela 1784. Din *Panka* are Moses Bobriker o parte și un alt Ovreu are o parte din *Ropce*. *Stăneștii* pe Ceremuș sûnt în mâni polone. Ohrenstein este un israelit într'o parte din Storojineții-de-sus. Woloka lui Petrino este a lui Roman Freitag. *) În *Ja-*

*) Ear' în cas că acesta moare fără urmași, »românismul« politicianului »român« N. Petrino a lăsat-o -- aducêndu-'și aminte de originea sa — universității grecești din Atina, oraș în Grechia cea plină de țapi și capre

dova găsim și pe Kapri, contele Karnicki, David Krausz, Marcel Fränkel, Sloim Iwanier și Leib Engel — un cuib întreg, — pe lângă Gojanești.

În adevĕr nu se poate însĕ contesta, că în prefectura Storojinețului boerimea română poate alcătui, ca numĕr încă un element social de o fericită înrîurire. Cu o serioasă lucrare ar putè înainta aici binișor spre o și mai mare putere.

Sĕ trecem la prefectura *Seretului*, unul din locurile cele mai periclitate. Slăbirea istorică o putem constata și aici la *Bahrinești* — mai las pentru scurtime numele de Poloni, Armeni și Ovrei afară, — *Botoșanița*, *Bainți*, *Chindești*, *Dragoșanca*, *Gropana*, *Calafindești*, *Mihuceni*, *Terești*, *Văscăuț pe Siret*, *Hliboca*, *Negoștina*. La Siret boerimea veche, ca element social, era în primii ani ai dominațiunii austriace remarcată ca multă și avută și de călĕtorii străini, azi ea este redusă.

În fine prefectura *Cernăuțului* încă a vĕzut Români retrăgêndu-se din locul de baștină. Chiar vestita Cernauca, asilul cald, splendid și înălțător dela 1848, martora vestitului «discurs unionist» al lui Costache Negri, inspiratoarea atâtor bune idei, este azi a unui Rosenstock, adecă Trandafir — numai ce a *fost* Cernauca spune și numele ovreesc! La *Lucaveța* s'a vîrît pe lângă român ori filo-român

și Mechel Schlosser. *Lehucenii Teutului* s'au jidovit, ca și o parte din *Mihalce* și *Țurcenii* întregi. *Gogolina* s'ar fi putut întoarce la noi în zilele trecute, când fusese pusă în vènzare. Nu știu ce s'a făcut cu ea.

În această prefectură mai ai însă un echivalent, care te face să te mângăi de perderea materială: acest echivalent este puterea inteligenței române din capitală, a cărei influență *însă* asupra ținutului este până acum absolut egală cu — *zero*, de multă dragoste pentru popor, firește.

Dintre părțile de țeară cu poporațiune compact română, prefectura *Sucevei* are cele mai multe proprietăți mari, a *Câmpulungului* și a *Rădăuțului* cuprind o mare suprafață din proprietățile fondului religionar. E dureros că și la Suceava străinismul a ocupat o bună parte din marea proprietate, ca de pildă la *Bunești*, *Brașca*, *Chilișeni*, *Găureni* etc. etc. De altă parte pe moșiile fondului religionar se practică un metod de arèndare, de exploatare, care contribue *aproape exclusiv la întărirea elementelor străine*, numai brațul țerănesc fiind încă și azi pus la dispositia străinului, care ia în arèndă moșiile și pădurile.

Adaug aici un conspect asupra proprietăților mari, în raport cu mărimea locului și mulțimea comunelor după statistica dela 1880.

Prefecturi	Mărimea în miriametri □	Proprietăți mari	Comune rurale	Locuitori
Cernăuți . . .	9.263	24	42	80.997
Câmpulung . .	23.543	6	29	38.702
Coțman	8.112	46	53	81.087
Rădăuți . . .	21.291	5	40	81.410
Seret	5.179	24	39	49.804
Storojinet . . .	11.508	32	36	61.344
Suceava . . .	10.176	36	61	76.210
Vijnița . .	14.999	17	33	56.517
Suma totală .	104.071	190	333	526.071

La 1890 numĕrul mai exact calculat al proprietăților mari era 199, al comunelor 335.

Procesul, ce 'l-am indicat mai sus, s'a petrecut cu excepțiunea anului 1848 fără crise, ci într'o lentă desvoltare continuă. *Armenii*, negustori cu bani, profitară de noua stabilitate a relațiilor sub dominațiunea austriacă pentru a devenì proprietari de pămênt; ei alcătuesc azi, împreună cu Polonii, majoritatea *relativă* a proprietarilor mari fiind, după un calcul din Main 1894, vre-o 65; *Polonii*, cuprinși în suma de 65, sûnt vre-o 16; Românii sûnt vre-o 52; *Evreii*, care în Bucovina au obținut dreptul de-a avè proprietăți de pămênt cu câțiva ani mai curênd decât în mai multe părți din Austria — un fapt pe care un ziar în foarte intime relații cu politicianul Br. N. Mustatza îl taxează azi drept un »me-

rit« al partidului autonomist-boeresc, care a votat la 1865 în unanimitate pentru acordarea acestui drept*) — sûnt vre-o 32. Prin acest drept Evreii au putut agonisì pământ mult, care fiind proprietate mare le dă o fatală importanță politică, ear' fiind proprietate mică a servit și mai servește ca o vatră, dela care Evreul se întinde ca polip distrugĕtor, cămătărind asupra vecinilor și cocoțându-se pe ruinele bieților creștini până la gradul de mare proprietar. Acțiunea din urmă este cea mai primejdioasă. *Polonii* înaintează în marea proprietate cu tendențe incontestabil foarte suspecte.

În urma legalei divisibilități a proprietății, a împregiurărilor expuse până aici și-a altora, pe care le voiu arĕta la capitolul special despre chestia ovreească, fluctuațiunea proprietarilor *mici* este în Bucovina foarte mare. Nu am, nici nu puteam avè date speciale asupra proprietății românești, dar' avem date sigure asupra fluctuațiunii *generale*, din care putem conclude în general asupra mișcării, în care se află și proprietatea română. **)

*) »*Bukowinaer Post*«, Nr. 86. Și anume »ca probă de toleranță religioasă (!) și *simțement human*«. Vom vedè dacă se află și la Ovreii bucovinei aceste calități.

**) Datele sûnt luate dintr'un act parlamentar ministerial din 1893: »*Beilagen* der erläuternden Bemerkungen zu den Gesetzentwürfen betreffend die Errichtung von Berufsgenossenschaften der Landwirte etc. Wien, 1893. Adaus la protocolul stenografic al sesiunii XI.

Cu proprietatea mare nu mĕ mai ocup. Perderile ei actuale nu sûnt aparițiuni numeroase și prin urmare statistica nu are multe de observat. Dar' cifrele sûnt mari la proprietatea mică, sub care înțeleg *tot* ce nu-i proprietate mare. Ele vor vorbì lămurit, deși comentarul meu va fi foarte scurt.

Dela 1875 încoace datoriile hipotecare ale proprietății mici se sporesc mereu; de atunci până azi în nici un an sumele datoriei achitate nu au întrecut pe ale datoriilor contractate de nou. Dela 1888 cifrele sûnt complete.

La finea lui	1888	datoria	propr.	mici	era	6,689.153 fl.
» » »	1889	»	»	»	»	6,852 728 »
» » »	1890	»	»	»	»	7,624.817 »
» » »	1891	»	»	»	»	8,099.997 »
» » »	1892	»	»	»	»	8,638.224 »

Schimbarea proprietarilor mici prin *execuție* s'a făcut în

	moșii	cu datorie de	perzênd creditorii
1888 la	152	49.308	4.489 fl.
1889 »	97	64.102	20.126 »
1890 »	97	148.81	14.813 »
1891 »	140	80.976	17.297 »
1892 »	134	101.417	25.031 »

În *medie* s'a perdut din capitalul întabulat pe aceste moșii, în anii de mai sus, 9·1,

31.4, 30·7, 21·3, 24·7 procente din capitalul împrumutat.

Media încassărilor la proprietățile vêndute prin execuție a fost în cei cinci ani, pentru care avem cifre complete, mică. »numai«, zice isvorul oficial din care scot aceste date, 295, 453, 344, 455 și 570 fl.

Schimbarea proprietarilor în proprietățile mici, în aceiași ani, prin *vênzare* s'a făcut de 7440, 7357, 7722, 8100, 9688 ori. Prin întabularea restului din prețul cumpărării s'au mai încărcat datoria în aceiași ani la 90, 98, 185, 135, 236 moșii în sumă de fl. 47.170, 27.126, 77,928, 103.696, 87.280.

Aceste *două forme* de perderi (cu încărcarea de datorie) sûnt suficiente pentru a arunca o rază de lumină asupra fluctuațiunii frecvente. »Omul mic« cade des. Ca dovadă foarte regretabilă fie însemnat și faptul că datornicii până la *numai* 100 fl. erau în aceiași cinci ani: 1.066, 1.391, 1.665, 1.428, 1.621. »Omul mic« cade tot *mai* des.

Media prețurilor de vînzare a fost în 1892 — 570 fl, media sumelor întabulate 757 fl.

Care sûnt conclusiile din aceste cifre? Când atâția proprietari mici nu sûnt capabili sĕ-'și salveze moșioarele mici fiind îngreunate numai cu câte 100 fl. e semn, că sau nu produc — adecă nu *pricep* a produce — pe loc puțin destul de mult ca sĕ acopere și datoria,

sau nu găsesc alte prilegiuri de câștig lateral pentru ei și familiile lor sau sûnt ușuratici și consumă prea mult, de-'și mâncă moșia. Toate se nimeresc, mai adese-ori se găsesc împreună, dar' mai este una, care le primează — e *camăta*, sunătoarea servă a intereselor majorității populației *israelite* dela țeară, ear' camăta se vîră ușor și cu cifre mari acolo, unde creditorul și riscă, deși nu în majoritatea casurilor, dar' de sigur în multe casuri.

Chestiunea aceasta a elucidat-o cu multă lipsă de ori-ce cruțare Dr. *Iulius Platter* într'o scriere specială.*) *Mischler*, o femee, care subscrie convingerile sfiosului ei bărbat,**) confirmă pe Platter. Presa ruteană și »Deșteptarea« română aduc mereu probe noue pentru această apariție, care trebue să fie combătută, cruțând, dar' la nevoie chiar fără a cruța, susceptibilitățile celor-ce țipă mereu — »antisemit, antisemit, ucideți-'l pe infamul!«

După povestirile mele de mai nainte îndoeală nu poate să fie asupra *clasei*, care a pus pe Ovrei în situația de a face avere începênd chiar mai dinainte de 1774. La anexarea

*) *Der Wucher in der Bukowina.* Jena, 1878.

**) In *Soziale und wirthschaftliche Skizzen aus der Bukowina.* Von Marie Mischler. Wien, 1893. Studii apărute în revista lui Pernerstorfer, »Deutsche Worte«. Pag. 56—91. Observ că cartea lui Platter nu a fost combătută de nimenea, dar' el — a fost silit să easă din Bucovina!

Bucovinei nu erau încă nici patru sute de Ovrei, deși ei se aflau deja și pe la sate.*) Dar' ei s'au înmulțit mereu după legea șoarecilor dela moară. *Clasa*, ce 'i-a crescut și care în desvoltarea istorică a Bucovinei 'i-a *ajutat* să sară în șea și li-a ascuțit pintenii cu care sângeră azi coasta poporului, clasa ce și azi îi cruță mult, trebue să se dee *în lături* când 'acest rău *economic* este combătut!**)

Sub *pretext* de »toleranță religioasă« se cere cruțarea cămătarilor și se propagă iubirea crâșmei. Cine a gonit pe Jidovi din sinagoge, ca să vorbiți de in-»toleranță«? Sub pretext de »umanitate« se cere ca țeranul să fie lăsat pradă prostiei sale și șiretlicurilor ovreești!

In fine trebue să mai amintesc aici o causă, care este *sporirea populației*, creșterea familiilor, cu care *nu* crește însă și pământul în raport proporționat. Un țeran 'mi-a zis mie odată: »Se înmulțesc oamenii și pământul același rămâne, și-i mai greu traiul, domnule!« Pricepea el bine ce-'l doare și fără să fi cetit pe Malthus!

*) *Splényi*, pag. 110.

**) Eu însumi am asistat la o convorbire purtată de doi deputați dietali și *români* — aceasta trebue să adaug, să nu se creadă că ar fi fost *străini* — care, crezând că ar fi bine ca »*Deșteptarea*« să fie spriginită, adăugeau: însă trebue să-'i cerem ca despre Jidovi să nu mai scrie ca până acum!

4. Orașele și țeranul.

Vai de el Român sĕracul.
Eminescu.

Astfel stând lucrurile ai crede, că cel puțin o parte de popor vine dela țeară la orașe, unde sĕ se așeze în felurite condiții, ca servi, meseriași, scriitori, mici comercianți etc. Acest lucru *nu* se întêmplă și faptul are asupra țerii un efect foarte desastros. Mischler, fost profesor la universitatea din Cernăuți, s'a ocupat mai serios cu aparițiunea aceasta bolnăvicioasă, pe temeiul căreia putem constata, că în Bucovina există, deși nu directă, nu pept la pept, o *luptă între orașe și comunele rurale* *). El zice: «*Orașele* Bucovinei nu-'și au în țeară *reionul lor de admigrare*; aceasta face ca Bucovina sĕ nu se poată libera de fiii sei mai tineri și, neexistând nici o remarcabilă industrie mare, care sĕ primiască aceste elemente, sĕ naște la țeară o *suprapoporațiune* și în legătură cu ea sĕ produce o *dărăburire foarte progresată a proprietății țerănești*, precum și *o scădere a valoarei muncii țeranului*».

Dărăburirea proprietății o constată și guvernul și spune, că pe lângă lipsa deasă de pricepere, *aceasta este causa pentru care*

---

*) *Dr. Ernst Mischler, Mittheilungen des statistischen Landesamtes,* Czernowicz, 1892, pag. 72 sqq. *Marie Mischler*, pag. 3 sqq.

agricultorii mici nu alcătuesc asociațiuni agricole, deși lipsă ar fi ca el să se deprindă cu spiritul de asociațiune și ca aceste asociațiuni să-i mijlociască vinderea mai favorabilă a productelor. *)

Este deci exact să conchid, că orașele Bucovinei sînt dușmane foarte periculoase bunei stări materiale a poporației dela țeară.

Orașele cine le face înse ?

Câteva amîntiri istorice vor fi și aici binevenite pentru lămurirea procesului acestuia social-istoric. Cernăuții, fără de suburbiile Roș și Horecea, aveau la 1775, cam 290 familii, dintre care 112 ovreești. Casele Românilor se aflau în Cernăuți pe unde sînt azi piața și stradele cele mai nobile, mai la deal, între grădini, câmpuri și livezi. **) În Seret erau câțiva Ovrei și de altfel numai țerani. Așa și în Vijnița, unde erau numai câțiva Ovrei veniți din Galiția și țerani; în 1775 erau aici, după Polek, 60 de familii ovreești și 62 țerănești și 3 preoți. Suceava era «cea mai distinsă și mai împoporată» cetate.***) Așa scrie Splényi din experiența sa dintre anii 1774—1778. Enzenberg, care-l urmează, completează datele în acelaș sens. Ar-

*) *Beilagen* der erläuternden Bemerkungen etc. pag. 104.

**) *Polek, Ausgewählte Capitel*, etc. pag. 8.

***) *Splényi*, pag. 25—27.

menii din Suceava găsesc multă considerație înaintea lui Enzenberg; erau vre-o 120 de familii, mai ales de negustori. *)

Din capul locului amestecul de limbi, ce devine însă din ce în ce mai nefavorabil Românilor, *se găsește în embrioanele orașelor de azi.* Germanii colonisați înmulțesc numărul celor-ce vorbesc nemțește.

Fiind interesant citez aici câteva date și o tradiție despre aceste înmulțiri, pe care distinsul profesor *Isidor* de *Onciul* le pomenește într'o monografie a sa. **)

«Țeara Moldovei deveni (sub Fanarioți) foarte săracă de oameni și așa și partea ei nordică, țeara de sus numită acum Bucovina. Trecênd deci această parte de țeară la împărăția Austriei, în tot întinsul ei cu pământeni cu strěini cu totul se aflau 75.000 de locuitori, unde acum viețuesc aproape la 700.000. Se înțelege de sine, că pentru a ridica țara, guvernul împěrătesc a trebuit să caute mai întâiu ca să o împoporeze. Afară de alte măsuri luate mai apoi pentru înmulțirea și stabilirea satelor, guvernul împěrătesc a căutat, ca să se întemeeze și să se ridice cât se poate orașele. Așa *în Cernăuți se da din locurile târgului fără plată pământ de zidit case la fiecare, ori de unde ar fi venit*, nu-

*) *Dr. Zieglauer*, pag. 14, 37, 39.

**) *Biserica Mirăuțitor*, Cernăuți, 1892, p. 6 și 7.

mai dacă într'adevĕr era în stare sĕ-'și întrebuințeze locul în scopul, pentru care îl căpĕtase. Deasemenea *am auzit din gura bĕtrânilor*, că nouii veniți își luau materialul trebuincios din ruinele de pe Țețin (munte) și așa o parte bună din Cernăuțul mai vechiu, este zidit din petrile acestei vechi cetăți. Guvernul pe la anii 30—40 ai secolului acestuia oprì de a se mai atinge cineva de aceste rĕmășițe, și așa cel puțin vre-o două frânturi de zid s'au păstrat până acum. De s'au dat și în Suceava fără plată locuri de zidit, nu-'mi este cunoscut, dară cât despre material, printr'un decret aulic, *s'a dat voea fiecăruia, care ar fi voit sĕ-'și zidească casa, sĕ ice din ori-care ruină, din câte se aflau în Suceava*. Se înțelege din acele, care nefiind reclamate de nimenea ca proprietate, fusese întabulate ca avere a erarului. Ca astfel de ruine au fost considerate «Biserica Mirăuților», «Biserica Adormirii» și «cetatea».

Și așa — crescură orașele, crescură mereu; Cernăuții, devenind reședința administrației și a episcopiei, întrecură repede Suceava.

La 1880 orașele și orășelele aveau următoarea populațiune:

		Români	Ruteni	Nemți (*cu* jidovi)
Cernăuți	avea	6431	8232	22,720
Suceava	»	2652	441	5.862

	Români	Ruteni	Nemți (*cu* Jidovi)
Câmpulung*) avea	3630	101	1.667
Seret »	660	1574	4.433
Storojinet »	1967	703	1.876
Cotman »	19	3314	369
Vijnița »	—	205	3.805
Rădăuți »	2985	441	7.364

În opt capitale de prefecturi se aflau deci, luând cifre rotunde, ca orășeni 48.000 mii de suflete de Germani (cu Ovreii ce vorbesc nemțește), 18.000 de Români și 15.000 de Ruteni. Deosebirea între Români și Ruteni e cam mică. Un centru pur național rutean ar putè să devină Cotmanul, ba poate chiar și Seretul, dacă acest loc nu va fi apĕrat bine. Rutenii sĕ pregătesc însĕ sĕ ocupe o situație chiar în capitala țerii, în Cernăuți și vor și reuși — deși de sigur mai târziu decât doresc și speră ei.

Perderile române au fost și aici lente, succesive, progresând *neîmpedecate*. Elementul strĕin a înaintat încet, dar resturnând sigur, ca și la moșii. Numele românești dispar treptat, oamenii nostri sĕrăcesc, scad, emigrează, sĕ duc la țeară ori în Moldova. La

*) Despre *Câmpulung* zice Euzenberg (Dr. *Zieglauer*, p. 81) că din vre-o 800 familii ce se aflau acolo pe timpul seu vre-o 600 erau de origine din Ardeal și Maramurĕș; emigrând s'au așezat acolo, într'un timp de sigur *anterior anexării*.

Suceava, ca de pildă, din cinci parochii de mai de mult s'au făcut deja între anii 1850—1855 numai două parochii, de tare ce scăzuse lumea românească.

Nefiind până acum apărut repertoriul statistic al Bucovinei cu datele dela 1890, nu pot vorbì despre desvoltarea din urmă a elementelor naţionale din toate oraşele, în intervalul 1880—1890. Dar' pot vorbì de Cernăuţi, oraşul în care Polonismul şi Rutenismul ridică mai îndrăsneţ capul lor.*)

		Români	Ruteni	Germani	Poloni
Cernăuţi (oraş-centru) are		2.105	7.242	21.189	6511
Horecea	suburbii**)	548	83	87	16
Calicanca	suburbii**)	464	444	472	389
Clocucica	suburbii**)	1.350	1.142	1.289	440
Roş cu Mănăstiriste	suburbii**)	3.157	1.473	4.219	254
Total		7.624	10 384	27.256[1])	7.610

Acestea sûnt cifrele *oficiale*. Şi cu toate că guvernul are înrîurire decisivă asupra felului cum se face statistica, ele nu pot fi privite ca exacte fără greş; chiar şi comi-

*) Cf. Dr *Ernst Mischler*, *Mittheilungen des statistischen Landesamtes*, Czernowitz, 1892, pagina 72—85.

**) Aceste *sate* sûnt declarate *suburbii* ale oraşului dela 1847.

1) Dintre acesti »Germani«, Evreii sûnt 17359, car' »Germanii arici sûnt numai 9897.

siunea centrală statistică din Viena observă într'o introducere a sa la volumul cu cifrele poporațiunii, că cifrele din Galiția și Bucovina *nu pot fi privite ca adevĕruri absolute*. În Bucovina se susține, că funcționarii *străini* de neam și dușmani elementului *român* au făcut din bunăvoe înscrieri inexacte. Totuși cu această statistică sĕ calculează azi, alta nu se află, cu ea sûntem siliți se calculăm și noi. Din ea mĕ feresc însĕ a scoate alt resultat decât acesta, că poporațiunea română sporește puțin, deoare-ce nimeni nu o cultivă în *toate* privințele, ca sĕ-'i fie și manifestarea publică deplină și conștie, ear' — de elemente ce nu se manifestă *politica* nu ține seamă.

În studiul seu asupra capitalei, studiu ce se întinde și asupra trecutului ei din ultimele decenii — și aici trebuea sĕ revin — Mischler constată, că pentru populația Cernăuțului, Românii și Rutenii au furnisat dela 1857 până la 1890 cam $^1/_3$, de unde ar trebuì substras procentul sporirii naturale; $^2/_3$ le-au dat Nemții, Polonii și Ovreii, »*care nu au nimic a face cu populația dela țară.*« *Reionul de admigrare în oraș este afară de țară*, este *extern*, este *în Galiția*, de unde vin cele mai multe, însĕ nici odată cele mai bune elemente.

Abia în timpul din urmă Românii și Rutenii admigrează *mai des* spre capitală;

populațiunea evreească înaintează mai mult, din fața ei se retrage iutișor elementul german și aric; Polonii, element strein și fără de nici un fond populationist în țară, s'au înmulțit venind mult din Galiția între anii 1857—1880, de atunci Mischler vede o *mică retragere*. Faptul că Românii sporesc *mai puțin* unde sûnt *mai compacți* în Roș și Horecea îl surprinde pe Mischler, ar putè sĕ fie însĕ un șiretlic al statisticianilor ce au făcut conscripția*).

În tot casul este evident, că orașele Bucovinei sûnt în mare parte colonii de strĕini, veniți de mult ori proaspeți, ce încă nu-'i indiferent, pentru-că cei mai proaspeți sûnt cei mai periculoși; în tot casul este bine evident că aceste orașe au fost ocupate de elemente străine *în vreme ce elementele indigene au fost reținute la țară*.

Dela acest punct sĕ revarsă o nouă lumină asupra urmărilor acelor împrejurări ce 'l-au ținut pe Român într'o lume strîmtă de vederi, în obiceiuri economice care nu 'l-au lăsat sĕ îmbrățișeze formele vieții ce-'l inundau și în lipsa de carte, pe care o voiu descrie într'un capitol următor.

---

*) Ernst Mischler spune, că în capitală Românii perd relativ încet din teren, pe când Rutenii câștigă. Se *pare* că Rutenii *admigrează* în numĕr mai mare, decât Românii. Pag. 81.

O chestie mare din viitorul elementului român să deschide aici: Cum să susții, cum să fortifici și cum să sporești elementul român în orașe? Asupra chestiei se poate scrie, dar' — Bucovinenii înșiși trebue *să practice* procedeurile asupra cărora ar convenì cu toții. Discuția aceasta, care ese din cadrul scrierii mele, ar merita chiar mai multe scrieri.

5. *Un protest din adîncime.*

Proprietatea românească a trecut multă în mâni streine. Guvernele nu au fost cât s'ar fi putut de drepte — *și absolut fără de nici o considerație de naționalitate.* Dar' cam tot astfel au fost și »*străinii*«. Mai deprinși cu forme apusene de vieață, mai trezi ori mai șireți, dar nici de cât mai buni, ei erau superiori în lupta pentru existență, dar' și brutali și fără de considerații. Budai-Deleanu spune cu durere, că *tot ce-a fost mai rău în monarchie a fost trimis în Bucovina să o civilisezc*; chiar simpli bucătari deveniau domni mari; Hampl, bucătarul lui Enzenberg, este o pildă de acest chip de avansare.

Eată după Hacquet*), martor ocular al celor povestite, un exemplu de felul cum să

*) Haquet, vol. I pag., 114—115

purtau coloniștii străini. *Hacquet* scrie vorbind despre coloniile germane: »Cu toate aceste plantage noue *vechii locuitori nu sînt natural prea mulțămiți*, pentru-că nu-'și mai pot lăsa câmpurile, ca mai nainte, în părăginire, dar și *acești venetici îndrăsnesc, chiar prea des, ce nu li se cuvine*. Așa *am auzit* într'o zi *plângeri de ale acestor oameni* în contra coloniștilor, al căror număr nu-'i prea mare, aduse în fața comisarului imperial, că ei (adecă coloniștii) *nu numai le-au prădat mucele grădini*, ci s'ar fi obrăznicit de a atinge și știrbi în cutare și cutare chip *drepturile lor cele vechi*. Ofensele au fost împăciuite și celor turburători de pace li s'a spus *între patru ochi*, că viața lor este vecînic în pericol, căci dacă Valahii ori Moldovenii să vor revolta odată asupră-le, pot fi siguri, că nici copilul din mamă-sa nu va fi cruțat, și atunci nu-'i va putea mântuì nimeni, pentru-că acești oameni scapă de ori-ce cercetare și pedeapsă și pot emigra subit«. Vorba este că ei erau pacînici dacă nu erau »prădați.«

Al doilea cas, de câțiva ani mai târziu (1792) ne dovedește, că din causa înaintării în proprietăți a străinilor, domnia chiar o viguroasă ură în contra »Nemților.« Un document publicat de Isidor de Onciul*) ne dă o

*) Biserica Mirăuților, pag. 8—15.

probă autentică. Era vorba de materialul unei biserici lăsat de autorități unui anume Gutter sĕ-'și facă casă din el. În orașul Sucevei tîrgoveții s'au sculat cu mic și mare împotriva acestui act și ziseră, că tîrgoveții clocotesc din pricina aceasta și *nici-odată nu vor îngădui ca din petrile bisericii ruinate sĕ clădiască — un Neamț.**)

Și credeți, că azi nu se mai aud astfel de glasuri? Am asistat la mai multe adunări de popor, unde luau și țeranii cuvîntul, mai ales într'o chestiune: ca sĕ se plîngă de îmbulziala străinilor, de locul ce străinii îl iau în slujbe mari și mici, la arînzi de moșii și livezi, în posturile onorifice ori plătite din comune, ca poștari ori la tren etc.

Protestul din adîncime suna odată; *ne iau locurile*; protestul din adîncime sună azi: *ne iau pânea!* E progres...

Și *cei de sus* nu aud rostul potopului *din vale*? Nu aud de pe puținele culmi încă nepotopite, rugăciunea jeloasă: »Apĕrați-ne, *fraților*, că suntem de un neam?«

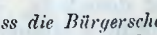

*) »...*sezen hinzu, dass die Bürgerschaft stark darüber mure und nie einen deütschen zulassen*« etc. Într'un act al lor cătră consistoriu tîrgoveții spun, că comisarul crăesc Georgevicĭ, căruia 'i-s'au plâns, că se dărîmă o biserică, li-a dat la toți »scaunul și câte 50 bețe la c..« și mai spun că pe doi »cu fiarĕle în grumazi la părete a-'i pune 'i-au îngrozit«.

III.

CHESTIA CULTURALĂ.

Culturală? Mai bine 'i-aș zice o chestie de barbarie, pentru-că vom găsi în Bucovina stări de o *înapoere* în Austria particulară. De 120 de ani Bucovina face parte din monarchia noastră și lipsa de carte este încă în Bucovina o teribilă rană.

Aici se ivește o chestie care-'i semn de frunte, când voim sĕ facem prognosa elementului român din Bucovina. Și pentru aceea trebue sĕ vorbim earăși foarte clar și, fiind politiciani bucovineni, *sĕ recunoaștem cât s'a făcut*, dar' sĕ nu odihnim până nu va fi realisat *cu grabă* ce recunoaștem că *mai este necesar*.

Chestia fiind escepțional de gravă voiu scrie ceva mai pe larg, vorbind despre *școala populară*, *pedagogiu*, *gimnasii*, *universitate* și *școalele de specialitate*, căutând pretutindeni sĕ cumpănesc *greutatea spiritului străin* de neamul nostru, străin de țeară, care sĕ impune însĕ în puterea legilor, regulamentelor și obiceiurilor de administrație; și la urmă vorbind și de *societățile culturale*, cumpĕnind astfel câtă este *greutatea contrapondului* ce-'l

crează ele față cu potopul străinismului, pentru-că din punct de vedere politic-național acesta-'i singurul resultat, ce trebuește căutat și bine stabilit pentru a puté apreția valoarea și a acestui factor politic.

Școala poporală. Din procentul analfabeților putem conclude la felul desvoltărei ce-a produs acest resultat, in tot casul foarte doveditor de gradul de cultură al poporațiunii rurale. La 1890 erau încă — și calculul este optimist — la o sută de locuitori 79 de analfabeți. Cât de puțin s'a lucrat și s'a putut lucra ne-o dovedesc și cifrele de budget ale fondului școlar al țerii. La 1873 acesta socotia cu suma de 4915 fl. cheltueli; abia la 1877 budgetul a trecut peste o sută de mii florini și abia la 1891 a trecut peste două sute de mii. Dela 1886 impositul de țeară necesar pentru acoperirea cheltuelilor instrucției crește mereu; populația rurală plătește din ce în ce tot mai mult.

Atâta în general.

Să arét acum, luând ca réstimp de contemplație cele trei decenii din urmă (1870—1890), dacă în școala poporală poporul român a fost îngrijit și dacă a fost mai bine îngrijit decât cel rutean, aceasta pentru-că vecînic Rutenii strigă că ei au fost mai asupriți decât Românii, care 'i-au asuprit și ei.

Dislocațiunea școalelor dela finea anului 1871 arată, *în care părți de țeară se aflau mai multe școale*. Așa erau:

În districtul politic	comune *cu* școale	comune *fără* școale
Cernăuți-oraș .	2	3
Cernăuți-district	17	25
Câmpulung . .	17	13
Coțman . . .	31	21
Rădăuți . . .	27	6
Seret	8	29
Storojinet . . .	10	24
Suceava . . .	14	47
Vijnița . . .	14	11

Comparați acum de pildă *Suceava* română (au 14, nu au 47 comune școală) cu *Coțmanul* rutean (au 31, nu au 21 comune școală) și vedeți ce deosebire, dar' în favorul părții compact rutene a țerii!

Neglijarea părților române o sbiciuia la 1867 *) un ziar român cu multă asprime. Dintre 45.054 de copii obligați de școală din toată țeara, mergeau la școală (în 1867) *numai* 3073, deci vre-o $6^3/_4$ procente; mai ales inspectoratul *Gurahumora*, român, era criticat cu asprime; el avè în același an 2 *(zi* și *crede două)* școale poporale cu 42 elevi din 1885 elevi buni de școală și aflători în 12 comune

*) *Foaia Soțietații*, anul III., pag. 125 și 179.

parochiale ale protopresbiteratului Gurahumora. Autorul articolului învinuia pe preoțescul inspector, care răspunse apoi în același ziar: «Dar' această amorțeală nu răsare dela noi, din nepăsarea noastră; noi n'avem a simți remustrul cugetului nostru; fruntea ne este senină, și ca cei îngrijitori pentru binele comun, putem să o ridicăm înaintea lumii, ca un semn al nevinovăției. Spre dovadă mai solidă facem atent pe dl autor al numitului articol la actele din această privință, ce se află la locurile competenți; cerceteze-le pe acelea și se va convinge, cât și cum s'a lucrat pentru înființarea școalelor din *Băvești* din *Capul-câmpului*, din *Capul-codrului*, din *Drăgoești*, din *Gemenea*, din *Mănăstirea-Humorului* și din *Stulpicani*; de aici va vedè, că simțul pentru înființarea școalelor încă tot este viu! Dacă n'au urmat roduri din ostenelele acele, dacă nu s'au înființat încă școale în comunele amintite, *vina nu zace în neîngrijirea și nepăsarea scaunelor spirituale, ci numai în împregiurarea, că afară de scaunul spiritual, mai au încă în astă lucrare și diregătoriile civile-politice amestecul seu, și că acest lucru este adevărat, cunoaște și știe lumea.* Însă unde este isvorul, din care voește opiniunea publică să deducă nepăsarea și neîngrijirea noastră pentru întroducerea școalelor, cerceteze-se actele școalei din *Bucșoaea* și va

fi destul spre a se convinge despre neobosita făptuire a păstorului sufletesc de acolo și privighietorului Gurei-Humorului în causa școalelor».

După-ce cunoaștem acest chip de a lucra, care în multe părți, în *prea* multe părți se susține și azi, și mai cu seamă în cele românești aproape exclusiv, resultatul se explică, dar' el devine cu atât mai indignător.

Să arăt acum și *naționalitatea elevilor* din școală poporală tot de pe acel timp, pentru-ca astfel și mai lămurit să fie ce a putut lucra străinismul în Bucovina.

La anul 1869 Românii erau în Bucovina 208.475, ear' Rutenii erau, precum voiu arăta mai amănunțit la alt loc 178.734. Românii întreceau așadar' pe Ruteni cu aproape treizeci de mii de suflete.

Câți elevi aveau însă aceste două popoare și câți aveau și Polonii și Germanii? Eată cifrele dela 1871:

	sûnt la numĕr, în cifre rotunde	au elevi cu eleve în *școala poporală*
Românii	208000	2094
Rutenii	178000	2030
Polonii	5000	1113
Germanii	40000	4190
Jidovii	45000	

Este de prisos să mai adaug un comentar. Mai bine stau cei mai puțini, Po-

lonii; apoi vin Germanii și Ovreii și rău de tot, indignător de rău stau Românii și Rutenii. *)

Românismul fusese scos treptat din școală. După anexare nu se vorbește decât de școli *românești* și de cele germane, care au și un scop »*politic*« scopul germanisării, ivindu-sĕ, chiar de pe atunci și ideea, că școalele Bucovinei vor face o bună impresie în Moldova, ai cărei fii vor peregrina la Bucovina pentru a învăța carte nemțască, moldoveniască, latinească și grecească (un rescript din 12 Faur 1785).**) După anexarea la Galiția guvernul din Lemberg sistează la 1793 obligativitatea învĕțămêntului; școalele poporale scad, învĕțătorii ce nu trec la catolicismul propagat de consistoriul din Lemberg, care avŭ până la 1850 conducerea școalei, sûnt persecutați, școalele li-se închid, învĕțători ce nu știu românește sûnt trimiși în Bucovina etc. etc.***) La 1848 consistorul bi-

*) Conspectul asupra școalelor și școlarilor la 1871 se află la *Mikulicz, Hauptbericht* etc. 1872, pag. 388 389 și 390.

**) Probele vezi-le în *Dr. I. Polek, Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina.* Czernowitz, 1891.

***) Asupra școalelor cetește mai ales cartea distinsului și zelosului patriot român din Bucovina *Constantin Morariu, Culturhistorische und ethnographische Skizzen über die Romänen der Bukowina.* 1891.

sericii orientale bucovinene ajunsese să constate că limba română, limba primă și proprie a țării s'a susținut *numai* prin »moștenire dela tată la fiu« și că în puținele școale elementare instrucția »*trebuia* să înceapă în limba *germană* ori *polonă*, într'o limbă *străină* poporului bucovinean«, cum se zice într'un act foarte important*). Între anii 1850—1869 consistorul bucovinean a îndreptat pe cât s'a putut barbariile consistorului catolic și guvernului din Lemberg, după-ce însă prea mult timp străinismul a putut să se cuibărească și în acest chip mortifer în sîrmana Bucovină. De-atunci lucrurile au mers, dar' au mers prea încet spre mai bine.

Să cercetăm acum *dacă* și *întrucât* se combate azi *străinismul*, pe care în puterea unui bine cunoscut articol fundamental din constituția imperiului austriac Românii au drept să-'l respingă, când li-se impune *lor*.

În puterea art. XIX. din legea fundamentală dela 21 Decemvrie 1867 asupra drepturilor cetățenești, *Românii bucovineni au dreptul să ceară ca institutele lor de învățământ să fie pur naționale*, îndată-ce pot, *natural*, să ofere numĕrul de elevi care poate să motiveze înființarea lor.

---

*) *Dr. I. G. Sbiera, Aron Pumnul.* Cernăuți, 1889, pag. 104—107.

Sĕ confrontăm cu acest principiu constituțional starea actuală a școalelor poporale și *limba de propunere a lor*, avênd earăși în vedere și pe Ruteni, ca factor comparativ.

La finea anului 1888 erau în Bucovina*) »293 școale poporale, dintre care după limba de propunere 92 sûnt *rutene*, 81 *române*, 32 germane, 4 maghiare, 1 armenească, 22 *române*-germane, 18 *rutene*-germane, 11 *române-rutene*, 2 germane-polone, 10 germâne-*române-rutene*, 8 germane-*rutene*-polone, 11 germane-*române-rutene*-polone și 1 maghiară-*română*«. Din această monstruoasă combinație de duple, triple și quadruple atribute naționaliste, nu pot vedè cum ar fi putut Românii sĕ fie mai favoriți decât Rutenii.

Dar' sĕ ne apropiem și mai mult de actualitate.

După un raport al guvernului țerii datat din 9 Noemvrie 1893 și făcut pentru anul școlar 1892/1893 starea școalelor din Bucovina era următoarea, arĕtând mai întâiu dislocațiunea lor și anume începênd cu ținuturile cele mai românești și trecênd prin cele mixte la cele compact rutene.

---

*) După *C. Morariu, Istoricul școalei reale*, Cernăuți, 1889, pag. 6.

	Români	Ruteni	Școale cu clase	
Rădăuți . . .	58.080	8.837 *)	39	70
Suceava . . .	51 387	10.137	44	76
Storojinet . .	30.670	26.584	37	45
Câmpulung . .	25.753	5.888	38	55
Cernăuți-district	19.910	55.162	36	51
Seret	14.608	22.849	25	40
Cernăuți-oraș .	7.624	10.384	13	52
Vijnița . .	168	48.888	31	45
Coțman . . .	93	79.638	51	64
Total .	208.301	268.367	314	498

O foarte mică diferență *pe alocurea* în bine, pe partea Românilor trebue *atribuită numai calităților lor bune și mai ușor de trezit.* Cât de mică e diferența, resultă din următoarele date. Din cifra dată de 314 școale,

Școalele cu 1 clasă sûnt 220
» » 2 clase » 50
» » 3 » » 12
» » 4 » » 24
» » 5 » » 2
» » 6 » » 6

Masivitatea instrucției devine foarte evidentă și este evident foarte insuficientă; mai ales când vezi că instrucția se mai face în 213 școale numai *o jumătate de zi*, în 24

*) *Cifrele populației* date aici sûnt luate din repertoriul statistic pe 31 Decemvrie 1890, care repertoriu a apărut pe când tipăresc tocmai șirele de mai sus. Poporațiunea neromână și neruteană nu o mai însemn. *Cifrele școalelor* și *claselor* sûnt cele dela 1893.

când toată ziua când o jumătate de zi și *numai* în 77 de școale toată ziua; mai departe 284 școale sûnt mixte și numai câte 15 sûnt separate, pentru fete și pentru băieți.

Cifra desilusionează și mai mult, când cetești șema naționalității școalelor, care cuprinde »numai« — 12 rubrici!

Românești pure sûnt 102 școale
Rutene » » 122 »

Dintre acestea Românii au 25 școale cu 2 clase și 3 cu 3 clase; Rutenii au 12 cu două clase. Urmează școalele

Române-germane 24
Române-rutene 12
Rutene-germane 8

Cine este *mai* expus, Românii sau Rutenii, *bilinquității* periculoase din aceste școale, earăși este foarte ușor evident.

În trei limbi (română, ruteană, germană) se propune în 9 școale, în alte trei (germană, ruteană, polonă) în 4, în patru limbi (germană, română, ruteană, polonă) în 8 școale!

Monstruositatea devine tot mai babilonică, tot mai îngrozitoare. În aceste școale însă, dintre care 16 au 3—5 clase, se propune *numai în cele două clase dintâiu și în limba maternă a elevilor*, dela a treia clasă în sus se folosește, precum o spune însuși raportul oficial, *exclusiv* limba germană!

Limba maternă română-pură nu trece așadar, după chiar raportul oficial, decât numai în trei casuri, numai în trei școale până în clasa a treia primară, încolo ea rĕmâne în us în toate clasele populare numai în clasa ântâia și a doua primară ori populară.

Dacă aceste stări mai pot fi privite cu gelosie de Ruteni, trebue sĕ ne mirăm de mărimea rĕutății cu care ei fac din ori-ce miserie românească un obiect de dorit și pentru ei. De rĕi ce sûnt, sûnt și scurți de vedere.

Acestea sûnt stările pentru care ori-ce ziar român în Bucovina trebue sĕ devină în parte și ziar pedagogic; acestea sûnt stările care impun societății române o problemă, pe care până acum statul o resoalvă într'un mod detestabil de insuficient; cu mijloacele ei *societare*, sociale, *publicistice* și *de propagandă* ea trebue sĕ adauge ce nu se poate obținè cu mijloace școlare atât de miserabile.

Sĕ mai adaug aici încă câteva cifre asupra procentului elevilor care cercetează școala, procent luat din numĕrul celor obligați sĕ o cerceteze și asupra procentului analfabeților după ținuturi și vom putè deduce din aceste cifre și anume locul unde trebue sĕ fie mai neglijat poporul român. *)

---

*) Vezi și »*Gazeta Bucovinei*«, anul III. Nr. 69—70.

În districtul Rădăuți procentul elevilor care umblă la școală este 68%, la Suceava este 66%, în Storojinet 49%, în Câmpulung 73%, în Cernăuți-district 45%, în Siret 54%.

Analfabeții cei mai mulți din părțile cele mai românești sûnt, aranjând locurile după progresiunea *spre tot mai rău* la *Câmpulung*, *Rădăuți*, *Suceava*, *Siret*, *Cernăuți-district* și *Sterojinet*.

La Siret, Cernăuți și Storojinet nu-i însă numai incultura mai mare; tot acolo este și amestecul de limbi mai mare, tot acolo este și năvala străinismului mai mare și prin urmare se dovedește ce rol trebue să-'și impună politica română în general, și cea școlară în special, în acele trei districte, dintre care al Siretului și Cernăuților sûnt cele mai amenințate cu deplina perire.

Reflexul politic al înapoerii instrucției din aceste ținuturi poate să devină în curênd foarte fatal, mai ales că, după a mea experiență, politica bucovineană română nu se prea ocupă cu chestiunile *localnice*, cu comunele singuratice, *nu dispersează și nu adûnce*ș*te de ajuns lucrarea sa*, care ar devenì atunci mai gospodărească, dar' mai trainică în ale sale efecte pe viitor. Din contră se va vedè la discuția asupra programului Rutenilor cu câtă lăcomie 'și-au aruncat *aceștiea* privirea asupra comunelor rurale. Ea este aproape

egală cu lăcomia după viața străină a vampirului din poveștile populare.

Pedagogiul. Păstrând ca și până aici punctul de vedere al intereselor poporului, talpei țerii, — punct de vedere spre care trebue împinsă cu putere toată gândirea inteligentă a Bucovinei — voiu fi silit să aleg pentru restul acestui capitol date caracteristice, dar' mai puține.

Școala poporală, așa cum este ea azi are pentru producerea de învățători o pepinieră-pedagogiu demn de situație. Ca-și-cum 'și-ar fi zis creatorii lui: Dacă limba română în clasele populare nu trece peste cele două clase primare și dacă în aceste două clase bagagiul de idei și cuvinte este mărginit, este suficient și un pedagogiu *german*, în care limba *română* să fie numai obiect de propunere. Și deși *representanții guvernului, cu guvernorul Bucovinei în frunte, au promis*, pe când s'a înființat acest pedagogiu, zicând, că pedagogia *română* nu va fi sistată, ea *a fost* sistată. Sistarea a fost, cum zic doi frați Hurmuzăcheni, George și Alexandru și cu ei împreună dl Eugen cav. de *Stîrcea* într'un memoriu*) adresat ministrului Stremayr cu

*) Publicat ca manuscript la 1870 în Viena, la Gerold sub titlul *Denkschrift* an S. Exc. den H. Min. f. C. u. U. Carl Edlen von Stremayr etc.. Pag. 5—7.

data 12 Octomvrie 1870, o lovitură cu intenție dată naționalității noastre (*ein gegen unsere Nationalität absichtlich geführter Schlag*). Ei mai zic: „*Diese staatliche Lehrer-Bildungsanstalt ist also vielmehr das wohlberechnete wirksame Mittel zu unserer Entnazionalisirung*“ — Reînființarea unui pedagogiu român, mai zic cei trei subscriși pe memoriu, este o dorință profund simțită a populației țerii.

De atunci au trecut 24 de ani — o clipeală probabil scurtă pentru răbdarea proverbială a biurocrației austriace, — și dorința este încă tot dorință. Ea trebue să fie reluată cu putere și mereu agitată, pentru-că acest isvor de desnaționalisare încă trebuește să fie astupat. Dl Eugen Stîrcea, care a subscris acel memoriu și trăește încă fără de nici un folos pentru națiunea română, ar fi consecuent dacă s'ar pune în fruntea agitației acesteia, care, cunoscêndu-se actualele împregiurări ale acelei școale, este și mai bine motivată decât s'ar fi putut crede la 1870.

Știu însă din propria experiență, că fiind vorba de a abandona comodul *laissez faire, laissez aller* de până acum, multă lucrare nu se lucră pentru-ca această dorință să devină odată fapt. In 1893 »Concordia«, societate politică, a făcut o petiție în acest sens. În 19 Mai, acelaș an, se raportează

asupra ei în dietă.*) Raportorul comisiei administrative, dl Pompe, propune ca acea petiție să fie predată guvernului *zur Würdigung*, adecă s'o pună *ad acta*. Asistam la ședință și eu. În așteptare curioasă fiind am tresărit când am auzit că se raportează asupra petiției. Presidiul, purtat de vice-mareșalul țerii, întrebă: «Dorește cineva să se pronunțe asupra acestei propuneri?» — Tăcere! Nimenea nu dorește și se trece la ordinea zilei. Dar' eu am stat ca ars și priviam la *rectorul universitar*, care atunci *era un Român*, sta în dietă și avea glas. Avea, se pretindea, chiar și talent, pentru-că guvernul 'i-a sporit cu o considerabilă sumă leafa anuală, luând de motiv meritele sale deosebite *literare* — deși avem probe că este *plagiator* — și de profesor, adecă *pedagogice*. Ce greutate ar fi avut cuvêntul unui rector literat și pedagog, remunerat chiar, pus în favorul acestei petiții! Rectorul magnific și român nu a cerut însă cuvêntul; dl *E. Voiuțchi* tăcea în chip sublim, ca o icoană din altar . . .

Astfel cel mai bun prilegiu de a pune în discuția dietei causa română, trecu fără să fie folosit. Dacă ar fi vorbit cineva, chiar provocător, chiar silind și pe opositie și pe guvern să se pronunțe — nu era mai bine? De ce nu s'a făcut acest lucru? De ce nu s'a

*) *Protocolul stenografic al dietei*, pag. 542.

dat atunci o probă puternică, impunătoare, că străduințele «Concordiei» sûnt susținute? De perderea acestor fel de prilegiuri te apucă mare milă și n'am putut deci să nu-'l însemn pe seama viitorului.

La pedagogiu cu institutele alăturate la ele erau în anul trecut profesorii bucovineni 19, *galițieni* 10, ear' alții patru erau din Carintia, Moravia, Tirol și Ardeal. Ei erau după naționalitate, 10 Români, 5 Germani, 8 Ruteni, 7 *Poloni*, — ce caută Polonii și aici? — și 3 Cehi, indispensabili în Bucovina, căci se găsesc foarte des și în alte cariere. Acesta-i institutul *bucovinean*, pe care politica românească are un interes să-'l cruțe? Acest corp bălțat de profesori va avè iubire de națiunea română?

Același amestec se constată și la elevii de pedagogiu, unde, ca o chestie de pâne, se îmbulzesc străinii foarte mult, mai ales — Ovreicele și Leștele, al căror procent e foarte mare și care sûnt trimise apoi la sate să facă educația poporului român.

Cu aceste puține date am indicat ce atmosferă intelectuală poate radia acest institut și în parte și de ce ea nu-'i încă expusă unei ventilațiuni serioase în sensul petiției *naționale* a »Concordiei».

Gimnasiile. Bucovinenii au un gimnasiu român inferior la Suceava. Societatea »*Școala*

română» are meritul de a-'i susține o bună parte din elevi. Meritul acesta este o glorie națională și Bucovineanul, care vrea să pună banul seu la loc bun, dee-'l acolo! S'au găsit, semn de bun augurîu, și câțîva donatori cu sume mari.

E de prisos să spun că gimnasiul complet german este inundat de străini, mai ales de Ovrei. În 1894 Germanii cu mulțîi Ovrei împreună erau 227, Românii din gimnasiul complet german și cel inferior român erau 253. Ruteni, Poloni și Armeni erau laolaltă 46. Israeliții înscriși ca Germani erau 178! Elevii *galițieni*, rîsbitori pretutindeni, erau și aici 15. Și acest liceu este *greco-oriental*, pentru-că-'l susține fondul religionar.

Chipul amestecului mare de limbi și legi se reflectează și în lumea ce umple institutele. Mai spre Nord, la *Cernăuți*, el este chiar foarte întristător. Să-l indicăm cât mai clar. În anul școlar 1892/93, în *Cernăuți*

Elevii erau	în clasele poporale	în gimnasiu
Români	1013	98
Ruteni	1003	100
Poloni	1045	84
Germani	3302*)	442

*) Dintre aceștia Israeliții erau 2188, cu excepția unui număr mărîcel de Ovrei de altă națîe.

Galițeni elevi erau în gimnasiu 122, mai mulți decât băștinașii. Dela țeară din Bucovina erau, tocmai invers ca la Suceava, mai puțini elevi decât cei din loc, primii fiind 255, cei din urmă 299. Corpul profesoral e pestriț de tot și aici.

O curioasă apariție este și gimnasiul din *Rădăuți*. Districtul acesta este cel mai plin de românime și ai fi gata să admiți că și în gimnasiul acesta se simte caracterul ținutului, în el erau în 1892/93 elevii germani 198 și români *numai* 54. Drept este că Suceava nu-i departe, dar' își face societatea din Rădăuți datoria pentru a procura elementului român cu numĕrul și o mai mare importanță? Asupra acestui centru tocmai ar trebui să fim cu multă dragoste angagiați la lucru.

Mai presus de ori-ce îndoeală este așadar', că străinismul a înnourat foarte mult și școalele medii. Elementul român are totuși *cam patru sute de elevi* gimnasiali în fiecare an în gimnasiile țerii. Cifra poate motiva chiar *speranțe* optimiste, dar' incontestabil este că *Bucovinenii trebue să lucreze încă mult pentru a putè spriginì sporirea cifrei și susținerea elevilor până la desĕvîrșirea pregătirilor pentru cariere influente*.

Universitatea a făcut numai o mică concesiune limbii naționale române: câteva obiecte se propun la facultatea de teologie în

limba română. De altă parte la facultatea filosofică nu există de pildă *nici azi* o catedră de istorie română, deși ori poate *tocmai pentru-că* această istorie română are singură pe pământul Bucovinei un trecut mândru!

Incidental observ, fiind vorba de istoria română, că pe la 1869 guvernul nu voia să permită nici măcar atâta ca o societate culturală să țină o serie de prelegeri asupra *întregei* istorii române, susținând, că prin această faptă societatea ar lua caracterul unei școale publice! Dar' ce au să fie societățile culturale, dacă nu școale publice, când ele-'și înțeleg bine misiunea? Cinci-șase ani mai târziu s'ar fi putut ca acest dor viu și cald să-'l împlinească același guvern, care persecuta în chip ridicul istoria română? *)

Din capul locului nu încăpea a adar' îndoeală asupra spiritului ce va plana asupra universității, dela care Românii nu cer numai o intensivă cultivare a limbii lor, ce se și face, dar' și a istoriei lor, ce *nu* se face încă. Se face numai istoria *bisericii* române, care,

---

*) Vorbind de instrucția istoriei în școala poporală raportul guvernului pe anul 1892/93 către ministru zice — ce ironie asupra îngrijirii sale de românism! — că »lipsește încă un manual potrivit pentru *istoria mai veche a patriei*«. De ce nu-'l puse la cale, când oameni capabili să-'l facă s'ar fi găsit? Din contră istoria germană nu lipsește de nicăiri, nici chiar dela — agronomie!

dacă-i serios făcută, este numai meritul profesorului actual de specialitate.

În ședința dela 9 Decemvrie 1874 a parlamentului austriac ministrul Stremayr spusese, că universitatea germană din Cernăuți este necesară «*și din motive politice*». Ele au isvorul «*în misiunea Austriei, de a-și împlini problema de purtătoare a culturii în Orient*». Perdênd universitățile din Cracovia și Lemberg, prin introducerea limbii polone, importanța lor universală, o universitate germană pentru Românii, Rutenii și Germanii din Ostul monarchiei este necesară, zise ministrul.

Oameni, care au vĕzut și vremile vechi și care știu sĕ observe desvoltarea lumii, 'mi-au dovedit, că în adevĕr universitatea germană a împlinit și o misiune politică: ea a augmentat enorm numĕrul acelor bărbați, care venind din Apusul german al monarchiei, din mediul cunoscutelor lupte de naționalități, s'au pus într'un conflict acut cu trecutul și tradițiile țerii și care voesc sĕ modifice harta Bucovinei, spiritul popoarelor în sens german, cași-cum acesta ar fi singurul mod de a putè fi europeisat. Încercarea nu va reuși însĕ, pentru-că elementul *social* german (nu ovreesc) mult și energic — nu sĕ află!

Universitatea a avut în tot casul o bună urmare. O tinerime numeroasă este acum

concentrată aici și ea devine din ce în ce mai tare, mai capabilă să arunce dela sine nedeamna tutelă, pe care amici hipocriți încearcă și azi să 'i-o impună. *Ea se poate acum pregăti în mai mare număr pentru a ocupa locurile păturii străine suprapuse.* În această luptă de existență proprie și națională seriositatea studiului lor este singura garanță că universitatea nu va îngreuna desvoltarea națiunii române, prin creșterea și a elemenlor străine. În acest institut tinerimea română are o problemă mare: a dovedì superioritatea de rasă, superioritate ce ni-se recunoaște de mulți, dar' ni-se și contestă de mulți.

Se înțelege, că nu-i meritul universității, dacă tinerimea devine și ea din zi în zi tot mai națională, aparițiune generală tuturor universităților din monarchie, la care studiază și Români.

Școalele de specialitate nu le voiu discuta pe toate, câteva pilde fiind de ajuns să ne dovedească ce zadarnică, chiar ce destestabilă existență duc ele din punct de vedere român și mai ales țerănesc-român. De pildă:

Bucovina întreține în Cernăuți *o școală de agronomie.* Ea există de aproape 25 ani și a fost creată cu gând să profite populațiunii țerii. Mi-am dat oboseala să calculez suma

generală a cheltuelilor de până acum ale întreținerii acestei școale. Suma aflată este cam 340.000 fl.

Am cercetat apoi câți elevi *bucovineni* au trecut prin această școală. Au absolvat-o 106 elevi bucovineni.*) Dacă am admite — ce nu-i exact însă — că toți acesti bucovineni au rămas în țeară, fiind agricultori și ce *trebue* să admitem, că adecă o școală întreținută de țeară numai țerii are să-i profite, am obține încântătorul resultat, că educația fiecăruia dintre elevii acestei școale a costat peste 3000 fl. Surprinzător, dar' exact. Nu avea poetul *Franzos* drept să vorbească de *Halb-Asien*? Avea! Pentru-că numai în barbarie și semi-barbarie ori în destrăbălare *luxul* este preferit *utilului*.

Elevii acestei școale erau în anul școlar 1892/93 *Români* 5, dintre care par a fi 3 din România, Germani 29, *Poloni* 16, Ruteni 6. Părinții cei mai mulți erau *funcționari* (26) și *negustori* (10). Importații în țară își educă aici pe fiii lor, străinii își cresc porodița.

Dintre elevi au fost în anul trecut 16 stipendiști. *Stipendiști de-ai țerii* sûnt în 1894 5 și între ei *nici un Român*, ci 2 Ruteni, 2 Nemți și 1 Ungur. Stipendiații ministerului de agricultură sûnt 4 *Poloni* și 1 Jidov. Curios este

*) Fiind Românii 37, Rutenii 18, Germanii 39, Polonii 12.

însĕ, că acestor cinci din urmă stipendiul li-s'a conferit de »reuniunea pentru cultura ţerii«, reuniune al cărui president este un politician român, dl cav. Eugen Stîrcea şi vicepresident alt politician român, bar. Nicu Mustatza. Amêndoi politiciani »naţionali«. Este firesc deci că, nefiind spriginiţi, numĕrul elevilor români scade şi trebue sĕ scază.

Ce interes românesc este a susţinè şcoala aceasta, care nu profită cu nimic *massei* poporului român?

Dela 1871 s'au dat anual din partea ţerii două stipendii de câte 400 fl. pentru a a creşte profesori pentru această şcoală, s'au cheltuit 16.400 fl. şi încă nu s'a realisat cu nici un stipendist scopul! Tocmai fiilor *români* ai ţerii li-s'au făcut şi li se fac şi azi greutăţi la şcoala aceasta. Profesori *speciali* au fost până acum *Români* 1, zi *unul* şi auxiliari 3. Ceh au fost peste tot 8, *Poloni* — ear' ei! — 6: Nemţi 7, Ovrei 3, Ruteni 3.

Eată deci un institut, ai cărui conducĕtori asemenea 'şi-au dat într'un eminent chip toată silinţa sĕ fortifice rădĕcinele şi sporul *păturei suprapuse şi străine.*

Dacă m'aş scobori la discuţia unor casuri de specială persecuţie a Românilor dela această şcoală aş trebui sĕ fiu chiar prea prea desilusionant.

La capĕt țin sĕ citez asupra folosului pentru Români al acestei școale și un glas bucovinean*) :

»Și la școala agronomică din Cernăuți a susținut »Școala română« mai mulți elevi, cu părere de rĕu însĕ trebue sĕ constatăm, că aici nu ni-am ajuns scopul în mod complet; căci mulți dintre elevii absolvenți ai școalei agronomice n'au aflat posturi ca agronomi, pentru cari au fost meniți, ci au trebuit sĕ între ca oficianți pe la postă, perceptorie și alte oficii, pentru care respectivii nici nu s'au cualificat. Am dorit, ca din acei tineri, cari cu ajutorul »Școalei române« au studiat agronomia, sĕ se aleagă agricultori cu știință pe moșii proprii sau pe moșiile altora, ear' nu amploiați inferiori la alte oficii publice, unde întreaga lor știință agronomică este de prisos. Din această causă a și încetat aproape cu totul frecuentarea școalei agronomice din Cernăuți din partea Românilor, *astfel că în timpul din urmă nu mai avem de spriginit pe nime la acest institut, creat anume pentru țeara noastră agricolă.*«

Alte școale speciale sûnt de pildă școalele industriale din Suceava, Seret și Rădăuț (*Gewerbliche Fortbildungsschulen*). Aceste școale sûnt asemenea subvenționate *de țeară*,

*) Raportul societății »*Școala română*« în Suceava. Cernăuți, 1893, pag. 6.

din banii tuturor contribuabililor, între care Românii fac mult. În 1893 au fost la *Rădăuți* 9 *Români*, 7 *Poloni*, 134 Nemți, 3 Ruteni; la Seret 2 *Români*, 4 *Poleni*. 129 Nemți, 16 Ruteni; Nemții sûnt natural în mare parte Jidovi.

Și așa merge într'una ca de pildă la școala de farmacie, apoi la școala *reală*, care adăpostia în anul școlar 1892—93 71 *Galițieni*, ear' după neam 289 Nemți, 20 *Români* (și din România o parte) 35 *Ruteni* și 79 *Poloni*; *Evreii* fiind 197, *romano-catolicii* 144 și *greco-orientalii* 49, ear' școala zicêndu-sê greco-orientală fiind susținută din fondul religionar!

Etc. etc.

Astfel av rea vechilor domni și boieri români, dată la mănăstiri și biserici, *contribuc azi într'un chip enorm la creșterea străinismului în fosta țeară pur-românească!*

Străinismul profită mai mult decât băștinașii de institutele, pe care le susține țeara, fondul religionar ori statul. S'a privit până mai ieri cu destulă nepăsare la treptata cucerire ce se făcea în acest chip irevocabil. *Nici azi nu sûnt organisate toate mijloacele posibile pentru a produce o concurență serioasă din partea elementelor băștinașe.* Mulți nici că-'și bat capul cu treaba aceasta, care ar fi după dînșii »o încercare zadarnică«; cu acest

cuvênt încearcă a-și scusa însĕ numai lipsa lor de patriotism, a-'și acoperi egoismul ce lasă perdută o causă generală și nobilă în hatîrul latului stomah absolut »propriu«. Pilda școalelor medii și activitatea »*Școalei române*«, fără de ale cărei lucrări nu aș fi avut fericirea sĕ constat în acest capitol nici un succes *mai deosebit*, e dovadă grea contra celor trândavi ori egoiști.

Cu această observație m'am apropiat de activitatea societăților culturale din Bucovina.

Societățile culturale române au, precum ușor ori-cine a putut sĕ conchidă din paginele premergĕtoare, un mare rol: rolul de a preocupa poporul fără întrerupere de viitorul seu cultural, de soartea temeliilor vigoarei sale, de existența sa.

Societățile culturale, care es azi mai la iveală sûnt douĕ; una este *societatea doamnelor române*, existând dela 1890, și al cărei scop este »a lucra pentru înaintarea culturii și în special a învĕțămêntului la partea femeiască a populațiunii române din Bucovina și pentru sporirea industriei de casă«. Originea statutelor, din care am çitat §. 2. asupra scopului societății, are o istorie care-i o dovadă mai mult, cum niște elemente nenaționale s'au silit din capul locului sĕ-'i iee caracterul național. Refusarea unui ajutor cerut dela guvern este o dovadă mai mult, că și

oamenii, de care acesta este rĕu servit, sûnt dușmani societății acesteia românești. În ea are și boierimea un rol frumos.

Dar' nu totdeauna boierimea a ținut sĕ facă și ea ceva pentru cultura acelui popor, din care ea făcea parte, nu totdeauna ea 'și-a înțeles misiunea.

Istoria celeilalte societăți, ce preocupă mai mult opiniunea publică din Bucovina, istoria »*Școalei române*«, care există dela 1888, ne dă dovezile pentru afirmarea de mai sus. Și dacă eu țin sĕ le reproduc, o fac pentru a putè constata cât de proaspĕt este interesul boierimii, ori mai bine zis al celor mai puțini și mai buni din ea — pentru cultura națiunii noastre.

În primul raport pe doi ani al *Școalei române*, publicat la 1885, cetim:

»Este interesant de a vedè, cum se împărțesc acești membri (ai societății) după starea lor. Din ei sûnt 160 țerani, 61 preoți, 56 amploiați de toate categoriile, 28 doamne, 24 învĕțători de școale poporale, 25 negustători, 23 profesori de școale secundare, *numai* 2 profesori de universitate, 19 studenți de universitate, *8 boieri* și anume: 1 Israelit, 4 Armeni și *numai 3 Români*, 9 cantori bisericești, 10 țerance, 6 domnișoare, 3 meseriași, 2 profesoare, 4 militari, 3 privați, 1 advocat, 1 medic, 2 comune, 1 epitropie bisericească

și 1 societate, adecă „Junimea“ din Cernăuți. Eară filiale s'au înființat până acuma numai 7. Atât acest număr de membri, cât și de filiale este mai mic, decum s'a așteptat. Zelul pentru astfel de societăți, precum este el la alte popoare mai avute și mai progresate în cultură, nu-l aflăm la Românii bucovineni, și lucru de mirare, *el lipsește la noi precum arată specificarea de mai sus, chiar la acele stări, care la alte popoare stau în fruntea mișcărilor culturale.* Dacă vom mai lăsa să meargă cursul lucrurilor înainte, cum a mers până acuma, atunci ne așteaptă pe toți soarta orășenilor români din Cernăuți, a sătenilor de peste Prut și a unor sate din ținutul Cernăuțului și a Storojinețului: ne vom perde limba. Unica stavilă contra desnaționalisării noastre este școala românească, pentru care până acuma nu s'a pus nici măcar o temelie sănătoasă, lipsind un pedagogiu românesc“.

Și mai trec ani, și mereu se aude glasul cerșitor după ajutor al conducătorilor *Școalei române*, și la 1890 ei se văd siliți a scrie earăși în raportul lor pe anul VII:

»Nu voim să fim agresivi, dară nici adevărul nu-l putem ascunde: În fiecare sat locuit de Români avem și câte un *preot* român crescut pe spesele fondului religionar, fundat din acele daruri, care le-au făcut strămoșii

nostri spre înălțarea neamului nostru. *Trăind deci odinioară din milă, nu este datoria lor sfântă de a face milă?* Se cere oare dela dînșii altceva, decât puțintică muncă la crearea și conducerea unei astfel de societăți, care o numim noi o filială a societății »Școala română«? Succesul acestei munci nu prea mari ar fi, că »Școala română« ar dispune de 200 filiale, ear' nu ca până acum de 9. Dispunênd de atâtea filiale, am ajutora în fiecare an în loc de 50 cel puțin pe 500 de elevi, și astfel ni-am crește o inteligență îndestulitoare, care ne-ar representa în toate ramurile sociale în acel număr considerabil, care ni-se cuvine. Ne adresăm și către *nobilimea noastră, aducêndu-i aminte, că la toate națiunile culte nobilimea stă în fruntea tuturor mișcărilor naționale, ear' mai ales în fruntea mișcărilor culturale«.*

La 1890 era încă de lipsă acest cuvênt care face apel, nu la patriotism ci, ah! ce trist lucru, la — »milă«, care face apel la boierime, ca-și-cum ar presupune, ah! ce trist lucru, că ea nu știe ce face nobilimea altor popoare!

Intervenì apoi mișcarea națională și cu ea și întoarcerea *unei părți* din boerime spre societățile culturale.

Este interesant să vedem pe ce punct de vedere se pune apoi la 1893 raportul *Școalei române*, care scrie:

»Societatea »Școala română« este una din acele societăți, care nu fac nici o deosebire între membrii sei, căci conform §. 4 din statutele ei, poate fi membru la această societate fiecare persoană bărbătească sau muierească, care se anunță la presidiul societății și se primește de către acesta; și totuși vedem că în 4 rînduri după olaltă stă societatea noastră *sub presidiul unui boier*, că *precum ține la nobilimea sa întregul popor din țeară, astfel ține la ea și societățile naționale*, căci deși este poporul talpa națiunii, *trebue recunoscută și vaza nobilimii*, care este *decorul, turnul cel strălucitor al edificiului național.* Intermediarii între popor și nobilime este cealaltă inteligență națională și fiind lipite aceste trei stări între olaltă, edificiul național va sta neclintit și va resista tuturor vijeliilor contrare«. Adecă una sûntem, dar' totuși ceva deosebit este »turnul«, »decorul« și celelalte! Fie și așa, numai cât eu am citat pentru a caracterisa atitudinea, *ce crede că trebue* sĕ 'și-o impună încă o societate pentru a nu risca, prin eventuala cădere a turnului, ciuntirea edificiului național, care, zicem toți cu sinceritate, nu-i de dorit, pentru-că ar fi o rea politică, chiar dacă »turnul« ar fi o clădire în alt stil, deosebit, a respinge oamenii câtă vreme nu ai încercat a ți-i face întru *multe* asemenea.

Constatăm deci că *Școala română* merge mai bine. Trei donatori burghezi și unul boier 'i-au pus mijloace mai mari la îndemână. Dee Domnul să meargă și mai bine și să »sune« cât mai des din »turnul« edificiului național...

Dealtă parte »*Societatea pentru cultura și literatura poporului român din Bucovina*« are azi o epocă de *reflux* în ce privește și pe membrii ei de toate clasele și lucrările sale. »Să nu ne perdem într'o mulțime necaracterisată de indivizi« a fost o vorbă zisă de primul ei președinte, de Alexandru Hurmuzachi, în »cuvêntul de deschidere« dela 1862. Timbrul lucrărilor acestei societăți *acesta* era să fie, a împedeca perderea în mulțimea străină, a fi o vatră de naționalism. M'am apropiat și eu de această vatră, focul abia mai încălzia însă — Când în țeară el începe a se încinge, acolo să moară? Ar fi prea nefiresc. Omul, care o conduce e bun, dar' e dus cât îi lumea în parlament și dietă, al căror membru este; al doilea la rînd, un bărbat treaz, care se ocupă cu școalele, al căror inspector este și cu profesura sa universitară, este prea încărcat cu problemele sale pedagogice, pe care ține să le resoalve într'un chip valoros; alți câțiva »eruditi« ori »docți«, care stau în svatul ce conduce actualmente sûnt juvenili. Urmări: odată societatea scotea

o *Foaie*, căreia chiar și Wikenhauser, eruditul dela care ai aștepta o perfectă obiectivitate, îi doria într'una din maliționsele sale observări lăturalnice un grabnic sfîrșit; azi societatea nu mai publică nici măcar un *Anuar*, în care să întruniască câteva lucrări de istorie bucovineană, câteva documente, câteva serioase studii usupra actualității, o cronică asupra vieții românești în Bucovina an de an etc. *Odată* este departe, *azi* este trist. Și dacă nu se face acest fel de lucrări, dacă istoria este lăsată aproape numai pe mâna străinilor, dacă studii de actualitate nu se scriu, cum vei spriginì, tu, societate, naționalismul căruia pretinzi că-'i servești? Și mai ales cum vei fixa atenția lumii românești asupra ta? Munca serioasă și *în stil mare* a încetat în localitățile tale!

Societățile studențești, centre de liniștită lucrare și fermente sociale, ca *Academia ortodoxă* și mai ales *Junimea* trebue să le pomenesc ca o bună și călduroasă amintire.

Întreb acum care-i contrapondul ce aceste societăți pun curentului străinismului? Afară de *societatea pentru cultură*, el este de o fericită influență și ar trebuì să fie spriginit mai mult, mai ales *Școala română*, care crește tineri, bărbați, element masculin, care-i faurul istorici popoarelor.

Un tânguios dor ne rămâne însă după idealul ce ar trebuì să-'l împlinească vechea

societate din Cernăuți. În loc de a fi un simplu biurou pentru administrația câtorva fonduri și o simplă sală de lectură pentru cetirea câtorva ziare, ea *trebue* să devină un far, o concentrare a vieții de idei în Bucovina, o răspânditoare a celor mai bine lămurite convingeri asupra trecutului, presentului și viitorului cultural al elementului român din acea țeară. Altfel ea va muri și mai mult...

Lucrările de acest fel sûnt mai ales necesare pentru *producerea spiritului comun în poporul, ce trebue să fie agitat în toate chipurile posibile.* E rușine, îți crapă obrazul de rușine, când vezi pe străinii, ce trec prin țeară și-'ți sûnt une-ori chiar binevoitori, *că nu simt acest spirit.* Platter, *) om ce face de altfel omagii inteligenței române, eată ce zice despre popor: *„Noi nu avem doară în fața-ne o societate organică, nu un popor, nu o națiune, ci o sumă de exemplare de o simplă valoare, nu indivizi, nu o comună rurală, ci un numĕr de colibe puse una lîngă alta* etc".

Ori cum scrie mai domolit Worobkievicz: **) „În Bucovina la poporațiunea autohtonă limitea între popor și inteligență este foarte strict trasă; pentru-că poporul și inte-

*) *Der Wucher* etc. pag. 32.

**) *Die geographisch statistichen Verhältnisse der Bukowina,* pag. 27.

ligența, stau *în cea mai mare parte* în urma stării actuale încă foarte joase a culturii intelectuale a țerănimii, *atât de departe unii de alții*, încât poporul dela țeară nu prea poate să priceapă interesul seu și prin urmare numai foarte arare-ori voește să ajute tendențele inteligenței sale».

Se poate, ca aceste aprețiări, care blamează atât de mult trecutul inactiv, să nu-ți urce sângele în obraji? Și dacă ele ar fi drepte, ce eu contest, dar' nu o pot contesta pentru toate părțile române ale țerii, cine-'i de vină? Am arătat în schițele mele asupra chestiei economice și a celei culturale: e *guvernul*, e *boerul* din trecut, e *străinul*, care au înăbușit ori-ce desvoltare serioasă.

Ce probleme resultă din stările descrise, este ușor de ghicit; cine-'i dator să se privească de realisatori și de protectori ai lor asemenea nu-'i de lipsă a mai discuta.

O vorbă către tinerime mă simt îndemnat să mai scriu încă aici înainte de a continua cu alte chestiuni.

Mai ales tu, tinerime română și trează, tu cercetează acest trecut, din care eu am rupt numai câteva pagini, tu indignează-te de nedreptățile ce-'l pătează și *dacă-'i* drept, că națiunea ta nu-'i un «organism», ci «exemplare», prinde ambiția de a te face Creatorul

organismului viitor; privește printre șirele bărbaților de azi, oprește-te la cei ce sûnt în adevĕr merituoși și tu, inimă caldă, și ei, minți chibzuite, dați-vĕ mâna pentru a produce o suflare mai curată, mai puternică pe plaiurile acelei țeri, de al cărei viitor *român* ești responsabilă și tu!

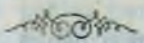

IV.

DA CAPO.

Prin zugrăvirile mele de până aici, cred că am reușit să pun în lumină clară un adevăr, care este foarte simplu, foarte bine văzut, dar' *fără să fi dat în Bucovina naștere unui curent violent de înălțarea poporațiunii băștinașe.*

E ca-și-cum o pătură grea de zăpadă s'a pus pe această poporație, și ca în primăvară se înalță, spărgênd pătura, numai puține flori; soarele arzător de vară, care să topească pătura rece, încă nu s'a aprins.

Trebue să se insufle elementului român mândria de ce-a fost, să 'i-se readucă mereu aminte că el este moștenitorul țerii și că el trebue să-'și dee toată silința a reocupa ce-a perdut. *Un atac energic asupra a tot ce-i străin și se poate în mod legal lua*, asta-i devisa sub care trebue să se grupeze poporul român din Bucovina.

Programele neagresive sûnt programe ce *rar* produc inspirație; ear' în Bucovina e *rar* casul în care câștigi și e *des* casul în care perzi.

Ținta nu poate fi decât tocmai a întoarce în contrarul lor stările de azi.

Atacul va fi social și politic; constituția pune *granițe* atacului *nedrept*, dar' ea pune și *temelii* atacului îndreptățit ce-'l susținem, ce simte toată lumea pricepătoare că-i necesar.

Este firesc însă că *o politică de acest fel nu se poate basa decât pe massa poporului*, care trebue să fie înălțat în toate privințele.

Ori-ce politică caută să-'și dee aerul că-i *altruistă*, că-i numai iubire pentru popoare. „Lucrăm pentru țeară, pentru patrie, pentru popor etc.« Cuvêntul frumos este o podoabă de care nimeni nu vrea să se lipsească.

Cine-i însă în Bucovina *poporul* pentru care are să lupte o politică deplin desinteresată?

Să dăm încă odată răspuns la întrebarea aceasta, cercetând *statistica profesiunilor* și reducênd la cifre temelia absolut demofilă a scrierii mele.

Persoane independente s'au constatat la 1880 în Bucovina 87.923 bărbați și 16.345 femei; 3075 bărbați și 1128 femei sûnt funcționarii acelor persoane, 85.345 bărbați și 86.755 femei *sûnt lucrătorii lor*, care au familii (ce nu câștigă nimic) numărând 103.800 bărbați și 171.280 femei; servitorii de casă tot ai independenților de mai sus sûnt 6199 bărbați și 9821 femei.

Dintr'o populație de 526.071 suflete, clasa independentă o făceau 104.268 suflete.

Ce erau sufletele acestea?

Erau ceva peste cinci sute preoți de toate confesiunile, 913 funcționari, 1108 profesori și profesoare; advocații cu notarii, architecții cu geometrii nu trec peste câte 60 persoane, personalul sanitar superior era 111 etc... *Cifrele cele mari, singurele cifre mari sânt*:

agricultori (cu pădurărit)	78.528 suflete
meseriași și industriași	9.158
comercianți	4.363

La 31 Decemvrie 1890 suma celor-ce se ocupau cu *agricultura*, cultura vitelor și grădinăritul era 86.322, având 164.028 *lucrători*, 38.100 muncitori de zi și 299 funcționari, în total 288.749. Familiile lor cuprindeau 193.049 suflete fără profesie și 1.284 servitori. Total: 483.082 din toți locuitorii.*)

Concludem:

Trei din patru părți din locuitorii Bucovinei sânt agricultori, sânt țerani.

Procentul agricultorilor și celor-ce se ocupau cu pădurăritul la 1890 era 78·5 și s'ar putè zice deci aproape *patru cincimi*.

---

*) *Pădurile* le exploatau la 1890 37 persoane independente, cu un personal de 6433 oameni. *Pescuitul*, în țeara aceasta plină de ape îl cultivau — 7 persoane, dintre care una singură era stăpânul.

O politică bucovineană, națională, care nu examinează și nu decide chestiunile țerii din punct de vedere al țeranului, ca punct prim de vedere, nu este la loc.

Ori ce politică, care nu caută să-'l ridice pe țeran, pentru-ca încet-încet el să rěsbească în tot locul și să înlocuească cu „naționaliști veritabili", cum scria la 1832 Asboth, actuala pătură de sus, pătrimea ori mai bine cincimea aceea, care-i în marea sa majoritate străină, este falsă.

Acesta este cel mai fundamental simțěmênt, cea mai adûncă convingere a mea, cu ea mai este mântuire, fără ea neamul român din Bucovina — s'a dus!

Din acest punct de vedere voiu scrie natural și capitolele următoare, care vor cerceta raportul poporului român cu celelalte naționalități.

V.

NAȚIONALITĂȚILE BUCOVINEI ȘI POLITICA LOR.

După-ce am arĕtat starea poporului român din Bucovina ca organism economic și cultural, după-ce prin un lung șir de indicațiuni am aruncat câte-o lumină și asupra causelor și causatorilor, care au făcut ca acest organism să fie foarte gingaș, mai rĕmâne să arăt și situația sa *politică*, păstrând și aici punctul de vedere al *poporului* român, adecă al *massei* lui.

Bucovina este țeara, care în Austria stă la locul prim cu privire la numĕrul naționalităților ce o locuesc. O importanță politică nu au însĕ decât *Românii*, *Rutenii*, *Germanii*, *Ovreii* și *Polonii*. Aceste cinci sûnt elemente *numeric* importante. Din neamurile mĕrunte *Armenii* proprietari au o importanță mai mare, chestia lor complicându-se în timpul mai nou cu cea polonă.

Gândindu-mĕ și la momentele istorice, care se învoacă ori caracterisează chestiunile ori trebuesc zugrăvite în mod cronologic pentru priceperea situațiunilor de azi, am socotit să vorbesc mai întâiu despre *Ruteni*, apoi

despre *Poloni* și *Armeni*, la al treilea loc des-*Germani* și *Ovrei* și în fine despre raportul *Românilor* și al politicei lor cu popoarele pomenite.

Capitolele despre aceste neamuri ne vor arĕta care sûnt *elementele și ideile agresive* în politica naționalităților în Bucovina, capitolul din urmă ne va arĕta *felul de apĕrare* al Românilor *și sorții de reușirea ori zădărniciea luptei.*

1. Rutenismul.

Dl archimandrit și deputat dietal Miron Calinescu a zis odată, spre a mea mare consternațiune, că în Bucovina *altă politică afară de cea confesională nu-'i posibilă* — și dl Miron Calinescu continuă a fi deputat *național-român!*

Cine are astfel de vederi și totuși primește a fi representant *național*, comite o greșală, care dintr'un *solid* caracter *politic* nu poate să se explice.

Este grav de tot, ca un deputat *național* se degradeze până la atâta chestiea *românĕ*; pentru-că adevĕrata conclusie este că pentru cine are acest fel de vederi *este indiferent de-'i Rutean ori de-'i Român credinciosul sĕu, numai ortodox-oriental sĕ fie* și — numai *pretext* al propriei existențe de meseriaș popesc.

Rutenii Bucovinei sûnt, afară de câte-va mii de greco-catolici, ortodoxi-orientali.

Dar una-'i legea și alta-'i naționalitatea. Evangeliul deosebirii clare a acestor două noțiuni tocmai în Bucovina trebue să fie propagat cu cel mai mare zel.

Rutenii Bucovinei sûnt periculoși pentru naționalitatea română și »legea« să ne plece a devenì indiferenți în fața acestui *pericol?*

Cu Rutenii Bucovinei nu trebue să ne punem pentru aceea în vrajbă. Nu cred că aceasta ar putea să paraliseze pericolul ori să-'i scază mărimea. Și earăși vrajba nu aș evita-o pentru-că, vezi Doamne, o aripă a lor este aliată cu Românii, ci pentru-că un amic al poporului român nu poate să nu fie amic și al altui popor *nevinovat* de faptul că el este periculos. Dela această amiciție trebuesc firește să fie excluși conducătorii ce propoveduesc *rutenisarea*, ce devin agresivi. Aici, la acești conducători cu tendințe de desnaționalisare artificial produsă, începe lupta.

Și dacă odată *poporul rutean* ar voì însuși o rutenisare artificială, ar trebuì să primești lupta și cu el.

După aceste idei ne-«confesionale», trec la expunerea chestiei rutene, arătând că și din istoria ei nu se poate scoate nici un argument *contra*, ci toate argumentele *pentru* vederile, pe care în hatîrul plasticității și al

indicării *necesității* lor, le-am opus vederilor unui deputat ce a exprimat cea mai detestabilă părere ce eu am auzit-o pe pământul politicește puțin cultivat al Bucovinei.

Partea istorică a chestiunii, care se cufundă în întunerecul evului mediu, nu ne impoartă. Ce au fost și pe unde au fost Rutenii pe atunci nu ne obligă azi la nimic. Mărginindu-ne, ca oameni serioși, la *timpul epocei austriace a Bucovinei*, trebue să căutăm a ne lămuri vieața Rutenilor din *acest* timp și nu dintr'altul.

Romanisare?

În privința aceasta o perfidă minciună etnografică începe a-'și face loc în publicistica europeană. Ea merită să fie notată și aici și decapitată pretutindenea.

Un publicist francez, *Raoul Chélard*, a petrecut doi ani în Austria pentru a lua informații la fața locului dela bărbați cunoscători și din cărți. Cartea ce a scris-o apoi el a apărut în anul acesta *) și spre marea noastră surprindere aflăm, din ce scrie asupra Bucovinei, *că i s'-au dat* informațiile cele mai tendențioase. *Bucovina e rutenă*! *Bucovina s'a romanisat numai în partea română de azi*! Aceasta-i indignătoarea ignoranță cu

*) Sub titlul *L'Autriche contemporaine*. Paris, Léon Chailley, éditeur 1891.

care Chélard va alimenta pe Francezi asupra Bucovinei. Aceasta este și o probă, ce fel de informații a primit el colindând împărăția și mai ales Viena. Eată ce scrie el textual *):

«*Rutenii*, *locuitori ai Bucovinei* și ai părții extreme orientale a Galiției, sûnt în număr de 3,726.827».

Și în alt loc:

«Cât despre Bucovina, provincie situată la marginea orientală a monarchiei, ea este o țeară bogată în păduri și săracă în cultura intelectuală. *Ea se mărginește cu România și este în parte romanisată* (*roumanisé*)". Aveam așadar' drept să zic, că una din cele mai detestabile minciuni etnografice începe a-'și face cursul prin publicistica Europei.**)

Băștinași și venetici.

Câți și unde erau, ne întrebăm acum, Rutenii bucovineni pe timpul anexării acestei țeri la Austria?

Cifre exacte asupra acestei chestiuni nu vom găsì, dar' câteva indicațiuni și argumente ne vor servì ca sigură dovadă că ei erau foarte puțini.

Făcênd politică voiu discuta numai cu *politicianii* ruteni din Bucovina.

---

*) Pag. 285 și 290.

**) O găsim d. e. și în marele ziar *Allgemeine Zeitung* din München, numĕrul dela 26 Oct. 1894.

În »cartea plângerilor« lor*) ei spun, (la pag 87) că aceste cifre și date nu s'au »constatat« după anexare și că prin urmare este nesigură ori-ce afirmație. E de regretat în adevĕr că nu s'au »constatat«. În dieta Bucovinei, în ședința dela 10 Faur 1894 Ruteanul-tinĕr, Drul *Smal-Stocki*, vorbind de aceeași chestiune își basează vederile sale pe date din descrierea guvernorului *Splényi*, a profesorului *Bidermann* și etnografului *Czörnig*, lăudând mai ales »cea mai scrupuloasă conștiențiositate» a lui Czörnig. Îi primim pe toți și noi și basându-ne pe aceiași autori, dar' și pe alții, vom ajunge la resultate care nu vor întări credința noastră în iubirea de adevĕr și și de temeinică scrutare a politicianilor ruteni.

Incontestabil este, că Ruteni sĕ aflau în Moldova. Pe *moșiile mănăstirești* ei fuseseră de mult aduși ca se muncească, ca sĕ fie »vecini« (iobagi).

Incontestabil este că și *boerii* moldoveni erau lacomi după forțe fisice colonisate pe moșiile lor și știm că ei trimiteau chiar *emisari* sĕ aducă litfă străină, sĕ le fie muncitoare pe moșiile, care altfel nu se puteau lucra. Acest lucru se făcea cu mult înainte de

---

*) *Die Lage der gr.-or. Ruthenen in der Bukowinaer Erzdiöcese.* Din însărcinarea membrilor laici gr.-or. ai *societăților rutene*, de *Silvester Daszkiewicz*. Cernăuți, 1891.

anexare și s'au făcut și mai apoi, ca de pildă și la 1848 când țeranii nu mai voiau să lucre moșiile boerilor. *Boerul* vechiu puse și în acest chip câteva semințe, din care au răsărit greutățile, cu care azi — luptă *poporul*.*)

Galițienii slavi cunoșteau de mult drumul spre Moldova. Locuitorii din munții cercului Stanislau mergeau, spune *Rohrer*, în Galiția-ostică, în Ungaria, ba chiar (*bald gar*) și în Moldova, să lucre, venind cu bani, deși cam puțini, earăși acasă. Locuitorii din *Babcze* încă mergeau »uneori« (*zuweilen*) în Moldova, zice tot Rohrer. Despre *Wolossow* Rohrer spune acelaș lucru.**)

Așa să face evident că mișcarea aceasta, ce și azi există, de lucrători dela Nord la Sud alcătuește un început de imigrație. Căci ușor ne putem închipuì că o parte nu să mai întorceau la sărăcia lor, ci rămâneau în Moldova.

Și din acte oficiale nu putem scoate alt resultat

Raportul lui Barco, din 12 Ianuarie 1774, din care am luat datul relativ la boerii și emisarii lor, spune însă că *Rutenii*, cărăuși din războiu și supuși împărătești, *au prins*

*) *Werenka, Bukowina's Entstehen und Aufblühen* pag. 70.

**) *Joseph Rohrer, Bemerkungen* auf einer Reise von der türkischen Grenze *über die Bukowina* durch Ost- und Westgalizien, Wien, 1804, pag. 79, 92.

gust de Moldova, simțind că aici e traiul mai ușor. *Cine vorbește așa a văzut de sigur numai începutul unei mișcări de emigrație de popor rutean spre Moldova.*) În sfîrșit notăm și raportul lui Ellrichshausen din 22 Iulie 1774**) care spune că prin anexarea Bucovinei *emigrațiunea din Polonia ostică* și din *părțile de sus ale Ardealului s'ar conteni*. Concluzia este, că mica densitate a locuitorilor bucovineni de pe timpul anexării permitea o o imigrație *slavă*, care era însă mică de tot, fiind abia la început.

Aceasta nu poate să concordeze *perfect* cu ce zice Splényi, citat în dietă, după Bidermann, și de Smal-Stocki. Eu citez *direct* din Splényi, care zice despre poporul Bucovinei : „că chiar și *iubirea de patrie* — nu însamnă nimic la acest popor de altfel compus mai cu seamă (*meistens*) din emigranți din Polonia, Ardeal și Valahia *respective* Moldova.«***) Întemeiat pe aceste cuvinte, Ruteanul deputat *egalează* cu originea *venetică* a Rutenilor

---

*) *Barco* zice: »Da ohneracht des Krieges sich immer zugleich *einige* mit ihren habschafften hereinziehen«. *Einige* numai! Cu finca războiului se aștepta o emigrație mai mare, pe care voiau să o împedece prin — anexare, pentru-ca și emigrând supusul să rămână tot supus austriac.

**) *Werenka*, pag. 103.

***) *Beschreibung der Bukowina*, pag. 75

bucovineni, originea băstinașilor români.*) Un detractor al istoriei române! Dar', chiar luând de sfântă vorba lui Splényi, ce nu încape în acel »mai cu seamă», ce nu se cuprinde în acel »*meistens*« *rămâne totuși ca un corp român, vechiu în țeară* — ear' restul e *venitură*. Și în acest corp era și patriotism, probă ce-am spus mai inainte despre încercarea de revoltă a popii Andrei din Uidești, despre episodul istorisit de Hacquet, despre întêmplările din Suceava din incidentul »neamțului» Gutter.

Nu se poate deci nega, că băstinașii români nu ar fi fost destul de conștienți *de ce sînt ei, de a cui* fusese țeara lor, deși erau puțini locuitorii păduroasei țeri.

Și în fine este și *Czörnig*, care ar fi zis spre marea bucurie a lui Smal-Stocki, că la 1846 s'ar fi constatat în Bucovina 180.417 *Ruteni* și *numai* 140.626 *Moldoveni*. Stocki citează *exact* pe Bidermann**) *însă Bidermann a citat fals pe Czörnig*, deoare-ce în etno-

*) Și citatul lui *Stocki* e *fals*. Căci nici numĕrul familiilor nu corĕspunde, fiind enorm mai mare (23.000), decât îl dă Splényi *însuși*; și apoi zicêndu-se că din ele abia 6000 vor fi Moldoveni veritabili, însemn că după Enzenberg (*Wikenhauser Deutsche Siedelungen*, II. 73) numai dela 1779—1783 au *revenit* Moldovenii »cel puțin« 6000 de familii!

**) *Die Bukowina*, pag. 47.

grafia lui Czörnig *) se zice, că în Bucovina *Românii* erau la 1851 *aproximativ* 184.718, ear' *Rutenii* erau 142.682!

Și naivul deputat rutean credea să ne tae ori-ce *îndreptățire* istorică citând simplu pe — Bidermann!

Pentru a putè aprecia valoarea științifică și conștienciositatea deputaților ruteni era necesar să stăruesc puțin asupra controversei ce am expus-o.

Dar' abandonând polemica, să revenim la alte date.

Editorul lui Splényi, Polek, este surprins (*fällt auf*), că Splényi nu vorbește în raportul seu asupra țerii și de Ruteni. Surprinsul istoric Polek citează apoi o glosă, pentru noi *necontrolabilă* în original, a unui cetitor, pusă *la 1776* pe manuscriptul lui Splényi și care zice, că Ruteni sûnt, dar' numĕrul lor este *mai mic* (*minders beträchtlich*), decât al Moldovenilor. **) In fine acelaș autor, autoritatea la care încă venise Smal-Stocki, spune***) că Ruteni erau în Câmpulungul rusesc și între Prut și Nistru, aici fiind «mulți».

*) *Czoernig*, Ethnographie der oesterreichischen Monarchie, vol. I., pag. 74.

**) *Polek*, *Anfänge des Volksschulwesens*, pag. 42. E curios însĕ a da unei glose anonime o importanță atât de mare față cu raportul oficial al lui Splényi.

***) O notă la pag. 32 din *Splényi's*, *Beschreibung der Bukowina*.

Dacă în acele locuri și localități pe unde acest domn susține la paginile citate de mine, că au fost Ruteni, ar fi fost *numai* Ruteni, — *ce nu-i însă de loc exact*, — atunci luând ca ajutor statistica făcută la 775 de Splényi asupra locurilor, statistică publicată tot de Polek, *) am ajunge la resultatul că *familiile* rutene erau vre-o 2100. Toate familiile bucovinene erau însă, fără negustori, Armeni, Ovrei și Țigani 16.124! Familiile țerănești erau 14.992.

Unde erau ele mai multe? Erau firește în sate, ear' satele erau, după Splényi, care împărția țeara în districte, în districtul de Suceava 142, de Cernăuți 119, în Câmpulungul moldovenesc 11 și în Câmpulungul rusesc 3. Considerând suprafața de azi a teritoriilor acestora, ajungem ear' la resultatul, că părțile române și nu altele, erau cele bogate și în oameni și sate.

Ori-cum s'ar sucì acest soiu de istorici și politiciani, ajungem totdeauna la conclusia, că Rutenii nu formau pe timpul anexării nici măcar a zecea parte din populațiunea Bucovinei. Ei «dispăreau din vedere», precum foarte bine s'a exprimat Const. Morariu, pe care Polek încearcă sè-'l combată.

---

*) Sub titlul *Ortschafts-Verzeichniss der Bukowina*, Czernowitz, 1893.

Mai departe, elementul român de peste Prut a fost și după anexare *întărit* prin chiar guvernamentul austriac. La *Coțman* a condus Enzenberg, care lupta energic contra colonisării *masselor* germane, o colonie numeroasă de Moldoveni. Afacerea aceasta a pricinuit un interesant schimb de lămuriri între guvernul central și cel provincial-militar (Enzenberg). El se află publicat la Wickenhauser, care-'și dă de altfel toată silința să-'l acopere cât poate și să pună prin aninarea semnului îndoeli, deși din parte-i nici un argument nu aduce, că această colonisare *numeroasă*, de care mereu se vorbește ca făcută, ca făcându-se și ca viitoare, nu s'ar fi făcut.*) Și așa s'a întărit și în alte locuri, ca de pildă la *Balcăuți*, unde în 1785 s'au așezat 71 familii moldovenești etc. Dar aceste colonii, din care o mare parte vor fi fost *reîntoarceri* la țeara părăsită mai nainte, nu pot da dreptul la infamia de a se zice Românilor: *„venetici și voi, ca și noi!“*

Un alt argument dela care se poate conchide earăși *numai* la infimitatea numĕrului Rutenilor sûnt și *întocmirile administrative și culturale*, al căror caracter era, conform țerii, în care se introduceau, *român* ori cum se zicea

*) *Fr. Ad. Wickenhauser, Die deutschen Siedelungen in der Bukowina*, vol. II. Czernowitz, 1888, pag. 67 sqq

pe atunci *moldovenesc* și conform introducătorilor, și *german*; dar' nici-odată *rutean*.

O probă serioasă în contra admiterii unui număr mai mare de Ruteni o găsim deci și în felul în care cei dintâiu administratori au plănuit ori au și executat planurile școalelor și instrucția în ele.

Al cincilea capitol al »Regulierungsplan«-ului dela 1786, care-'i prima normă austriacă a constituțieibi sericei bucovinene și a școalei, se ocupă în 19 §§. cu școala. »Școalele normale« cu limba »germână și *moldovenească*« din Cernăuți și Suceava au să servească de normă *tuturor* școalelor din district (§. 2); cele *șase* școale *naționale districtuale* pentru »limba *moldovenească*« sûnt a se privi ca școale capitale și cele trei, ce se vor mai mai face (trei erau la 1786 gata) să dispun pentru *Câmpulungul Moldovenesc*, pentru *Sastavna* și *Văscăuț* pe Ceremuș (§. 3). Azi și Sastavna și Vascăuțul sûnt perfect rutene; *atunci li-se da școale românești* pentru-că desigur erau — române. Cărțile de cetire, de comput, catechismul și și o călăuză pentru învețători să dispun a fi nemțești și »*moldovenești*« (§. 5.) Crescênd numĕrul elevilor se dispune ca învețătorii de ajutor să știe moldovenește și să fie după putință. »*naționaliști*«, adecă *Români* (§. 8). §. 18 sună întreg astfel; »În școalele normale, districtuale și triviale deja ridicate ori-

care se vor ridica, instrucția să se facă *numai în limba germână și moldovenească*«. Acest § *numai* face contrastul cu §. 19, care spune că limba latină și grecească să lasă împregiurărilor, când se va putè crea un liceu, care ar face »o bună impresiune asupra sufletelor locuitorilor terii și chiar *mai mult asupra Moldovenilor vecini* și altor străini, și poate avea buna urmare, și o va avea, că se poate spera *că tinerimea moldoveană va trece în Bucovina la învățătură*«.

Toate aceste dispositii subscrise din consiliul de rĕsboiu al curții (Ex Consilio Aulae Bellico) la 29 Aprilie 1786 arată că *se făceau școale moldovenești pentru-ca ele să corĕspundă suprafețiii românești* și peste Prut până la Ceremuș și Nistru, regiune, care corĕspunde azi districtelor rutene Cotman și Vijnița și care obținea școalele *districtuale-românești* la Sastavna și Vașcăuți.

În această parte nordică a terii erau însĕ și Ruteni. Pentru necesitățile lor se aduc la 1785—1786 pe lângă 4275 de cărți *romăne-germane* ori *române* și — 25 (!) catechisme *germane-rusești*. Aceste și alte date indică ce mici mijloace se credeau suficiente pentru o poporațiune — mică și *slavă*!

În întocmirile administrative încă nu putea să fie vorba,decât de limba *moldovenească*; »limba terii« era, și natural era să și fie, cea *română*. Șplényi vorbește pretutindeni numai de func-

ționari *români* și germani. Enzenberg face tot așa; ba chiar pentru Câmpulungul *rusesc*, locul cel mai cu siguranță admis ca rutean curat, el cere dela funcționari cunoștința limbii *române*, de sigur *nu* pentru-că populația era *pur-rutenă*. Limba română a și rămas *lungă vreme*, pentru Bucovina, pe lângă cea germană, *limba administrațiunii*, și în Cernăuți și la Lemberg.

Despre atâtea probe, că Românii au fost în toată prima jumătate a veacului acestuia încă atât de preponderanți *în toate cele*, Rutenismul *radical-național* nu voește să mai știe nimic. Lui îi lipsește sensul pentru ce-i *istorie* îndată ce vorba-i de Români, nu însă când vorba este de ei, când vorbesc de vieața lor de acum o mie de ani etc. etc. Și așa s'a putut ca un agitator al lor, *Cupcianco*, să zică pela 888 în ziarul seu »*Iuska Pravda*« că Românii sûnt în Bucovina — *venetici*!

Rutenii au venit, după anexarea Bucovinei la Austria, în număr foarte mare din Galiția în Bucovina. Aceasta o zic și acei autori, pe care 'i-am combătut pe paginele premergătoare, și prin urmare eu nu mă mai opresc la amănuntele emigrației.

Și Rutenii crescură foarte mult la număr, mai rutenisând și Români, care nu au fost și nu sûnt atât de resistenți ca Rutenii, *denen auch die ruthenisirten Romänen*

zugerechnet werden müssen, cum zice și *Ficker**).

Și în acest chip, fugind și de slujba militară din Galiția — pentru a se împopula Bucovina se sistase aici pe timp de 50 ani obligământul de a servì în armată — rutenisând în țeara unde veniau, ajunseseră a fi la 1851, după scrupulosul Czörnig și în cifră rotundă, 142.000 față cu 180.000 de Români.

Rutenii la 1848.

Sĕ fac aici o intercalație de interes. Politicianii ruteni, care în Bucovina se trezesc mai bine abia după 1860, afirmă că la 1848 Românii 'i-au *făcut morți*, în luptele lor. Alt neadevĕr! Lasă că ei înșiși, Rutenii, au îngrijit sĕ fie, prin rĕscoale și antidinasticism, luați în seamă, lasă că în parlamentul dela Kremsier erau și ei de față și de ei se vorbia — dar' vorbiau și Românii de ei și în mod onest. La 1849 s'a dat adecă parlamentului austriac în Kremsier un memoriu explicativ datat din 8 Faur și adaos la petiția Bucovinei pentru *autonomie*. Explicând motivele religioase și politice de anti; atică divergență între Bucovina și Galiția, memoriul acesta**)

*) *Hundert Jahre*, pag. 7.

**) Publicat sub titlul *Promemoria zur Bukowiner Landespetition von Jahre 1848 (Reichstagszahl 183) im Betreff der provinciellen Stellung der Bukowina. Von der Bukowiner Landespetition.* Wien, 1849. Druck von *Carl Gerold.*

zice, că este și alt motiv »*național* și nu mai puțin important«.

Bărbații, care subscriu vederile, ce le vom arăta îndată, sînt episcopul *Eugen Hacman*, rutean și rutenisator, profesorii de teologie Nicolae *Hacman*, Constantin *Popovici*, Ioan *Calinciuc*, deputații Anton *Kral* și Mihai *Bodnar* și proprietarii Iordache *Vasilco*, Alexandru *Goian*, Mihai *Zotta*, Iacob *Mikuli*, Cristof *Petrovici*, Eudoxiu *Hormuzachi*, așadar' pe lîngă Români și Nemți și Ruteni și Armeni.

Ei zic, după-ce au vorbit în genere de limite geografice-limbistice, în care apar încrucișeri de rase cu preponderanța numerică ori culturală a unuia dintre elementele încrucișate:

»Astfel s'a așezat și *elementul rutean* în Bucovina, în șesul Prutului și în ținuturile muntoase de către Galiția, dar' de loc *nu exclusiv*, ci numai preponderând (*mit vorwiegender Stärke*), astfel că *Românii locuitori în acele părți vorbesc pe lîngă limba lor maternă și pe cea ruteană, mulți* chiar fără să mai vorbească pe cea maternă. Din motivul acesta ar fi în tot casul pripit și *greșit* a conclude imediat la *naționalitatea ruteană a tuturor* celor-ce vorbesc rutenește. Dacă nu voim a nega, că dintre cei 100.000 care vorbesc rutenește în toată Bucovina, cam 20.000 au imigrat în deosebite vremi și mai ales pe

timpul persecuțiunilor religioase polone din veacul trecut din Galiția și Rusia roșie în Bucovina și se așezară acolo, nu trebue dimpotrivă să uităm că limba este, nu-i vorbă, cel mai eminent și mai important, dar' *nici decât singurul criteriu al naționalității*, ci datinele, obiceiurile și inclinările și mai ales religiunea alcătuesc în această privire factori egal îndreptățiți, încât resultă că cei 80.000 Români ce vorbesc rutenește, vorbind simplu o limbă vecină — fie la mulți dintre ei chiar uitată cea maternă — încă nu au renunțat la naționalitatea lor și nu s'au anexat la cea ruteană...*) *Planul* clădit pe calculul — tocmai dovedit ca fals — al naționalității rutene a tuturor care vorbiau rutenește, *planul de a bucăți Bucovina și a anexa partea ce vorbește rutenește la Galiția*, cade prin urmare dela sine«.**)

Raționamentul acesta, spriginit pe cunoașterea temeinică a poporului și pe date istorice și statistice, nu poate să nu fie adevărat, în afară doară de cifra prea mică, dar' de sigur mai aproape decât mai departe de

*) Ruteanul galițian, se mai zice, privește *greco-catolicismul* ca notă esențială a *naționalității sale*. Ea lipsește la cei 80.000 Români ce vorbesc și rutenește ori și numai rutenește. După conscripția dela 1846 Rutenii greco-catolici erau în Bucovina cel mult 10.000.

**) Memoriul citat, pag. 11 și 12.

adevĕr, admisă pentru străinii *imigrați* și cam mare pentru Românii rutenisați.

Astfel se dovedește, că în acele vremuri, în care Românii erau încă *singurul* element serios politic, în care ei luptau și câștigau *autonomia* țerii, în care — dacă ar fi dăinuit raportul numeric de până atunci — ei ar fi fost în adevĕr singuri tari, ei nu cereau negarea elementului rutean, nu anihilarea lui, ci numai desfacerea de Galiția și abaterea acelui pericol, ce-'l cuprindea idea de a unì teritorul *rutean bucovinean* cu cel *rutean-galițian*, pentru-că limba română *se vorbia încă și peste Prut.* În petiția dela 1861 *) îngrijarea Românilor de elementul rutean este și mai clar exprimată.

Dar' în timpul acesta și Rutenii s'au sporit și mai mult *prin admigrare din Galiția și prin rutenisarea Românilor*, astfel că azi se fac și cercetări de valoare numai teoretică asupra celor-ce au *fost* și *nu mai sînt*,**) că se caută numele românești cum s'ar căuta niște fosile.

Acestui proces trebue să 'i-se pună, de se poate, capĕt. Imigrațiunea nu se poate

*) *Emancipationsruf*, p. 15.

**) Vezi de pildă *Ioan Bumbac și Grigorie Hal p*, Privire istorică asupra trecutului politic-social și național al ducatului Bucovina Brașov, 1886; mai ales pag 10, 11 și 12; *D. Dan*, *Lujenii*, Cernăuți 1893 etc

sista; Galiția-ostică, în Sud dela Stry și Nistru, este un pământ foarte productiv de oameni, care, sărăciți de șlahta polonă și de jivina jidovească, emigrează și vin mai ales în Bucovina. *Fortificarea propriului element, care să poată apoi bine resista, este singurul mijloc de a pune capăt progresului, nu rutenismului, ci — rutenizării*; statul trebue *silit* să-'și dee tot ajutorul posibil pentru acest scop, dar' el trebue cerut mai cu impetuositate decât s'a cerut până acum.

Pentru-că *rău* este...

Rutenisarea.

Și deoare-ce Rutenii au obrazul a vorbì de *romanisare*, să constatăm noi în mod *incontestabil rutenisarea*.

Numai după aceea vom putea să pricepem *bine* programul Rutenilor tineri, care-i un atac și lacom și perfid asupra Românismului

Să vorbim earăși în cifre și anume să luăm cifrele dintr'un isvor, despre care însuși Bidermann*) spune că trebue să fie preferit, pentru-că »exactitatea-'i cu greu 'i-s'ar putea contesta«: e *Mikulicz*.**)

La finea deceniului al șeptelea al acestui veac erau în Bucovina, după Mikulicz:

*) *Die Bukowina*, pag. 48.

**) *Hauptbericht und Statistik*, 1872, pagina 65—67.

	în total	*în %*
Români	209.116	40·8
Ruteni	191.195	37·3
Germani	41.065	8·8
Evrei	47.754	9 5
Poloni	2.475	0·04

Ficker)* dă cifrele, *mit annähernder Genauigkeit*, după censul dela 31 Decemvrie 1869:

Români	207.000
Ruteni	186.000
Germani	47.000
Evrei	47.700
Poloni	5.000

Despre Poloni Ficker însemnează în notă că cifra lor este de sigur prea mare, *zu hoch*, privitor la Români și Ruteni amêndouĕ cifrele sûnt ceva mai mici decât ale lui Mikulitz.

Vorba este că în cifrele lui Mikulicz sĕ află și *străinii de țară*, dar de naționalitate română, ruteană etc. Rutenii *ne*-bucovineni, însĕ *din imperiu*, deci putem zice Rutenii *galițieni* erau — nu vĕ uimiți de cifra, care e mare! — 12.461, Românii ne-bucovineni 64, Germanii 462, Evreii 2586, Românii ne-aus-

*) *Hundert Jahre*, pag. 9

triaci erau 577. Făcênd subtracțiunea necesară găsim cifrele:

Români	208 475
Ruteni	178.734
Germani	40.510
Ovrei	44.967

Care va să zică Ficker și Mikulicz, acesta aprobat și de Bidermann, autoritatea Rutenilor, sûnt de acord, afară de cifra Nemților, pe care Ficker a sporit-o, nu pricepem pe ce motive, cu 6000.

Dovedit este dar că acum aproape 25 de ani Românii erau cu mult mai mulți decât Rutenii în Bucovina. *Ei erau cu* 29.741, *deci cu aproape treizeci de mii mai mulți decât Rutenii.**)

Cum stăm însă la 1880 și 1890? Eată cum:

		1880	*1890*
Români	sûnt	190.005	208 301
Ruteni	»	239.690	268.367
Germani (cu Ovrei)	»	108.820	133.501

Statistica dela 1880 și 1890 nu au mai întrebat decât de »*limba de conversațiune*», a

*) Curios mi-a fost deci să cetesc în protocolul dietei bucovinene, ședința dela 13 Maiu 1864, un discurs al presidentului țerii, *Amadei*, care susținea că în țeară sûnt 190.000 *Ruteni*, 180.000 *Români*, 28.000 Nemți, 29.000 Jidovi. Rutenii ar fi fost la 1864 cu 10.000 mai mulți!

redus prin urmare pe Români într'un mod foarte supărător. Nu cred însă că toți funcționarii și oamenii ce-au contribuit la cens ar fi liniștiți în conștiența lor. *Un deputat dietal îmi spunea că censul este în Bucovina o luptă de validitore — ca și niște alegeri pentru parlament;* pe mulți din cei mult umblați la țară 'i-am auzit susținênd cu toate acestea *că și azi Românii ar fi preponderând.*

Dar' cu toată nesiguritatea aceasta, nu cred că o statistică dela anul 1910 ne va arăta o diferență în *plus* față de 1890, ca cea dela 1869 față de acelaș an în *minus*.

Românismul a dat în țeară înderĕt, accasta se vede în districtele cele mixte foarte lămurit; el dă încă înderĕt prin desnaționalisare, prin perderi cătră Ruteni, — desì *în general* numĕrul a crescut și la Români — *și în calea acestor perderi trebuesc sĕ se pună pedeci serioase.*

Pentru a dovedì sporurile făcute ori *admise* de statistica *oficială* ca făcute, așez aici o schemă făcută după datele ei și anume arĕtând, *pentru scurtime*, nu cifrele absolute ale poporațiunii, ci *procentul* cu care s'au înmulțit sau au scăzut Românii și Rutenii dela 1880 până la 1890.

S'au înmulțit ori au scăzut în districtul:	*Românii cu %*	*Rutenii cu %*
Rădăuți . . .	+11·07	+26·18
Suceava . . .	+ 6·26	+25·13
Storojineți . .	+ 4·36	+15·99
Câmpulung . .	+17·35	— 2·99
Cernăuți-district	+23·70	+ 6·41
Seret . . .	— 1·32	+21·36
Cernăuți-oraș .	+18 55	+26·14
Vijnița . . .	—	+10·92
Cotman . . .	—82 28	+ 9 65
Bucovina . .	+ 9·62	+11·99

Din această șemă reese că sporul populațiunii rutene a fost în *cinci* districte mixte mai mare, ear' în *patru* districte *mixte* îndoit mai mare decât *media* sporirii (în toată țeara), pe când în părțile compact rutene procentul sporirii Rutenilor rămâne *sub* medie.

Admigrarea de Ruteni în cele mixte și *rutenisarea* sûnt singurele două casuri care *pot* să explice mărimea procentului de sporire în districtele mixte.*)

Ceea-ce nu se poate pricepe este însă procentul mic al sporirii Românilor. Prefectura Sucevei și Storojinețului dau pentru

*) La 1890 s'au găsit în Bucovina cam 30.000 de străini *galițieni*, care au fost foarte probabil, în majoritate Ruteni.

Români un mic procent de sporire, care este cu atât mai surprinzător, că, după rapoartele sanitare, știm că ele sûnt de altfel districte, care sûnt *favorabile* sporirii *naturale* a populațiunii.*)

Scrupulii se trezesc aici în mare numĕr.

Și pentru a putea ajunge la explicare sĕ dau *din mai multe prefecturi* niște date foarte surprinzĕtoare — *luate din statistica oficială* — de modul *rapid*, ca de scamatorie, în care Românii dispar...

Români erau în	*la 1880*	*la 1890*
Țureni	613	75
Cernauca . . .	146	31
Botușanița . . .	171	47
Camenca	786	615
Șcrbăuți	1189	41
Șeret	660	654
Tărășeni . . .	253	72
Volcinet	959	434
Hlinița . . .	159	—
Cabești	228	78
Althüte	879	119
Comarești . . .	468	4
Storojinet . . .	1967	1932

Etc. etc.

*) Vezi de pildă *Dr. B. Kluczenko, Sanitätsbericht der Bukowina für das Jahr 1892.* Czernowitz, 1893.

Se vede din contră la o parte bună din cifre, că unde-i frapantă căderea Românilor, este tot atât de frapantă — creșterea Rutenilor.

E *boscărie* la mijloc!

Și când ea poate fi constatată în acest chip, *datoria guvernului* va fi să dee cele mai stricte ordine ca pe viitor subalterni neconștiențioși să nu mai încerce a reduce în acest chip elementul român

Dat fiind și faptul că mai toată funcționărimea este *străină*, boscăria se explică din animositați, de care omul mic este incapabil să se lapede chiar și la astfel de serioase afaceri.

Ori cât de multe scrupule s'ar trezi însă în noi față de o astfel de statistică, resultatele ei nu vor fi abandonate de comisiunea centrală statistică nici de administrația guvernului, care se va provoca la ele ori de câte-ori va avè nevoe ori — și *gust*.

A închide ochii înaintea acestui adevĕr ar fi o naivitate regretabilă.

Sĕ controlăm deci pentru a termina cu statistica, dar' pe basa aceleiași statistice, și raportul de amestec slav (rutean și polon), indicând de astă-dată în cifre *absolute* amestecul acesta.

Constatăm atunci că în anul 1890 erau la fiecare 1000 de suflete în

Districtul	*Români*	*Ruteni*	*Poloni*
Rădăuți . .	632	96	25
Suceava . .	621	122	31
Câmpulung .	573	131	10
Storojineț .	434	376	26
Seret . . .	270	423	34
Cernăuți . .	219	607	30
Coțman . .	1	885	21
Vijnița . .	2	756	31

Reese, din această șemă, că am dovedit ce am zis mai sus, într'un capitol premergĕtor (pag. 90), că la Storojineț, Siret și Cernăuți lupta cu străinismul este mai gravă. Ear' cine a observat bine mișcările rutene, cine a băgat de seamă din ce districte își iau deputații ruteni pildele lor de a dovedi „romanisarea« (!), cine nu uită că la Siret ei reușiseră sĕ-'și înfigă ca inspector școlar pe un mare agitator, s'a convins că Rutenii și-au luat bine la ochi locurile unde voesc sĕ culeagă primele roade ale îndrăsnelii lor uimitoare.

Mai rĕmâne acum sĕ discut două chestiuni, *una* este *valoarea culturală* a poporului rutean și a doua este *programul*, pe care Rutenii voesc sĕ-'l realiseze basându-se pe acest popor de o valoare culturală încă foarte inferioară.

Valoarea culturală.

Pentru a face o deosebire îndreptățită voiu da mai întâiu câteva notițe despre *Huțulii* din munți, care sûnt statisticește și după limbă, deși cu deosebiri dialectale, considerați ca Ruteni, și apoi despre Rutenii din »șes«.

Huțulii sûnt, după unii, urmașii slavisați ai resturilor cumane aruncate în munți, unde au păstrat numele național de Guzi. După *Kaluzniacki* Huțulii ar fi Români slavisați ori mai exact urmașii slavisați ai Cumanilor romanisați. *Kaindl* îi revendică deplin pentru Slavi, Ruteni.*)

Este curios însă, că deosebirea este atât de mare, încât chiar și oamenii nedeprinși cu erudiția istorică, filologică și etnografică nu s'au putut îndupleca a-'i socoti fără reserve de Ruteni. De pildă, *Asboth* zice în monografia sa interesantă dela 1832: »În munții arîndați se află 376 de familii care se deosebesc atât în privința limbii lor (un dialect *propiu* rusniac) cât și în privința îmbrăcămintei și felului de a trăi de toți supușii acestei moșii,**) și se numesc Huțuli.***) Deosebirea între Huțuli și Ruteni este și fisionomică. Ru-

*) *Dr. Raimund Friedrich Kaindl, Die Huzulen,* Wien, 1894.

**) A Rădăuților, pe care o descrie Asbóth.

***) *Die Religionsfondsherrschaft Radautz,* von *Gottfried von Asbóth.* Edată de Dr. I. Polek. Cernăuți, 1894. pag. 15.

teanul dela șes are o statură mijlocie, e blond, cu ochi albastri, nu-'i frumos la față și-'i nătâng; Huțulul este înalt, svelt, sprinten, brunet, tare și bun călăreț pe micii cai huțuli, care pasc iarna iarba ce o desgroapă cu copita de sub zăpadă, cu o vorbă. sînt un neam interesant, deși inferior.

Fiker îi clasează natural la populația slavă zicênd: »Rutenii din munți se țin de neamul Huțulilor, dar și cei de pe lîngă *Sucha-superioară* 'și-au însușit treptat obiceiurile și datinele Huțulilor«*). Istoricul polon Szujski zice despre Huțulii Galiției: »Din multe părți li s'a atribuit Huțulilor o *origine daco-română*: Diymbronia, Baltagul, Rotundul se numesc unele înălțimi din teritorul lor; *filine* zic ei fiilor lor și spiritele pădurilor le numesc *silvaticzi*«.

Era important sĕ stabilim, că această populație nu a fost *ab ovo* ruteană. În statistica oficială ea figurează azi, pe temeiul *limbii de conversațiune*, ca ruteană și prin urmare o substracțiune a lor dela numĕrul Rutenilor nu putem face. Ea se contopește tot mai mult cu Rutenismul.

*) *Dr. Adolf Fiker, Hundert Jahre,* Wien, 1875. pag. 7. Comunele cele mai însemnate în care se află Huțulii sînt *Podzaharicz, Sadeu, Rus-Moldovița, Breaza, Gemine.* Acestea patru din urmă sînt resfirate mai spre trunchiul sud-ostic român. Geminea este cea mai aruncată cătră granița Moldovei.

Cu intenție m'am oprit a discuta puțin valoarea primordială a elementului acestuia ca element social, alcătuitor de țeri, de stat. Prea mare este mândria pentru trecutul lor, mai ales a Rutenilor tineri de azi, prea încăpățînată este grandomaniaca lor îngâmfare neîndreptățită, decât să nu simt o plăcere supunêndu-le acum și niște texte ce de sigur nu le vor fi pe plac. Primul text mai vechiu privește pe Huțuli, al doilea pe Ruteni în genere.

La 1745 muri, împușcat de bărbatul amantei sale, Dobuș, vestit tâlhar, care a devenit la Ruteni o mitică figură cântată și de poeții lor.

Se pare însă, că el a fost numai o potențare a unor calități, ce caracterisau toată partea »munților rusești«. Căci eată ce găsesc în Hacquet, care a visitat munții de către *Putila* — loc deplin rusesc.*)

Hacquet vorbise cu »căpitanul sau judele» locului, care avea »un mic harem la casa sa» și el povestește: »Acest om, care, ca și ceilalți compatrioți nu avea o fisionomie prea cinstită a fost totuși destul de sincer să ne zică într'o convorbire: Înainte vreme *noi cei din munții aceștica eram ucigași și tâlhari*, dar acum ne-am deprins la muncă și ne-am făcut mai buni». Ear când el zise aceasta, eu am gândit: ar fi de dorit să fie

*) Hacquet, I., 176.

adevĕrat, ce zici, pentru-că *aproape jumĕtate din locuitori au rĕmas încă credincioşi vechiului lor fel de vieaţă*».

Aşa scriea Hacquet la 1790, aproape două decenii după anexarea Bucovinei.*)

Să venim la al doilea text.

Noţiunile de drept aruncă o lumină acută asupra inimii şi caracterului poporal. Care sînt aceste noţiuni la poporul rutean? Eu nu le cunosc din propria intuiţie, căci între ei nu am trăit, dar' le cunosc dintr'o lucrare scrisă de un incarnat rutean, *Alexandru Manastyrski*, şi de docentul universitar ruteanofil Dr. *Raimund Friedrich Kaindl.***) Ei zic: «Mai remarcabil este faptul, că uciderea unei femei certăreţe sau a unui Jidov este judecată cu foarte mare blândeţă .. După credinţa poporală nu-'i păcat să omori pe Ovreu, pentru-că el nu are suflet. Tot atât de remarcabilă este laxa noţiune de drept, pe care ţeranul o are despre moralitatea per-

*) Eată ce zicea *însă* — ca să aduc numai o *singură pildă* — Enzenberg ceva mai nainte *despre Români* (vezi *Dr. Zieglauer, Geschichtliche Bilder* pag. 151): »— obwohl *niemals widerlegt* werden *kann*, dass *der Wallach überhaupt besonderen Witz und Geschicklichkeit besitzt*, und, wenn solcher eben mit der grössten Geduld und Gelassenheit geführt wird, rechtschaffen sich bildet«.

**) *Die Ruthenen in der Bukovina*, vol. I. pag. 76 83.

soanelor necăsătorite. Câtă vreme rodul unei înțelegeri secrete nu-'i pe cale, nu să face vorbă multă despre relațiuni de acest fel. Seducătorul este silit cel mult să se cunune, *dacă* a făgăduit aceasta; altfel plătește numai o desdaunare. Și violarea este judecată de țerani mai blând decât de legi. Furtul comis din pricina sărăciei mari, furtul de pe câmp, de vênat și mai ales contrabanda sûnt tot atât de puțin condamnate»...

Dacă-'i așa, apoi de sigur avem drept să povățuim poporul român astfel, ca el să nu *mai* fie influențat de un element, care degenerează pe individul amalgamat cu el.

Încă o probă, asta numai pe de-asupra, de degenerare. O găsim în arta populară ruteană. Un popor cu poesie vestită sûnt Rutenii — Ucrainei. Ceva *specific* bucovinean nu cunosc. Ce a publicat Manastyrski și Kaindl în cartea lor și pe ales încă, este foarte departe de Ucraina. Nu mă pronunț deci. Nici nu caut la poesie proba, pe care o scot din reflexele artistice industriale ale vieții române și rutene. O femee cunoscătoare, doamna *Sofia Stefanovici* scrie într'o broșură *) a sa șirele: «*Gustul însă degenerează unde sûnt Românii în contact cu Rutenii*. Acolo sub

*) *Expoziția de covoare orientale și de lucruri de industrie de casă bucovineană*, Cernăuți, 1891, pagina 7.

pretextul de tricolor, își fac un curcubeu întreg: desemnurile încetează de a fi simetrice, lineare și se înlocuesc cu niște frunze și flori, pe care Româncele le numesc în deridere *talpa gâștelor*». Aceste trăsături luate din caracteristica atmosferei *morale* și *artistice* a poporului rutean — a cărui desvoltare tocmai pentru aceea este *uman* să o doriască oricine — sûnt suficiente, pentru a atîrna câteva greutăți de aripile, cu care de altfel greoii în cugetare Ruteni tineri totuși voesc să sboare în vĕzduhuri.

Programul rutean.

Pe temeiul elementului zugrăvit mai sus ca număr și ca valoare culturală Rutenii voesc se realiseze un program, care-i de un caracter *agresiv foarte surprinzĕtor.*

Scopul meu fiind *priceperea până în minuțiositați* a programului acestuia, îl voiu traduce, așezênd câte o notă unde 'mi-se va părea necesară.

„*Ruska Rada*“ este societatea politică ruteană, al cărei program votat la 2 Februarie 1891 este și programul Rutenilor tineri. Dr. *Smal-Stocki* este de present presidentul acestei societăți. Programul s'a motivat într'un mare volum apărut în acelaș an în Cernăuți.*) Eată-'l:

*) Sub titlul *Die Lage der gr.-or. Ruthenen in der Bukowinaer Erzdiöcese.* Programul ocupă pagi-

»*Până la deplina despărțire a archidiecesei gr.-or. bucovinene* și pentru a ușura această împărțire și a iniția și mijloci trecerea la noua ordine de lucruri, noi cerem în numele Rutenilor gr.-or. următoarele:

»1. Jumětate din toate posturile sistemisate la consistorul, seminariul clerical și biserica catedrală archiepiscopească gr.-or. să se ocupe cu preoți de naționalitate ruteană«.

Notă. Se *va* cere deci odată abrogarea diplomei împěrătești din 30 Martie 1874, care fixează poziția ierarhică și drepturile archiepiscopiei și metropoliei actuale.

Până atunci să cer slujbe, care să sporească la sigur *influența ruteană în biserică*. Personalul seminarial e 1 rector, 1 spiritual și 1 profesor de cântări corale și 2 prefecți. Cum să-'i imparți pe cei într'o *singură* față? Nu să *pot* face *regulă!*

În consistor stau episcopul, vicarul și patru consilieri. Aici o cifră s'ar putè stabilì numai la consilieri, când ar fi să se împlinească cererea Rutenilor

La biserica catedrală au funcții 1 arhipresbiter catedral, 1 deutereuon, 1 exarh, 1 archon, 1 periodeut și tot câte doi: diaconi,

---

nele 157—160. Cartea a fost iscălită de *Silvestru Daszkewicz*, redactorul ziarului tinër-rutean *Bukowyna*, dar nu a fost lucrată de el, ci, precum auziam, de corifeii *Winnicki*, *Stocki*, *Pihuliak* etc.

diaconi-substituți, cantori bisericești și pareclesiarhi, dintre care unul e laic.

Crearea unei clase inteligente și *bine dotate din fondul religionar* este alt scop al articolului acestuia. Statul major rutean în Cernăuți ar avea totdeauna 15—20 capete mai mult și tot persoane sigure.

„2. Toți preoții, care ocupă deja unul din aceste posturi sau voesc să le obțină pentru viitor, au să dovedească că cunosc temeinic în scris și vorbire amîndouě limbile țerii".

Notă: O cerere neîndreptățită, deoare-ce chiar neștiind, ce nu cred că va fi la mulți așa, mai ales că înșiși Rutenii susțin în cartea lor că «mulți» dintre ei sûnt numai „renegați", — ei au fost aplicați în forme legale și cu aprobarea — guvernului, care însě nu-'i *nici odată* atacat!

„3. Relativ la limba oficială au să se execute exact emisele ministeriale relative la chestie și §§. regulamentului intern și sancționat al consistorului*) și prin urmare limba ruteană și română ca limbi interne și externe oficiale ale consistorului au să fie egal îndreptățite. În special, față cu protopresviteratele,

*) Adecă §§. din *Geschäftsordnung für das Consistorium des gr.-or. Bisthum's der Bukowina*, regulament aprobat de Maiestatea Sa la 2 Febr. 1869.

parochiile și părțile rutene se va întrebuința totdeauna numai limba ruteană«.

Notă: Paragrafii acestei din regulament sûnt — tocmai *unul* la numĕr: §. 121. El cere să se respecteze deplin „egala îndreptățire a limbilor existente în diecesa Bucovinei conform articolului 19 al legii fundamentale dela 21 Decemvrie 1867 despre drepturile generale ale cetățenilor«.

Prin urmare *nu* se recunoaște *dreptul istoric* al limbii românești și se cere în biserica orientală aplicarea unei dispositii constituționale, pe care statul în stat și mai ales în Bucovina nu numai că n'a aplicat-o, ci o calcă, în interesul germanismului, cât se poate mai des.

În puterea §. 121 consistoriul nu poate scrie de pildă *românește* unui preot *român* aplicat într'un sat *rutean!* Cu autoritățile consistorul e ținut să corespondeze nemțește. Așa sună §§. acestei!

„4. În biserica catedrală serviciul divin se va ține în Duminecile și sĕrbătorile obicinuite alternativ odată în limba *slavă-bisericească*, odată în limba română, dar' la sĕrbători mari în părți egale în amîndouĕ limbile bisericești".

„5. Predicatorul catedral rutean trebue cu strictețĕ ținut, să se folosească în predicele sale numai de limba curat ruteană, și nici-odată de o limbă amestecată neînțeleasă".

»6 *Foaia ordinăciunilor* diecesane, precum și toate celelalte publicațiuni oficiale și oficioase ale autorităților diecesane să apară și în ediții separate rutene și numai exemplarele rutene să se trimeată protopresviteratelor și parochiilor rutenești«.

»7. Pentru protopresviteratele și parochiile curat rutene să se numească numai preoți de naționalitate ruteană ca protopresbiteri, preoți și cooperatori; la aceste locuri să fie considerați numai candidați, care vor dovedì cu un testimoniu al unei comisiuni de examinare dela universitatea din Cernăuți, că cunosc exact limba ruteană în vorbire și scriere. Pentru protopresbiteratele și parochiile cu limbă mixtă candidații au să posedă un testimoniu analog de cunoștința temeinică a amênduror limbilor țerii«.

»8. Ca limbă internă și externă a cancelariilor protopresbiteratelor și parochiilor, precum și ca limbă de pertractare și protocolare în conferențele pastorale se va folosì în cele patru protopresviterate curat rutene exclusiv numai limba ruteană, ear în protopresbiteratele resp. parochiile mixte limba ruteană și română în aceeași mĕsură«.

»9. La predice preoții din parochiile rutene se vor folosì numai de limba curat ruteană și în cele mixte alternativ de amêndouĕ limbile țerii. Preoții și cooperatorii

aplicați în parochii rutene au să fie afară de aceasta ținuți ca pentru obținerea unei dexterități mai mari în limba ruteană să-'și depună la conferențele pastorale elaboratele lor lucrate totdeauna în limba ruteană și să predice în fiecare Duminecă și sărbătoare«.

„10. În chip analog la toate funcțiunile bisericești în parochiile curat rutene se va folosi exclusiv limba *slavă bisericească*, ear în parochiile mixte alternativ cea română și cea slavă bisericească«.

«11. *Toate comunele parochiale, în care trăesc minorități însemnate naționale* de cel puțin 500 suflete, să fie împărțite pe *temeiul naționalității și limbii de conversare* în două parochii, și această împărțire *să se înceapă în Cernăuți*, unde una din cele două parochii gr.-or. existente să fie destinată pentru Ruteni și alta pentru Români».

Notă Acest punct al programului rutean este *foarte șiret* formulat. Pentru a vedea ce ascunde el în dosul unei formule la aparență foarte puțin vinovate. voiu face câteva calcule, voiu da câteva pilde potrivite principiului exprimat aici.

Mai întâiu o serie de parochii cu poporațiune mixtă s'ar despărți în două, una ruteană și alta română; astfel în *cele mai multe locuri mixte* s'ar lua Românilor ori-ce prilegiu de a mai putè contribui prin bise-

rica română și preotul *român* la susținerea elementului român în perdere. Așa ar fi, luând ca temei earăși cam *inexacta* statistică dela 1890 în *Ceahor*, *Cuciurmare*, *Molodia*, *Cacica*, *Camenca*, *Broscăuț*, *Bănila moldovenească*, *Panca*, *Petrouț*, *Mitoca* etc. Ce-i însă temerar, este gândul, că în acest chip Rutenii ar reuși să obțină deja acum ori în curênd și pentru *totdeauna* preoți *ruteni* în *Seret*, *Storojinet*, unde la 1890 erau 902 suflete de Ruteni față cu 1932 Români, *Rădăuți*, unde erau 443 Ruteni, *Suceava*, unde erau 644 suflete rutene față cu 2417 Români. În acest chip s'ar crea *în toate capitalele de districte*, afară — până acum — numai de Câmpulung *centre de rutenisare susținute pe spesele fondului religionar — la care Rutenii n'au dat nici o para, nici un petec de loc!* Dela această construcție până la crearea metropoliei independente — idee propagată în presa lor, dar' ca să nu-'și facă, în consideratie la valoarea ei, programul ridicol, eliminată din acesta — ar fi drumul mai scurt.

Perderile pe partea Românilor ar fi însă și altele. Câteva pilde ne vor lămuri.

Botușanița cuprindea la 1880 171 (la 1890 încă 47!) Români și 226 (la 1890 392) Ruteni. *Gropana* avea numai Ruteni și anume la 1890 250. Amêndouě localitățile fac *o singură* comună *bisericească*. Rutenii sûnt

642 și pot face, conform principiului din program, o comună *bisericească-ruteană*, pe când în urma principiului lor, Românii — sûnt abandonați și perduți.

Exemplele de acest fel sûnt foarte multe. Eu le-am calculat cu multă răbdare pe toate și *am găsit, că Românii ar perde foarte mult și mult mai puțin ar perde Rutenii.*

Dar' să ne închipuim, că s'ar concretisa principiul Rutenilor și că ei ar obține un resultat splendid.

Ar mai fi posibil, că *după aceea* Românii să schimbe ușor starea lucrurilor odată consacrate? Nu li-s'ar opune mari pedeci? Nu ar trebui să lupte cumplit pentru recâștigarea terenului odată *răpit?*

De pildă:

Slătioara, *Geminea* și *Ostra* fac o comună *bisericească* Slătioara este română și are (la anul 1890) 322 Români, Ostra are 133 Români și 297 Ruteni, ear' Geminea 156 Români și 454 Ruteni. La 1880 încă Slătioara ar fi trebuit să fie, conform principiului rutean, abandonată și cuprinsă într'o parochie ruteană, și numai la 1890, crescênd și populația română până la cifrele date mai sus, ea ar fi putut să obțină earăși — cu ce greu! — o parochie română. În acest chip s'ar face posibil ca administrația bisericească și politică să aibă des-

tule prilegiuri pentru a-'și manifesta simpatiile și antipatiile naționale.

Al treilea soiu de perderi ar fi în parochiile ce nu cuprind decât o singură comună politică, dar' nu au 500 Români. Și aici Rutenismul ar înghiți o mulțime de popor român.

În acest chip am calculat și ce ar perde Rutenii cătră Români și *am găsit că în acest punct s'a manifestat, deși ascunsă într'o formă amăgitoare, tendența de a invoca intervenirea guvernului pentru a crea o formă, o constituție bisericească, în care cumplit de mulți Români s'ar perde cu siguranță*

»12. Pentru creșterea unui număr de preoți de naționalitate ruteană corăspunzător numărului de credincioși gr.-or. ruteni, să fie considerați la primirea în seminarul clerical în special teologii de naționalitate ruteană, și ei să fie primiți toți, dacă nu-'i constatat nici un temeiu legal de excludere, și tuturor aspiranților ruteni la starea preoțească să li-se ușureze întrarea în seminarul clerical prin măsuri corăspunzătoare.

»13. Dintre cei doi preoți, care sûnt numiți în consiliul școlar al țerii ca representanți ai confesiunii gr.-or., unul să fie totdeauna rutean.

»14. La facultatea gr.-or. teologică prelegerile să se țină și în limba ruteană și pen-

tru acest scop să se sistemiseze catedre proprii cu limbă de propunere ruteană pentru toate specialitățile principale«.

Notă: Observ și aici earăși tendența de a crea tot pe spesele *românescului* (după origine) fond religionar, inteligență *ruteană* și *agresivă*.

»15. Ordinul dat pentru teologii seminariului gr.-or. relativ la cercetarea prelegerilor asupra limbei și literaturei rutene să se retragă imediat și dimpotrivă cercetarea prelegerilor de limba și literatura ruteană să fie declarată ca obligată pentru toți clericii de naționalitate ruteană.

»16. Pentru tinerimea gr.-or. de naționalitate ruteană să se sistemiseze la *toate* școalele medii din țeară profesori proprii cu limba de propunere ruteană și ocupate cu Ruteni. La școalele populare, care sûnt cercetate și de școlari gr.-or. de naționalitate ruteană, să se aplice ca catecheți gr.-or. numai astfel de preoți care pot să dovedească în chipul legal pomenit mai sus că cunosc cu temeiu limba ruteană«.

Notă. De pildă, la gimnasiul din *Suceava*, o școală medie și el, au fost în 1893 cu toții — 10 Ruteni. Pentru acești 10 Ruteni să cere însă *un* profesor rutean de religie!!! Ce-ar zice atunci Polonii, care la Suceava au avut în același an 31 de gimnaziști?!

La gimnasiul din Rădăuți Rutenii au fost în anul 1892/93 tocmai — 20 de elevi. Pentru aceștiea să cere deci un profesor rutean special!! Polonii având aici 23 de elevi, ar fi trebuit să ceară deja și ei!

Asta-'i de sigur culmea impertinenței de v e n e t i c!

»17. La școala cantorală să se creeze pentru școlarii de naționalitate ruteană clase proprii paralele, în care instrucția în religiune și în celelalte obiecte de învățământ să se facă exclusiv numai în limba ruteană. Ca învățător de limba ruteană să se pună la acest institut un Rutean, care are cualificația necesară pentru aceasta.

»18. Școala gr.-or. populară din Cernăuți să se dividă în două părți independente, în care să se întroducă la una exclusiv limba ruteană, la alta exclusiv limba română ca limbă de propunere».

Notă. O propunere de acest cuprins s'a făcut deja în dieta Bucovinei. Ea a fost respinsă. Dar' semn a fost că *Rutenii caută să-'și și realiseze programul* — nu ca Românii!

„19. Toate catechismele și cărțile de religie folosite până acum la școalele populare, medii și speciale și scrise într'o neînțeleasă limbă amestecată să se inlocuească fără ami-

nare cu altele corespunzătoare scrise în limba curat ruteană și ușor la înțeles.

»20. În fine peste tot, unde noi am cerut aplicarea limbii rutene, să se și folosească în adevĕr limba curat ruteană, dar' la nici un cas neînțelesul amestec de limbă ruteană-bisericească-rusească ce s'a folosit până acum, și pe care consistorul l-a favorisat«.

Idealele rutene.

Programul rutean trebue să pună în mișcare pe fiecare Român bucovinean, *să-'l arză în inimă* și să-'l facă a-'și pune toate puterile pentru a să opune fatalelor urmări ale lui.

Acest program este motivat de Ruteni cu plângerile că sûnt asupriți. Notele mele adause la traducerea programului lor au scos la iveală lucruri, care și pentru ei vor fi foarte lămurit dovedite ca *motive* de plângeri — însĕ *pentru Români*

Alta, nu asuprirea *română* (!!), este *origmea acestui program* și voiu arăta-o deci în șirele următoare.

Agresivitatea acestui program își are motivul în ideale ultime ale poporului rutean.

Aceste ideale sûnt *până la un punct* admisibile și din punct de vedere austriac și până la un punct sûnt chiar și sprijinite și este și logic să fie sprijinite de guvernul central din Viena.

Vieața acestor ideale sĕ complică cu o direcție politică, căreia 'i-se zice direcția „*ucrainofilă*“.

Sĕ ne oprim ceva la ea.

Rutenii tineri din Bucovina jură în poetul Ucrainei *Taras Șevcenco* un poet de geniu, ale cărui osăminte zac pe malul Dniprului mult cântat de dînsul.

Acest poet a făcut însĕ și politică. A lui și a prietinilor lui este ideea, concepută și cultivată *înainte* de 1848, a unei *confederațiuni slove*, al cărei cap sĕ fie Țarul și ai cărei membrii sĕ fie poporul *rus*, *polon* și *rutean*, toate trei *respectându-și reciproc individualitatea națională. Ca membru federat, poporul rutean avea sĕ iee prin urmare o desvoltare liberă și independentă* și de cătră Ruși și de cătră Poloni. Această tendință trebuia sĕ le pară mai departe și Rușilor și Polonilor, care stăpânesc peste milioane de Ruteni, o tendință de *separatism periculos*. Aceasta tendință de liberă desvoltare — despre care sĕ susține că *un partid secret* lucră și azi s'o întrupeze într'o formă politică, s'a numit *ucrainofilism*.

Se dăm popoarelor ce-'i al popoarelor și sĕ mărturisim că ucrainofilismul este o direcție salutară, câtă vreme el e dușman *Rusismului* și *Polonismului* tot dușman; și este o direcție, pe care guvernul austriac o poate

proteja cu drept cuvênt *câtă vreme este o desvoltare între granițele austriace, și are tendința de a cultiva deosebirea etnică între Ruși și Rureni* și a împedeca tot mai cu succes înrîuirile eventuale ale *Rusismului*

Alta este vorba când punem întrebarea dacă acest »ucrainofilism« este representat cu fidelitate în Bucovina, dacă el este unicul scop, sau este și mijloc de ridicare pentru câți-va egoiști și *mai ales dacă el este o mișcare populară* ori este numai o propagandă ce cu greu devine populară? Eu am primit impresia că Șevcencianii din Bucovina nu sûnt oameni capabili de mari înălțări ideale.

Un om ideal nu se face nici odată instrument orb al unor scopuri, care nu concoardă perfect cu tendințele și principiile sale. Ear' Rutenii tineri din Bucoviua s'au făcut. În mânile cui? Dacă trebue să judecăm după tatăl lor, după originea lor, care a fost Pino, presidentul țerii, trebue să și conchidem că — *în mânile guvernului*. Aceasta *au spus-o și deputații români într'un memoriu dat ministrului Taaffe* în Decemvrie 1892, când zic că »pentru provocarea acestor (chestiuni) au lucrat *străini*, nu indigeni, persoane care petrec vremelnic în Bucovina și anume mai ales profesori, funcționari, advocați și earăși aflând anume sprijin la acele autorități înalte din țeară, a *căror problemă de stat de sigur*

ar fi mai mult a face pace și unire, decât a semăna discordie, neunire.)

Acele autorități au fost guvernatorii Bucovinei *Pino* și *Pace*.

Conchid deci că »ucrainofilismul« transplântat în Bucovina a luat un caracter de luptă *nedreaptă* și *mârșavă*, nu leală și ideală.

Rușii nu 'i-au protegiat; ei 'și-au dat din contră mari silințe să convingă pe Ruteni că între ei și Ruteni nu-'i nici o deosebire, că ei *un neam* ar fi. În rescoale polone s'au răsculat în unele districte și ei alăturea cu Polonii; pe timpul războiului crimeic să născuse teama că Rutenii conspiră dela spate, la 1863 istoricul *Costomarow* din Moscva ar fi anatemisat pe cei ce voesc să despartă Rusia-mică ruteană de Rusia mare și să-'i creeze o existență separată. Aici, la acești Ruteni, *Gherea*, care va fi știind bine ce spune, zice că există un *partid secret*, care hrănește aceste tendințe și lucră să le realiseze **) Gherea spune aceasta într'un studiu scris tocmai asupra lui — *Taras Șevcenco*, idealul și al Rutenilor tineri din Bucovina.

---

*) Pag. 45 *din manuscript*. Memoriul nu-i tipărit încă, ba, ce-'i foarte *curios*, nu-'i cunoscut nici măcar celor mai de încredere oameni din partidul național!!

**) În *Calendarul social-democrat* pe anul 1894. Vezi și *Bidermann, Die Ruthenen in Ungarn*, II., 1, p. 10 și 11.

Să căutăm totuși care sînt hîrburile rămase pe pămîntul Austriei din frumosul vis al genialului Șevcenco.

Șevcenco își propagase ideile sale încă înainte de 1848.

La 1848 Rutenii galițieni aveau pretenții de a împărți Galiția; între ei se trezise, precum am văzut și din memoriul citat mai la vale al deputației bucovinene din anul 1848, chiar idea de a alătura la Galiția ostică-ruteană partea ruteană a Bucovinei. Idealul era, ferindu-se a deveni trădător de patrie, *autonomia națională a teritoriului rutean din monarchie, nu încă idealul lui Șevcenco: unirea într'un corp a tuturor Rutenilor.*

Acest ideal dela 1848 nu s'a stîns nici azi. Societăți și partide politice ruteano-galițiene îl mărturisesc încă. Numai în primăvara anului 894 el a fost din nou proclamat ca bază a discuțiunilor, din care avea să răsară un program comun al tuturor fracțiunilor politice-rutene din Galiția.

Punctele supuse desbaterii unei adunări de bărbați de încredere și deputați erau:

»1. Noi stăm pe basa *programului național al centralei „Ruska-Rada“ din 1848* și voim ca poporul nostru să se desvoalte ca *popor slav independent*, credincios legii și ritului părinților lui, credincios monarchului austriac și împăratului.

»2. Noi stăm pe basa constituțiunei și vom nisui la realisarea drepturilor ce ne sûnt garantate prin constituțiune, ocupându-ne serios cu necesitățile țeranilor și târgoveților noștri.

»3. Noi cerem consolidarea pe basă națională a *tuturor* puterilor rutene pentru o comună lucrare organică și eventual pentru o apĕrare energică.

»4. *Noi nisuim după autonomia deplină pentru poporul nostru și înlăturarea ori cărei influențe străine asupra chestiilor sale interne.*

»5. Ne vom alia numai cu astfel de elemente, care susțin față cu Ruteni, punctul de vedere al dreptății sau sûnt democratice. Guvernului și partidelor, care în present sûnt hotărîtoare vom face opositie câtă vreme nu se va schimba sistemul actual dușmănos poporului rutean».

Pentru a indica și mai lămurit direcția tendențelor rutene, mai reproduc ceva din notițele despre desbaterile din acea adunare.

Punctul 2, 3 și 5 au fost adoptate fără schimbări; *punctul 4* — tocmai punctul cel mai primejdios pentru Bucovineni, firește pentru casul unei *realisări — a fost unanim acceptat, însĕ cu amendamentul deputatului Kulaczkowski*: »*Pentru acest scop cerem ca în locul autonomiei țerilor sĕ fie pusă autonomia*

popoarelor sau să se facă o lege a naționalităților«. Punctul întâi a causat o mare desbatere. Deputatul Kulaczkowski a propus în numele Rutenilor bătrâni următorul text pentru acest punct: »Noi stăm pe bază națională pe care voim să ne desvoltăm și mai departe ca un popor politicește independent în Austria« ș. m. d., aceasta pe motivul că adunarea nu este competentă se decreteze independența malorușilor ca națiune, deoare-ce în această chestie nu s'a cercetat opinia celor 17 milioane de maloruși. Astfel de teorii nu sûnt la loc în programe politice. Radicalul Dr. Ioan Franko a susținut că numai știința și viitorul au să resoalve chestia dependenții sau independenții malorușilor ca națiune și cere ștergerea punctului întâiu. *Persistând însă Rutenii tineri la textul punctului prim* și neajungêndu-se la nici o înțelegere, adunarea a decis în urma se lase această chestie în seama unei comisiuni de 10 membri, care au să decidă asupra acestui punct *)

Acesta-'i nervul din care reese energia lui Smal-Stocki, care-'i Galițian și care a venit în Bucovina cu pomenitul ideal în capul seu, de altfel cam ușurel. Și când el *nu* să ridică se voteze în dieta Bucovinei pentru o instituție care ar tăia o legătură judiciară existentă încă (curtea de apel) între Buco-

*) Vezi »*Gazeta Bucovinei*«, IV., Nr. 22.

vina și Lemberg, centrul actual și mai ales *viitor* rutean în »teritoriul autonom« — eu îi citesc din ochi o hartă geografică care-'l unește, *ca Bucovinean*, și în alte, *în toate privințele*, cu teritoriul rutean al Galiției.

Programul Rutenilor tineri pentru rutenisarea Bucovinei nu este alta ceva decât încercarea de a asigura Bucovina pentru viitorul teritoriu rutean. Dacă Rutenii bucovineni nu au mărturisit și ei pe față acest ideal și s'au mărginit a cultiva pe Șevcenco și a se ține în relații intime cu politicianii galițieni autonomiști-naționali, ei au motive foarte puternice:

Ar trebuì sĕ dispară de pe scena politică *a terii Bucovinei.*

Cu toate acestea găsim și în cartea lor, care explică programul lor, un text, în care ei recunosc și cer sĕ se admită, că Rutenii din Rusia, Galiția și Bucovina, trecênd dintr'o țeară într'alta și obținênd dreptul de cetățeni sĕ poată lucra pentru idealele lor politice, neîmpedecați și nesuspectați. *)

Textul nemțesc din această scriere sună așa:

«Die Romanisatoren ignorieren den Ruthenen gegenüber die unbestreitbare Thatsache, dass Jedermann ohne Rücksicht auf das Religionsbekenntnis dort zu Hause ist, wo seine

*) *Die Lage* etc pag. 148.

Nationsgenossen in compacter Masse zusammenwohnen, und dass demnach jeder Bukowinaer Ruthene, soweit die ruthenische Erde reicht, also in Ostgalizien, in der Ukraina u. s. w, ebenso daheim ist, wie der Ruthene aus Galizien und der Ukraina in den ruthenischen Landestheilen der Bukowina, sobald er die betreffende Staatsangehörigkeit erworben hat».

Care va să zică, *unitatea* de rassă să afirmă cu o *conclusie*: să lucre *toți* pentru *toți* din *toate* părțile, firește în forme leale care *nu pot* fi eliminate.

Nu-'i în acest text o licărire bine văzută din idealul lui Șevcenco?

Notițe finale.

Dela acest punct putem înțelege *toată* politica ruteană-tinără, toate plângerile, care sûnt false, exagerate și rare-ori drepte — și în aceste casuri și vrednice de considerație și de lecuire; de aici putem înțelege și entusiasmul *furios* cu care acești Ruteni luptă în mica arenă a dietei bucovinene.

Sûnt cam zece ani de când Rutenii tineri au rĕsbit să iee conducerea în societățile lor, care începură a se înființa pe la anii 1869—1870.

Nu a trecut mult timp și ei au alcătuit programul lor agresiv, pe care-'și dau toată silința a-'l popularisa prin cabinetele

de lectură de pe sate și prin broșuri, ce vin des și din Galiția.

Mai trecù încă ceva vreme și într'un act, cetit și într'o ședință a dietei Bucovinei, ei au scris și ideea, că trebuia ca la un bun, dar zădărnicit, prilegiu să li-se rupă capul Românilor dușmani!

Eată, nu ultimul scop al lor, ci *o parte* din realisarea ultimului scop, ultimelor aspirațiuni!

Astfel cercetând, m'am încredințat, că Preasfințitul Metropolit actual al Bucovinei, Eminența Sa Dr. Silvestru Andrievici-Morariu a spus în ale sale «*apologii*» mult calomniate de Ruteni nu numai un adevěr, când a vorbit de *trezirea „spiritelor slave"*, *ci a zis chiar mai puțin d-cât este adevěrat*, pentru-că ele s'au trezit deja *bine de tot* și va fi asemenea *greu de tot* — să scape Românii bucovineni de ele.

2. *Polonismul.*

Antitesă.

În numěrul sěu dela 18 Septemvrie 1894, ziarul »*Bukowinaer Post*«, care-i precum se știe in cele mai bune relații cu bar. Nico Mustatza, membru marcant în partidul *român*, am putut cetì că »între Armeno-Poloni si Români se fac încercări de apropiere«, că »*dorința de pace a Românilor este cunoscută*«, că »Polonii din Bucovina au *dreptul* la anumite cereri, pe care *numai* pe cale *pacînică* le pot obținè« și în fine că-i »*ușor*« a se în-

țelege și anume *mai adânc*, pe o vreme mai lungă decât numai pentru un compromis de alegeri.

Nu am putut pricepe, căci nici nu se spune, ce *mare* interes al *poporului* român *dictează* această *grabă* de a face o pace îndelungată.

Dacă-i drept, că numai pe cale »pacînică« pot obținè Polonii drepturi, atunci o conclusiune *românească* pentru Bucovineni ar fi: să *nu căutăm* noi prietenia cu Polonii!

În Bucovina politicianii actuali resonează însè altfel despre Poloni. »De ce«, zise către mine un deputat dietal, »să nu se întărească și *ei*, dacă ne întărim și *noi*?«

După convingerea mea ori-ce *concurs român* dat pentru întărirea elementului *polon* ar fi proba incapabilității politice.

Să ne explicăm întorcându-ne și aici la trecutul chestiunii, pe care îl voiu schița pe scurt, punând mai bine în lumină două momente și anume anii 1848 și 1867.

Din trecutul polonismului în Bucovina.

Acest trecut privește anexarea Bucovinei la Galiția ori chestiunea *autonomiei* țerii.

Autonomia Bucovinei este o chestiune, care are în actuala constituție a împărăției austriace a Cisleithaniei, o importanță de prima ordine. Ea își află expresiune în două corpuri, unul ca putere legislativă: *dieta țerii*, (*Landtag*), altul »organ administrativ și exe-

cutiv« al acesteia, ales de ea și conducĕtor al afacerilor proprii ale țerii: *comitetul țerii*. (*Landesausschuss*). Amĕndouĕ aceste instituții pot avè o înrîurire enormă asupra desvoltării țerii.*) Dieta lucră cam o lună pe fiecare an; comitetul țerii este permanent și intervine zilnic în afacerile țerii. De aceea acest comitet și felul compunerii sale fac și vor face totdeauna un obiect principal de separațiune între partidele din Bucovina. Opoziția actuală (liberalii germano-ovrei, Rutenii tineri și Armeno-Polonii) s'a unit — și scopul unirii este ușor de înțeles: maiorisarea *sigură* a Românilor! — printr'un pact ce cuprinde un *singur* punct: alcătuirea comitetului țerii astfel ca în el sĕ fie numai un Român, afară de mareșalul țerii, care este numit de Maiestate și este de obiceiu un Ro-

*) Cultura țerii, budgetul țerii, impositele pentru scopurile țerii, precisarea mai amĕnunțită a afacerilor comunale, bisericești și scolare cad în sfera de competență a dietei și comitetului țerii. Aceste corpuri fac propuneri relative la legile generale în raport cu relațiile țerii, administrează averea și fonduri de binefacere etc. Afacerile comunale și de imposit nu sûnt cele din urmă unde o dietă ori un comitet fără bunăvoință poate sĕ strice foarte mult.

La alegeri pentru dietă comitetul țerii examinează actele de alegere propunênd dietei admiterea ori refusarea verificării. Constituția țerii, legea comunală, o instrucție deosebită pentru comitetul țerii stabilesc amĕnunțit terenul lucrărilor în dietă și comitet.

mân, dar' poate fi, precum au mai fost, și străin.

A păstra această autonomie și în marginile ei *cel puțin înrîurirea de azi a elementului român* trebue să fie o grije de căpetenie a politicianilor români, a partidului român

«Autonomia» mai este și un *decor istoric* al partidului român. Gloria se unește aici cu interesul de existență pentru a o susține cu vigoare. Acest fapt mă face să intercalez aici câteva amintiri istorice, absolut necesare pentru conclusiile mele.

La 1786 Bucovina a fost anexată întâia-oară la Galiția. «Se pare», zice Bidermann *), «că *din Galitia se agitase viu pentru anexare*». Nobilimii bucovinene 'i-s'a deschis calea să intre în «staturile» polone, dar' «se pare», zice același autor, «că puțintei s'au tolosit de aceasta». Dintr'un memoriu dela 13 Nov. 1780 al boerului român bucovinean *Balș* reese, că boerimea privia Bucovina ca „*un dulce asil' numai până când țeara nu va fi anexată la Galiția*. Care va să zică la 1780 boerimea se temia de ce s'a întêmplat la 1786. La 1790 staturile Bucovinei au fost separate de ale Galiției dar' tără să 'i-se dee o dietă și Bucovinei; și earăși numai puțini

*) *H. I. Bidermann, Die Bukowina*, Lemberg, 1876; pag. 7.

«Polonofili» mergeau la Lemberg pentru a îmbrăca costum de parade polone etc. *)

La 1826 și 1841 s'a cerut în Galiția, cu care acum era unită și Bucovina, înlocuirea limbii latine cu cea polonă în justiție — deci și pe teritorul Bucovinei; un conte Golejewski și un cavaler Wasilewski stăruiau mult, dar nu au reușit. Cercetarea istorică-arhivalică a epocei acesteia a unirii Bucovinei cu Galiția ne va da, precum putem simți, lămuriri de sigur interesante; până acum ea nu-i făcută încă de nimenea. **)

Acest *vechiu curent de autonomie*, ce se lovia mereu de cel subjugător galițian învinse la 1848; ajuns în aerul liberal de atunci, el rodi bine. Constituția imperiului dela 4 Martie 1849 făcu din Bucovina un ducat, la 29 Sept. 1850 se dădu constituția ducatului (Landesverfassung) și legea de alegeri pentru dieta țerii, la 1853 noul ducat fu despărțit formal de administrația Galiției.

Să revenim.

---

*) Ibid. pag. 10. Comentarul la petiția țerii din 1848 în broșura *Zur Begründung der Bukowinaer Landes-Petition*, pag. 20, zice că *statutele* bucovinene nu au mers »*nici-odată*« la dietele galițiene de până acum.

**) *Legile și ordinațiunile* guvernelor centrale se găsesc însă în colecțiunile austriace de legi. Cel puțin o alegere din dispozițiile lor relative și la Bucovina ar fi la timp să se facă.

La 1848 unirea cu Galiția fu surpată cu un avênt serios, *ajutat însĕ mult de vederile germane de înaintare spre Ost.* În această privință este foarte interesantă discuția ce s'a purtat în comisia pentru constituția imperiului, pe care Reichsrath-ul dela Kremsier o alesese ca sĕ alcătuească un proect de constituție pentru monarchia revoluționată. Petiția aceasta este opera unui Român, a lui Eudoxiu Hormuzachi.

Eată discuția, ce s'a iscat asupra ei și *asupra Bucovinei în comisia numită mai sus.*

Discuția ce urmează a fost publicată de istoricul Anton Springer. *) Ea a avut loc la 24 Februarie 1849, după ameazi.

„*Smolka,* se zice, făcŭ apoi raportul seu asupra petițiunilor — opt la numĕr — pentru și contra despărțirii Bucovinei de Galiția. Relativ la acest obiect comisiunea lăsase încă deschisă discuțiunea.

»Cele dintâiu patru petițiuni sûnt ce-i drept acoperite numai cu câteva sute de iscăliturі. Dar' ele representă, precum îi este cunoscut, inteligența. Bucovina are la vre-o 400.000 locuitori, *a căror majoritate covîrșitoare sînt Români* Cea mai bună motivare

*) În opera: *Protokolle des Verfassungs-Ausschusses im Oesterreichischen Reichstage 1848—1849,* Herausgegeben und eingeleitet von Anton Springer Leipzig, 1885; pag. 348—350.

a petițiunii lor pentru despărțirea de Galiția se cuprinde în memoriul (nr. 3580), pe care o deputație 'l-a dus și împĕratului la Olmütz. (Se cetește.) Din contră cele patru petițiuni, dintre care una este subscrisă numai de deputatul Gobiliza, *) pornesc dela idea, că în urma primirii despărțirii cerute, țeranii ar trebui — să se supună robotei!

«Propunerea sa, a lui Smolka, este: «Să 'i-se recunoască Bucovinei o situație provincială separată. Petițiunile să fie depuse pe masa comitetului constituțional pentru a se putè lua cunoștință de cuprinsul lor și aceasta să se anunțe în cameră».

»*Pinkas* ia cuvêntul și observă că el s'a pronunțat deja înainte de ameazi în contra despărțirii. Asupra despărțirii stărue mai ales preoțimea, și el este un dușman de moarte al influenței preponderante a clerului. Țeara e mică, o dietă proprie va fi primejdioasă, pentru-că va îngreuia influența ministerului central. Acolo să se reguleze mai întâiu comunele și țeara să nu fie încă sustrasă influenței guvernului din Galiția.

„*Fischhof* se pronunță pentru despărțire. El nu se teme de un rusofilism român, ține că *Bucovina-i un punct de cristalisațiune, la care se va alătura la timpul seu Valahia*, și

*) Un țeran rutean.

anume cu atât mai curênd, cu cât mai mult ea și Moldova o vor putè invidia pentru instituțiunile ei liberale. Dorința de a se alipì de Austria a auzit-o el, cu prilegiul ultimei sale aflări în Galiția, din gura multor boeri munteni și moldoveni

»*Rieger* e de părere, că dorința după o despărțire pornește numai dela aristocrație și birocrație, nu dela popor. El a auzit dela martori oculari, că anume *nobilii români apasă mult pe țeranii lor*, chiar mai mult decât Ovreii. Din același motiv unii deputați bucovineni ai parlamentului protestează în contra separării. Între cei vre-o 340.000 locuitori din Bucovina cam 100.000 sûnt *Ruteni*, ceialalți sûnt parte Români, parte Valahi,*) *care vor apăsa pe cei dintâiu*. Trebue ca Rutenii sè fie recunoscuți ca națională și sè fie ocrotiți și în Bucovina, ceea-ce se va face mai bine, dacă-i lăsăm sè rèmână uniți cu Galiția, decât dacă dăm Bucovinei independență, unde-i lăsăm pradă unei gospodării turcești și ușor îi putem perde odată cătră Moldova și Valahia, care poate-că odată sûnt destinate pentru o secundogenitură rusească.

»*Brestel* observă, că el trebue sè se exprime consecuent pentru despărțire. Până

*) În textul german »*theils Rumänen, theils Wallachen* (!). Bine ne cunoșteau!

acum s'a dat o anumită autonomie tuturor acelor țeri, cărora li-se cuvenia o independență provincială, dacă nu erau ca sp. ex. Vorarlberg, prea mici. Bucovina s'a bucurat odată de o astfel de neatîrnare, are o populațiune mai mare decât Carintia; despărțirea ei are și importanță politică; *căci ea devine un punct de atracțiune pentru Moldova și Valahia.* Să nu se facă aici excepții dela regula istorică și să căutăm a face propagandă spre Ost prin ocrotirea inteligenței, nu prin puterea armelor.

»*Lasser* declară că-i înțeles cu părerile lui Fischhof și Brestel. Acolo populația se află într'o creștere însemnată și trebue să căutăm a susține și mai departe acea independență ce 'și-a păstrat-o fiecare țeară.

»*Ziemialkowsky* se miră de consecuența in adevĕr miraculoasă, după care unii voesc să despartă în două Galiția cu neamurile sale foarte de-aproape rudite și să păstreze pe lîngă Galiția Bucovina cu naționalitățile sale felurite, cum acolo se iau în considerație împregiurări, ce nu mai sûnt considerate aici, și observă, că *Polonii*, care nu au vorbit nimic pentru frații lor din alte provincii, îi fac deplină dreptate Bucovinei. Cu toate că ea, cu fondul ei religionar de 700.000 fl. și alte lucruri, ar fi *pentru Poloni o bucățică foarte adimenitoare*, el, cu dreptatea proprie (!) tot

deauna (!!) Polonilor recunoaște neatîrnarea Bucovinei.

»*Goldmark* vorbește în același sens și *crede că mai curînd Valahia va fi atrasă de Austria, decât vice-versa.* Bucovina va fi un magnet pentru Moldova și Valahia. Împregiurarea, că o treime din locuitorii ei sûnt Ruteni, nu spune nimic în contra separării.

»*Cavalcabo* observă, că după tabelele statistice numĕrul populației de acolo e tot așa de mare ca în Litoral, Carintia, Dalmația și Salzburg. În contra despărțirii nici nu s'au adus de loc motive resistente.

»*Kautschitsch* este de părere, că el trebue sĕ se exprime pentru separarea Bucovinei și pentru motivul, că ea *va avè de urmare o slăbire a Galiției și anume a Rutenilor,* despre care se susține, că simpatisează cu Rușii. Austria trebue sĕ-'și arunce privirile mai ales asupra teritorului danubian și sĕ caute a ocrotì Moldova și Valahia, ce se poate mai bine face prin această separare și printr'o dietă în Cernăuți. În dieta din Lemberg majoritatea poporațiunii din Bucovina nici nu poate fi înțeleasă. Și de present ar trebuì sĕ învețe mai de vreme nemțește, înainte de a-'i pune sĕ învețe polonește.

»*Smolka*, ca raportor asigură că în această chestie el a fost în adevĕr condus numai de motivul dreptății.

»*Pinkas* și *Rieger*, singurii oratori în contra, îl asigură, că ei nici-odată nu s'au îndoit de aceasta și că prin motivele ce au fost aduse *pentru* despărțire, și ei se simt atrași spre părerea contrară.

»La votarea nominală cerută și executată s'a vĕzut, că toți cei 27 de membri presenți ai comisiei, cu excepția celor 3 absenți, deputații Laufenstein, Hein și Vlach, au votat *pentru* cu *da*«.

Acestea sûnt la 1848 vederile *lumii politice*, care au influențat de sigur și asupra guvernului ce-'și luă hotărîrea cu totul independent de Reichsrath-ul *disolvat*.

Scot din această discuție în relief idea, că fericirea Bucovinei avea să fie un „magnet« de atracțiune pentru Valahia și Moldova și că unirea ei cu Galiția ar însemna numai o întărire a *elementului rutenesc*.

Bucovina a fost așadar deslipită de Galiția.

Din trecutul polonismului în Bucovina.

Dar' o pândia încă polonismul. În August 1859 Bucovina earăș a fost supusă administrației Galiției. Într'o petiție a țerii*) cătră Maiestate pentru anularea acestei dispoșiții a M. Sale dela 22 Aprile, se zice că

*) Vezi *Emancipationsruf der Bucovina*, Wien, 1861, pag. 4.

anexarea să făcuse din »considerații la situația grea financiară a monarchiei«.

În petiție se zicea însă, după dovedirea *inexactității* acelui motiv, că „*nu-i îndoeală că existența, naționalitatea și individualitatea unui popor și unei țeri sînt drepturi și momente prea importante în viața popoarelor, decât să poată fi jertfite necondiționat numai din considerații pecuniare la visteria statului*«. Anexarea o propusese polonul conte *Goluchowski*. Nu poți crede, că nu 'i polonismul ce-'l influența, căci altfel anexarea este atât de curioasă încât unii o explică într'un chip și mai revoltător. Un istoric*) zice: »El unia țeri numai pentru a-'și asigura în zile de mai apoi un câmp cât se poate mai vast de activitate ca guvernor al Galiției și Bucovinei«.

În urma protestului și petiției țerii anexarea făcută de Goluchowski, să anulă. Însă dorințele polone nu mor ușor. Ele să trezîră ceva mai târziu din nou.

La 1867 Smolka face în dieta Galiției, lacomă după o situație particulară, o propunere în sens *federalist*, vorbind de o împărțire a Austriei în patru grupe, a patra cuprinzând regatul Galiției și Lodomeriei cu marele ducat Cracovia *și cu Buco-*

*) *Rogge, Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart.* Vol. II., pag. 17.

vina. Extragem și discuția aceasta relativă la Bucovina.*)

»Ex. Sa Graful *Goluchowski* zice: În fine sosesc la grupa ce ne interesează mai mult la Bucovina, și aici fiindu-mi cunoscute relațiunile de acolo, pot afirma cu siguranță, că *Bucovina nu voește o împreunare cu noi*; stând de mult în legătură cu mulți locuitori din Bucovina și cunoscând dispozițiile lor deosebite în felurite privințe, trebue să mărturisesc ca Polon că nu doresc de loc o astfel de împreunare. (Bravo).

»*Smolka:* — Relativ la Bucovina, acest preastimat deputat a zis, că ea nu dorește să aparțină împreună cu noi unei grupe. Eu cunosc istoria Bucovinei, precum și titlul anexării și causele, pentru care Bucovina a fost constituită ca o țeară deosebită. Bucovina a aparținut mai de mult Poloniei, ca și Valahia o vreme scurtă și abia înainte cu 80 de ani a fost unită cu Galiția, și mai știu și pentru-ce ea a fost earăși despărțită de Galiția.

»Ca membru al comisiunii constituționale a parlamentului am propus eu însu-mi și am susținut proectul pentru despărțirea Bucovinei de Galiția; eu pot să vĕ arĕt, dom-

---

* Ea este publicată în volumul *Debatten über die Resolution und die Adresse im galizischen Landtage. 1868. Wien 1868*, pag. 139, 172—173, 178, 243.

nilor, și adresa de mulțumire a Bucovinenilor, care 'mi-a fost adresată ca recunoștință pentru silințele mele și 'mi-a fost predată de o deputațiune anume trimisă la Kremsier sub conducerea episcopului din Cernăuți Hacman. Executând cu greutate despărțirea Bucovinei de Galiția ca o deosebită țeară a Coroanei, am fost condus la fapta mea de o *mare idee politică, pentru-că eu doriam, ca Bucovina să devină un punct de cristalisațiune pentru România viitoare.*

«Nu-i însă vina mea, dacă acest punct de cristalisațiune a devenit un «pol negativ» în mânile politicianilor austriaci, dacă Austria nu a putut conduce astfel acțiunea, ca România să se poată grupa împregiurul Bucovinei, ce era doar' atât de ușor; vina este a politicianilor acelora. care după 1848, în loc să guverneze în mod constituțional și să atragă în acest chip pe Români, s'au întors la cel mai strict absolutism și centralism și au abătut în 1854 și 1855 pe Români pentru totdeauna dela sine.

«Așadar', relativ la Bucovina, cunosc bine raporturile ei, ca și pe ale Poloniei și Galiției, și pentru aceea am luat Bucovina în grupa galițiană — pentru-ca aceste țeri să fie unite ca într'o federație atât în privința geografică, cât și pe temeiu istoric (!!) și *dacă acest raport ar putè fi acela al Croației cu Un-*

garia, eu aș fi mai bucuros de aceasta. *Dacă aceasta nu s'ar putè face și Bucovina ar voì sĕ fie singură, ar trebuì sĕ mĕ învoesc și așa.* Așadar' aici nu-i vorba de forță, pentru-că temelia reală și cu adevĕrat mântuitoare a federațiunei este ca ea sĕ fie basată pe învoeala liberă».

«Cav. de *Grocholski*: Cerem noi federațiunea așa cum a pus-o deputatul Smolka în propunerea sa, adecă unirea Bucovinei cu Galiția? Și aici trebue sĕ rĕspund, că Polonia nu a unit nici-odată cu ea vre-o țeară prin răpire...

«*Smolka*:... Acum permiteți-'mi domnilor sĕ spun câteva vorbe despre Bucovina. Căci nu pot pricepe cum stimabilul raportor (Grocholski) a putut sĕ-'mi obiecteze, că aceasta nu este o afacere polonă.

«Domnilor, sĕ nu ne folosim în continuu de astfel de frase care nu spun nimic. Eu mĕ aș mira, dacă onorabilul raportor ar fi vorbit mai de vreme, înainte de a fi luat eu cuvêntul și înainte de ce onorabilul nostru guvernor (Goluchowski) a dat lozinca acestei obiecții.

«Vorbind înaintea stimabilului raportor am declarat, că Bucovina are a-mi mulțumì numai mic situația ci deosebită de acum, că aceasta s'a decis asupra propunerii mele, pe care cu mari opintiri am trecut-o, de aceea

nu pricep, cum raportorul mĕ poate acusa în numele polonismului, ca voesc sĕ anexez sĕrmana Bucovină.

»Bucovinenii îmi sûnt și azi mulțumitori pentru aceasta și eu pot sĕ vĕ arăt adresa episcopului și a celor mai cu vază cetățeni ai Bucovinei, care au venit la mine la Kremsier, sub conducerea episcopului, ca sĕ-'mi mulțumească. Nu se teamă deci onorabilul raportor că eu *subjug* Bucovina. Bucovina poate, dacă vrea, *sĕ stee cu noi în același raport ca Croația cu Ungaria; însĕ dacă nu vrea și așa este bine.* Dacă voiți însĕ sĕ știți, care sĕ fie forma viitoare a Austriei, trebue sĕ alăturați doară și Bucovina la vre-o grupă de țeri — ear' eu am spus de douĕ-ori, că aceasta nu prejudițiază raportul, care are sĕ existe între țerile ce aparțin unei grupe«.

Smolka spunea deci că dacă la 1848 nu s'ar fi nădăjduit ca Bucovina va fi un »magnet« pentru Valahia și Moldova, despărțirea poate că nu se făcea. El mai cerea ca între Bucovina și Galiția sĕ se stabilească *un raport ca al Croației cu Ungaria.*

Cine poate ști când vor mai revenì sĕ ne surprinză idei ca acestea? Ele trebue prin urmare sĕ fie bine ținute în minte.*)

*) În general am băgat cu durere de seamă, că în Bucovina nu-i destul de ageră atențiunea ce se consacră scrierilor și mișcărilor polone.

Era de lipsă ca aceste date istorice mai amănunțite să fie readuse în memoria Românilor. Ele preocupau foarte mult pe Bucovineni și determinau cugetarea lor politică.

Un federalism de teritorii politice-istorice, de țeri, nu se putea să nu-'i îngrozească, când el putea să aibă ca urmare anexarea Bucovinei la Galiția. Câteva luni după discuția din dieta Galiției, George Hurmuzachi scria într'un energic articol întitulat »Austria liberală«: »Deși are Bucovina dieta sa proprie autonomă, deși s'au lărgit acesteia acum prin constituțiune cercul de activitate, *totuși am fi dorit foarte mult a o vedè învestită cu prerogative potrivite cu o autonomie mai întinsă a țerii, cu toate-că sûntem departe de a dorì pentru Bucovina federalismul, care ar fi moartea independenței noastre provinciale, căci îndată am fi anexați*«. Și tot așa zicea Eudoxiu, autorul și al petiției dela 1860, că *centralismul* trebue susținut tocmai în opositie cu tendențele de decentralisare, care în Galiția sûnt puternice și anume »*pentru ca Bucovina să nu fie răpusă ca țeară secundară impulsiunii energice a altei țeri principale*«.

Aici am desvĕlit originea patriotică-politică a »centralismului« austriac-german a lui Eudoxiu Hurmuzachi. Amintesc acest lucru cu o deosebită intenție, la care voiu reveni mai la vale.

*) În »*Foaia societății*«, 1868, IV, 1 și 2, pag. 19.

Polonismul în zilele noastre.

Pe la anul 1870 Polonii din Bucovina erau, precum am arătat mai nainte, vre-o 5000; la 1890 statistica oficială constată cam 28000. Ei nu sûnt arătați în rubricele statistice ca o naționalitate — drept ce *în Bucovina* nici nu sûnt recunoscuți prin admiterea limbii lor între *limbile țerii*, pe care ei o rîvnesc mult — dar' *în note* este indicat numĕrul lor din fiecare localitate.*)

Este înteresant a constata care este numĕrul lor în feliuritele locuri și totdeauna a avea mai ales aceste locuri în vedere.

Afară de Cernăuți, capitala țĕrii, unde statistica de 1890 a găsit 7610 Poloni, acești sûnt peste o sută de suflete în 17 locuri, peste 200 de suflete în 4 locuri, în 3 locuri peste 300 de suflete, în 5 locuri peste 400 de suflete, în 2 locuri peste 700 sute și peste 800 de suflete într'un loc; 879 Poloni s'ar fi aflat adecă la 1890 în *Suceava*.

În Suceava sûnt adecă afară de Germani, Români și Ruteni 905 suflete de altă limbă; luând la o parte pe Poloni și pe cei 14 Maghiari însemnați în notă, ar rĕmânea cifra 12, care sĕ cuprinză pe Armeni și alții!

---

*) Vezi *Special-Orts-Repertorium der Bucovina*. Wien, 1894, după care am calculat eu.

Statistica, care dă astfel de resultate cam surprinzătoare pentru cunoscătorul localităților, nu va fi chiar esactă, dar' ori-cum reese faptul că Polonii au ajuns să aibă — *după statistica oficială* — în Bucovina câteva localități, în care *să pot concentra binișor* (Cernăuți, Suceava, Vascauți pe Sirete, Rădăuți, Seret, Cacica...) și *să întinză peste toată țara o subțire pânză de polonism.*

Mai inundat este disrictul Cernăuțului, unde ca de sêmînță sînt aruncați în aproape 40 de sate (în suma dela 9—88 de suflete) și unde mai mulți sînt în următoarele localități: Cernăuți (7610), Rohozna (427), Jucica nouă (271), Sadagora (241), Boian (200), Cuciurmare (188) Lehucenii Țeutului (133), Cernauca (126), Rarance (118).

Districtul Cernăuților cuprinde așadar cam a treia parte ori ceva și mai mult din toată suma Polonilor din țeară; prin pilda Cernăuțului devine evidentă și tendența polonismului de a ocupa sate mai mari și, mai puțin, și sate mici. Aceasta este o mișcare lentă, abia vizibilă, de cucerire.

Polonii nu sînt așadar chiar atât de puțin ofensivi, precum ei înșiși își dau uneori silința să apară. Le place încă lucrarea în tăcere, dar' lucră mereu să progreseze și — când ei se vor simți tari, vor mai fi ei »precauți«? Nu vor înoi ei tendențele cele vechi

îndată-ce vor avè în Bucovina o temelie mai tare de populațiune polonă (și ruteană aliată cu Polonii), pe care sĕ se baseze? Poate fi încă departe, fie și foarte departe acest pericol, *el vine însĕ* și pentru aceea Bucovinenii patrioți trebue sĕ cugete cum sĕ pună pedecĭ *legale*, *sociale* și *politice* progresului acelui element, care produce pericolul și anume sĕ le pună mai ales și acolo, unde ei încep a cuprinde loc, unde sûnt încă puțini: *în fiecare sat.*

Între Poloni și Români nu poate avea loc prietenia, ce-'i folosește celui dintâiu și nici un bun Român nu poate sĕ zică nici odată nici măcar o vorbă în acest sens.

Politicianii români despre Poloni

»E vorba de ură de rasă, ce ni-se recomandă« — vor zice câți-va din acei politiciani, a căror cunoștință mĕ convingea (în Bucovina) zi de zi că nu simt puternic românismul, cu care de altfel se drapează bucuros la câte o adunare românească.

E ură de rasă?

Sĕ vedem deci ce au zis aceiași politiciani asupra chestiei polone, sĕ vedem ce au zis ei *atunci*, *când vorbiau deschis*, *sub sigilul secret al politicei subterane*, nu purtate pe teren liber, vĕzut la soare, sĕ-'i vedem

ce ziceau într'un memoriu dat contelui Taaffe, memoriu nepublicat încă, și necunoscut nici partidului național din Bucovina. Dacă comit o indiscreție, erte-mĕ autorii, pe care poporul român din Bucovina ar fi vesel sĕ-'i poată constrînge la o mai mare congruență a faptelor cu ideile naționale române; constiența mea m-'ar mustra dacă *nu* aș comite indiscrețiunea.

Eată ce ziceau deci în Decemvrie 1892 deputații români și ruteni aliați cu Românii*):

»Este un fapt netăgăduit, că în cursul ultimilor ani s'au ivit în Bucovina simptome, care indică *tendența de a câștiga elementului polon* o sferă de înrîurire mai mare, crescêndă și *o situație dominantă*.

»Fie tendențele acestea protejate numai de singuratice persoane influente sau de *fracțiuni politice*, discute-se ele numai în cercuri private sau deja în viața publică, fie ele *protejate din afară* sau fie mărginite *deocamdată* numai la sfere indigene, *fie tendența lor con-*

*) Memoriul acesta din Decemvrie 1892 este subscris de Dr. Silvestru Morariu, Alex. Br. Vasilco, Dr. Emilian Wojucki, Dr. I. Zurkan, Miron Calinescu, Eudoxiu Br. Hurmuzaki, Ioan Bĕzan, (rut.), Dr. Basil Wolan (rut.), Dr. I. Wolczynski, Nicolaus Br. Mustatza, Eugen Br. Styrcea, Vitor Br. Styrcea, I. Tyminski (rut.), Dr. I. Zotta, T. V. Stefanelli, Modest de Grigorcea, Ilarion Onciul.

ştientă şi îndreptată spre un anumit scop, sau mulţămească-se *deocamdată* numai cu *consolidarea propriului element în ţară şi aibă prin urmare mai mult caracterul unei acţiuni preparatoare pentru scopuri depărtate — feliurimea* mijloacelor folosite trebue să ne dee *cea mai lămurită dovadă că au drept temelie o idee mai adâncă politică şi naţională.*

»Dacă Bucovina ar fi una din provinciile cele mai puternice ale monarchiei, dacă prin întinderea teritorială şi mărimea populaţiunii ar avea conştienţa acelei puteri şi forţe ce o au marile ţeri de coroană, ea ar putea privi cu oare-care linişte şi indiferenţă la acest fel de tendenţe, simţind în sine însaşi energia necesară de a respinge cu propria putere aspiraţiunile prin care ar fi posibil ca să fie ştirbit caracterul individual şi naţional, ori de a primi fără grije şi primejdie acest element străin şi a-l asimila în cursul vremurilor.

»Raporturile acestei mici ţeri nu ofer însă posibilitatea şi şansele unei suficiente apărări în această privire; pentru-că dacă Bucovina a fost şi este gata a primi cu ospitalitate în mijlocul ei acea mică colonie polonă, care se află deja demult în ţeară şi care s'a acomodat întocmirilor locale naţionale*) şi de

*) Am dorì să vedem pildele de acomodarea aceasta! G. B. D.

altfel — îngrijirea Bucovinei relativă la conservarea propriei individualități trebue să crească în continuu, îndată-ce se observă, că acest element străin de țeară primește un adaus continuu din afară, că în urmarea anumitor instituții de stat el primește un sucurs continuu din Galiția și că prin urmare el să lățește și se sporește zilnic și că în urmarea acestor stări îi cresc și pretențiile, a căror realisare pare a fi potrivită pentru a *altera mult caracterul acestei țeri* și treptat a-l și schimba cu totul.

»*Profunda neliniște, ce crește mereu*, și care începe a cuprinde din această causă sferele indigene ale populației, este cu atât mai la înțeles, că ea stă în legătură spirituală cu alte aparițiuni simile, deși cu forme schimbate, din deceniile trecute și astfel trezește reminiscențele timpului trecut, care deșteaptă și azi un lung ecou în peptul fiecărui Bucovinean, amintiri de zile tulburate și fără bucurii, în care Bucovina nu avù parte de o desvoltare liberă, independentă și neimpedecată, după felul ei propriu, ci a trebuit să ducă o existență miseră ca un anex depărtat și uitat al provinciei vecine».

Statistica, asupra căreia nu putem din destul să atragem atențiunea și precipitatul simțemêntului politic depus de actualii de-

putați români în pasagiul citat mai nainte, arată lămurit ce se petrece în Bucovina.

Chestia polonă s'a înrĕutățit numai în timpul din urmă; până la un timp Polonii, fiind puțini, recunoașteau, deși nu consecuent, naturalul privileg al autochtonilor de-a determina ei mersul politicei țerii.

Dela o vreme chestia polonă 'și-a câștigat spriginul unei same de proprietari armeni polonisați. Foștii neguțători armeni, ajunși baroni și *freiherr-i* și moșieri, sûnt azi, modernisându-se, și politiciani; cel mai rĕu dintre dînșii este și deputat în parlamentul vienez.

Eată acum ce zic deputații români în același memoriu dat contelui Taaffe:

»O schimbare se făcŭ în aceste raporturi abia în timpul din urmă și această schimbare *coincide* într'un chip bătĕtor la ochi *cu noua formațiune* a așa zisei *chestiuni armeno-polone* și *ruteno-tinere*. Dela această scurtă epocă se ivesc acele simptome, care mai nainte nu erau cunoscute și care ne face se concludem la o situație modificată, la *aspirațiuni noue* și la o nouă tactică politică. De sine luate și despărțite de celelalte, unele din aceste apariții pot permite mai puțin o desvĕlire a scopurilor rîvnite; chipul lor general nu poate sĕ acopere caracterul definitiv al lor. În categoria aceasta cade apariținnea de câțiva ani în Cernăuți a

unei foi publice în limba polonă,*) care precum se aude peste tot *are o importantă subvenție de dincolo de granița țerii, din Galiția, și face în contunu propagandă pentru idea polonă,* este neobositoare în atacurile asupra naționalităților autohtone ale țerii, Români și Ruteni, atacă în cel mai plin de ură și mai dușmănos chip biserica greco-orientală și pe credincioșii ei și anume *caută s'o discrediteze înaintea populației gr.-or. rutene* și din zi în zi își ia tot mai des refugiul la mijlocul modern de luptă, la suspectarea populației indigene cu privire la fidelitatea lor către imperiul austriac și anume acusând pe Rutenii gr.-or. de panrusism și pe Români de daco-românism.

»În această categorie sûnt de așezat multiplele încercări de-a încetățeni treptat limba polonă la judecătorii și alte autorități, prin hârtii polone adresate autorităților autonome ale țerii, prin deschiderea de școale de institute polone de învețământ și prin alte mijloace simile, *pentru a o introduce prin contrabanda aceasta ca a patra limbă a țerii.*

»Și mai bine se desvĕlì tendența aceasta a persoanelor ce lucră în această direcție cu prilegiul unei discuții ținute de proprietarii armeno-poloni nemijlocit înainte de alegerile din

*) »*Gazeta Polska*«.

acest ani (1892); *vederile exprimate acolo fără încunjur de unii oratori au dat motiv unuia dintre cei mai cu vază și mai stimați proprietari de naționalitate armeană, care până atunci aparținea aceleiași partide, să esc ostentativ din partidul acesta cu motivarea, că el ca Bucovinean nu poate să primească nici-odată programe de asemenea natură*.

Culisele chestiunii polone sunt, precum vedem, destul de îngrijitoare și eu mult mă mir că aceste lucruri nu au fost publicate într'o formă chiar și mai clară, decât cea din memoriu și *purtând chiar numele autorilor memoriului.*

Punctul de vedere al abandonării independenței țerii din partea proprietarilor armeno-poloni se desvěli și mai clar în faptul că ei au provocat intervenirea clubului polon din parlamentul vienez în afacerile Bucovinei.

Acest club a avut la 15 Noemvrie (1892) o discuție asupra Bucovinei. Despre discuția aceasta clubul a dat un *communicat oficial* în care se zice:

»În decursul discuției mai mulți oratori au atras atențiunea asupra stărilor politice din Bucovina și anume relativ la *protegiarea tendențelor extreme daco-române* și la *promovarea preponderanței bisericii ortodoxe* din partea guvernului«.

Biserica ortodoxă preponderează, prin numĕrul imens al credincioșilor sei, acum ca și în veacurile de mai nainte; dar' guvernul nu o spriginește în nici un mod deosebit, ci din contră a pus continue pedece desvoltării ei constituționale și canonice. Asupra mincinoasei stupidități, că guvernul sprigineșe tendențe daco-române am fi neserioși sĕ mai insistăm. Totuși clubul polon luà atunci agresiva decisiune:

»Clubul polon însărcinează comisiunea sa parlamentară sĕ examineze stările din Bucovina puse în discuție și *sĕ facă apoi pasiu necesari la guvern*«.*)

În conformitate cu acest comunicat guvernului i-s'a cerut și i-se putea cere numai o atitudine aspră față cu Românii și față cu Biserica lor națională.

Dela 15 Noemvrie 1892 până la 3 Maiu 1893 sûnt cinci luni și ceva. În 3 Maiu 1893 secretarul clubului polon, Dr. *Lewicki*, face o dare de seamă înaintea alegĕtorilor și cuvintele lui *simptomatice* sûnt bine remarcate chiar și în străinătate.**) Vorbind de clubul Hohenwart, în care se află deputații români,

*) Comunicatul acesta se află și în memoriul deputaților români cătră Taaffe.

**) Vezi-le spre pildă și în *Schulthess', Europäischer Geschichtskalender*, edat de *Hans Delbrück* vol. XXIV., pag. 177.

Lewicki a zis că două puncte de vedere îi despart pe Poloni de acest club și anume școala confesională și *»favorisarea elementului român în defavorul Polonilor«*.

Prin urmare în cele cinci luni și câteva zile clubul polon se lămurise bine de tot cu resultatul trist, *că trebue se atace toate favorurile de care Românii se mai bucură*; și el admisese deci că în adevĕr daco-românismul și ortodoxismul au sĕ fie pretextele persecuțiunii ce o inaugurează.

Pentru câtă mișelie se află în aceste evenimente 'mi-e greu sĕ găsesc un atribuit destul de energic și lipsit, cum aș dorĭ, de ori-ce delicateță stilistică.

Dela 3 Maiu 1893 până la 23 Aprilie 1894 trece aproape un an, în care vreme clubul polon și în genere Polonii au fost de sigur foarte consecuenți cu hotărîrile luate. Felurite întreprinderi ale societății polone din Bucovina, ca luptele pentru obținerea de școale polone la Suceava și Seret, excursiunile socoliștilor și sfințirile de steaguri naționale cu tendințe politice, o sângeroasă bătae între studenții români și poloni etc., *mersĕ paralel* și sporind asprimea relațiilor. La 23 Aprilie 1894 baronul *Eudoxiu Hormuzachi*, abandonând detestabila tăcere de până atunci asupra Bucovinei, ține un discurs în parlamentul vienez, în care cu deplina moderație

impusă unui deputat din coaliția guvernamentală, dar' cu deplină claritate asupra cererilor naționale și spre cea mai vie satisfacție a Românilor bucovineni, care vedeau în fine rostindu-se o profundă simțire a lor, o temere neliniștitoare, *o idee pe care toți o au*, zise *) că ei au «*întemeiatul simțemênt, că sferele guvernamentale vieneze au intenția de a altera caracterul istoric al țerii și autonomia sa, a împedeca prin mesuri administrative desvoltarea culturală și națională a Românilor*«.

Clubul polon a dat imediat în aceeași ședință un răspuns, care confirmă perfect ce spunea Hurmuzachi. Pentru-că oratorul polon, contele Dr. *Pininski*, spuse fără să preciseze, că «Polonii din Bucovina au și *ei anumite dorințe și tendențe*», că după credința lui, idealul unei păci a naționalităților din Bucovina «este cam tare departe» **), că *prin urmare ei nu voesc pacea în Bucovina* și zise în *numele partidului*, că dela *Români* atîrnă pacea. Dar' cum? Iată ce mai zise el: »Acest ideal nu se va realisa decât în urma unei drepte considerări a intereselor tuturor naționalităților în Bucovina și — *ce noi dorim în*

*) *Stenographisches Protokoll, Session, XI.* p. 13332.

**) Vorbele lui sûnt: „*Aber von diesem Ideal sind wir, wie ich glaube, jetzt noch etwas weit entfernt*». Protocolul stenografic citat, pag. 13380.

prima linie — și a intereselor *națiunei* polone».

Apetitul vine mâncând; obrăznicia nepălmuită se îngroașe după fiecare succes. Și apoi se zice: În Bucovina Polonii sûnt acei privilegiați de care țeara are se poarte grije mai ântâiu! Aici ne aflăm deja la începutul unei gospodării galițiene, în care Polonul este fiiul cerului, ear' ceilalți capetele plecate și desconsiderate, cerșitori după — dreptul lor!

La acest punct se află azi politica polono-galițiană în Bucovina. Proximele scene ale actului ce s'a deschis, ale jocului ce nu mai este acoperit de cortină, ale eroilor ce au părăsit culisele și joacă încordat în vederea lumii curioase pot se fie foarte interesante. Unde-i inima noastră, care vor fi persoanele pe care ea se le învelue cu simpatía sa, este de prisos a mai scrie. Unde este însă «pădurea dela Birnam», care se se iveascâ odată ca la comandă în fața Macbeților politici poloni? Dacă ea nu există azi — cine o seamănă ca se crească până la *vremea de nevoe*?

3. *Germanismul și Ovreismul.*

În capitolele asupra Rutenilor și Polonilor cred a fi făcut destul de evident cât de periculos este Slavismul pentru Românii din Bucovina. Armenii sporesc acest pericol prin alianța unei bune părți din ei cu Polonii.

În situațiunea aceasta rămâne să ne mai întrebăm: care este forța *germanismului* în Bucovina, pe ce elemente se basează ea și ce rol poate avea el în viitor.

Germanismul *aric* este astăzi politicește intim aliat cu »Germanii semitici«, cu Ovreii. Cel dintâiu voește să susțină spoeala germană, pe care țeara a primit-o în decurs de 125 de ani, cei din urmă se pun la dispoziția lui și — de altfel își vĕd de negoațe și de exploatarea economică și infamă a poporațiunii băștinașe! Anticipând resultatul acestui capitol pot zice că germanismul aric ține sĕ-i iee Românului bucovinean prilegiul de a îngriji de *cultura națională* și germanismul semitic mai îngrijește și mai cu succes ca Românii sĕ nu se poată ridica la o *economie națională* mai înfloritoare.

Asupra Germanilor arici, a căror limbă este una din limbile țerii, nu voiu stărui mult. În politică ei nu sûnt evidenți și nu sûnt deosebiți de habotnica mulțime de Ovrei, cari au umplut Bucovina de miserie și murdărie. Mai mulți au fost sĕmĕnați și s'au sporit în decursul vremii în Seret, Suceava, Rădăuț, Solonețul-vechiu, Solca, Arbore, Gurahumorului, Vama, Câmpulungul-moldovenesc etc.*)

*) Vezi pe larg *Czörnig, Ethnographie*, I, 43 și *Wickenhauser, Deutsche Siedelungen*, două volume.

Din Germania și din Bănat, din Austria și Ardeal s'au adunat pe rînd. La 1890 erau cam 50.000.

Și ca mulțime și ca înrîurire asupra elementului autochton *Ovreismul* merită o atențiune mai mare.

Din Boian la vatra Dornii
Au umplut omida cornii,

a zis Eminescu, gândind la mulțimea lor.

Și de când, de unde au venit invasiunea aceasta distrugĕtoare? Te miri când o vezi azi; când scrutezi, înțelegi că așa *trebuia* să vină, pentru-că *din capul locului Ovreii apar în Bucovina austriacă ca element destul de bine încuibat și periculos.*

Înainte de a fi Bucovina austriacă ei lucrau și puiau deja în biata Bucovină. Austriacii îi găsesc aici în numĕr destul de mare; astfel omida se înmulți ușor și în mod natutural și prin admigrație venind mai ales din Galiția și din provinciile rusești, venind atât de mulți, încât Bidermann numește Bucovina «al doilea Canaan» al Ovreimii.

Pe la 1775—1777 se aflau în Bucovina, precum scrie Budinski (în Beschreibung der Bukowina) *trei* sinagoge: în Cernăuți, Seret și Succava. Familii nu erau chiar multe. În Cernăuți, spune Splényi, guvernorul țerii între Septemvrie 1774 și Aprilie 1778, Ovreii aveau cele mai bune case și erau mai mulți decât

în toată țeara. După Polek la 1775 erau în Cernăuți vre-o 112 familii ovreești. In Seret și Vijnița Splényi a găsit puțini Ovrei. Polek scrie că în Vijnița erau la 1775 cam 60 familii ovreești. Dar familiile ovreești stăteau bine. Căci, zice Splényi, mai *tot comerciul* se afla în mâna Armenilor și *Ovreilor*, cari cumpărau ieftin productele poporului autochton (animale, lână, ceară, miere etc.) și i-le vindeau în forme schimbate cu prețuri exagerate; tot folosul negoțului cădea în mânile Armenilor și Ovreilor. Ca arêndatori ei mai aveau în mânile lor cârcimele, morile, dijmele etc.*) Toate basele de exploatare nețêrmurită și de îmbogățire le găsim așadar deja ocupate de Ovrei din capul locului.

Din ura, pe care urmașul lui Splényi, guvernorul Enzenberg (în Bucovina între 1778—1786) și din mêsurile lui luate în contra lor putem conclude la gradul exploatării, pe care Ovreii o exercitau pe atunci în Bucovina. Ei veniau, zice el, duiumuri în Bucovina plină de libertăți și mândrețe și cu puține dări; ca arêndatori ai boerilor, ei alegeau odată chiar și pe judii locurilor (pe *vornici*), denumindu-i în locul boerilor, ale căror drepturi li-se veniau lor ca la arêndatori și

*) *Splényi, Beschreibung der Bukovina*, paginile 25, 26, 28, 39, 44 și 66.

atunci ei alegeau de vornici pe oamenii cei mai răi, pentru-ca, ajutorați de ei, să stoarcă și mai bine poporul din comune; boerul și Jidovul erau o boală dublă a poporului. *) Și ei nu cruțau nimic; dacă pădurile cădeau pe mâna lor, în urma lor Ovreii lăsau numai locuri desgolite de lemnul, pe care-l vindeau în Galiția și pe supușii storși, lipiți pământului; negoțul cu rachiul importat din Ucraina îi îmbogăția aproape numai pe Jidovi; ei purtau, potrivit multelor afaceri ale lor, și cele mai multe procese; și erau, ca și azi, coruptivi. **) Enzenberg recomandă deci pentru justiție tocmai astfel de persoane, care să poată resista promisiunilor *preoțimii* și *jidovimii*. ***)

Pentru aceste multe motive Enzenberg i-a și asuprit pe Jidovi cât a putut; pentru o licență de căsătorie lua dela Jidovii statornici 20 de galbeni, din care causă ei își ascundeau căsătoriile, ca să nu se afle; 1 gal-

---

*) *Dr. Zieglauer*, *Geschichtliche Bilder*, pag. 67 și 68.

**) Ibid. pag 92, 97, 130, 131.

***) Din niște note ale lui Eudoxiu Hormuzachi am văzut că în 1783, obosită se vede de asprimea lui Enzenberg, jidovimea bucovineană oferi chiar curții imperiale 5000 galbeni pentru niște licențe de exploatare! Curtea 'i-a refusat cu asprime (Hofdekret din 1 Mai 1783).

ben lua pentru iertarea unei pedepse de bătae la dos; pe Ovreii vagabunzi, care erau o »mulțime de necrezut« îi arunca în Moldova și de-i mai prindea odată prin Bucovina îi pedepsia foarte aspru etc.

Și — totuși, plecând Enzenberg și legile aplicându-se prea domol, ei ajunseră din bine la tot mai mare bine, până-ce pe la 1804 un călător, Rohrer, care nu văzuse prin Bucovina decât hanuri și cărăușii jidovești, constată, Jidovul este indispensabil țeranului autochton.

Basele, pe care atât de tare s'a ridicat ovreismul de azi sûnt deci *foarte vechi*; sclăvia economică 'și-a pus jugul ei de multă vreme în gâtul țeranilor bucovineni; el apasă astăzi foarte greu, dar' lupta în contra lor trebue purtată, tăind energic în relațiunile mai vechi ca de un secol dintre poporul român și Ovrei.

Evreii se sporiră foarte repede. În 1869 ei erau aproape 50.000; la 1880 erau 67,418 sau 11·79% din toată populațiunea; la 1890 ei erau 82,717 sau 12·79% din populațiunea țerii.

Deoare-ce mai la vale voiu arăta care sûnt efectele s o c i a l e ale lucrării israeliților din Bucovina, este interesant a ști cum sûnt ei dislocați în țeara aceasta, în care până la 1880 abia mai era *un* sat de-o singură confesiune (mi

se pare Găurenii). Israeliții se află și ei în cele mai multe sătulețe, sate, tîrguri și orașe.

Eu am ales, după statistica dela 1890, și am numit locurile, unde ei apar mai mulți decât 100, peste o sută, două, trei etc. O scrie de cifre le-am așezat între semnele parantezei am și trecut cu vederea numai cele două districte rutene, în care Românii nu sînt decât foarte puțini. Eată așadar ce-am aflat:

În districtul *Cernăuți*, fără de orașul Cernăuți (17.359) erau mai mulți în următoarele locuri: Cuciur-mare, Mamaestii-noi, Molodia, Țureni, Sadagura (3708), Cernauca, Novoselița, Rarance, Rohozna (1322), Toporouț, Iucica-nouă și veche; în total, în district erau în 1890 — 10.822!

In districtul *Câmpulungului* Ovreii erau la 1890 în total 4630, dintre care mai mulți se aflau la Dorna-Vatra, Dorna-Candreni, Iacobeni, Cârlibaba, Frumoasa, Câmpulung (1165), Fundul-Moldovei, Rus-Moldovița, Pojorîta, Stulpicani, Vama (501), Vatra-Moldoviței.

In districtul *Rădăuților* Ovreii erau la 1890 în sumă totală 7285, dintre care mai concentrați erau în Frătăuți, Rădăuți (4235), Vicovul-de-sus și jos, Seletin (476), Șipot, Straja, Arbora, Solca.

In districtul *Seretului* ei erau în total 4996 dintre care cei mai mulți erau adunați în Hadikfalva (Dornești), Hliboka, Seret (3014).

În districtul *Storojinețului* erau 9089, mai mulți fiind în Berbești, Dracinești, Hlinița, Cabești, Costești, Stânești-de-jos (909), Barula-moldovenească (622), Broscăuți, Ciudin (434), Storojinet (1993), Petrăuț, Ropce, Crasna-Putna, Iordănești, Igești, Dovideni.

În districtul Sucevei erau mai mulți in Gurahumorului (1206) Bălăceana, Bosance, Itcani, Comanești, Suceava (3751). În total erau în acest district 7782 de suflete ovreești.

Ca și pe la 1775—1777, cei mai mulți Ovrei sunt în Cernăuți-oraș cu 17359 și în Cernăuți-district cu 10822 sau laolaltă 28781; în cele două districte rutene Cotman și Vijnița ei sunt 20754; dintre districtele mai românești mai mulți Ovrei are Storojinețul, apoi mai puțini Rădăuțul, și mai puțini Suceava și Câmpulungul. Seretul cade între cele două din urmă.*)

Astfel fiind dislocați Ovreii țin țeara ferecată sub avidele lor buze cu care o sug și nici Ruteanul nici Românul nu este cruțat de loc; și totuși nici Ruteanul nici Ro-

*) După Dr. *Basil Kluczenko, Sanitätsbericht der Bukowina f. d. Jahr* 1892, Ovreii se însoară mai mulți la Seret și Câmpulung, au în genere un procent de nașteri mai mic decât al autochtonilor, dar au cel mai mic procent de mortalitate dintre toate confesiunile, pe când cel mai mare procent de morți îl dau greco-orientalii adecă Rutenii și Românii.

mânul nu lucră serios să se mântuească pe cât mai poate de acești otrăvitori ai miserei sale vieți.

Vom vedè pe ce temeiu ridicăm astfel de acuse grave.

Meritul cel mai mare, de a fi arĕtat, într'o limbă europeană, ce lucră Ovreii în Bucovina, îl are incontestabil Dr. Iulius Platter, fost profesor în Cernăuți, azi profesor la universitatea din Zürich.*) Escepționând singuraticii articoli apăruți în ziare, acest autor este până azi singurul isvor, ce ne poate da lămuriri asupra presentului. Și el nu este însĕ complet, pentru-că asupra Ovreilor în comerciul mare și mic, la meserii, în exploatarea pădurilor, la bănci etc. nici el nu scrie. El se ocupă în special cu *creditul* și *cămătăria* și efectele lor asupra proprietății de pământ. Dar' întrucât Românii sûnt aproape numai agricultori ori mai bine proprietari mari și mici și întrucât de altă avere puțină vorbă încape, tocmai chestia tratată de Platter *este cea mai caracteristică.*

---

*) În cartea sa *Der Wucher in der Bukowina*, apărută în *Iena. Marie Mischler* adause o serie nouă de date în cartea sa *Soziale und wirthschaftliche Skizzen a. d. B.* În românește un tinĕr *Ovreu* inteligent, Dr. Adolf *Last*, a scris un mic studiu de 82 pag. apărut în Cernăuți, 1894, sub titlul *Reflexiuni sociologice în chestia ovreiască.*

Dr. Platter arată cu cifre și întemeiat pe observările făcute pe anii 1876 și 1877 că Ovreii sînt distrugătorii cei mai energici ai proprietății naționale din Bucovina.

Citrele și teoriile lui Platter sînt bazate pe răspunsurile la un chestionar împărțit între iuriști practici și pe anunciurile oficiale ale execuțiunilor făcute în urma insolvenței debitorilor.

Cine sînt, să întrebăm dară, debitorii, din ce fel de oameni se compune majoritatea lor? »Dacă«, scrie Platter (pag. 13) »dintre 1174 casuri de execuțiune sînt numai 51 debitori, cărora li-s'a creditat mai mult de 1000 fl., dacă în decurs de doi ani *sînt alungați din moșioara și casa lor*, în medie, 245 oameni, care contractaseră o datorie încă nu de 33 fl., 533 oameni care încă nu datorau 80 fl. și 1047 oameni care nu aveau încă o datorie de 240 fl., este evident că în *Bucovina creditul prădează pe cel sărac ori pe cel mai sărac*...«

Cum se face acum, că debitorii cad atât de des cu sume atât de mici, arată, întrucât îi privește pe creditorii privați, Platter (la pag. 14) »Dela prima sumă se socotește o camătă mare, cam la 6 luni se face în fața martorilor o răfuială, capitalisându-se procentele, dela noua sumă se cere earăși o camătă mare, cam după un an se capitali-

scază earăși procentele și se face un act notarial asupra sumei, în care se prevĕd cametе noue ori se acceptă o poliță, în cas că debitorii stau mai bine. In acest chip o datorie de 50 fl se ridică în 2 ani foarte ușor la 300 fl.; exemple sînt destule".

Și, trebue sĕ adaugem, de cele mai multe-ori creditorii de *capul locului* vênează conștienți și zeloși ca pentru un preț de batjocură sĕ pună mâna pe moșii. Pildele sînt une-ori chiar grozave. In 1875 s'a vêndut o moșie în valoare de 250 fl. pentru o datorie primordială de —.90 cr.! In 1876 s'au făcut execuțiuni pentru datorii de fl. 1.36, fl. 2.50, fl. 3; 23 execuții pentru datorii de 20 fl. etc.

Și cine sînt creditorii? Care-i naționalitatea lor? Și cine debitorii?

In anii 1875—76 *debitorii* aflați de Platter au fost cu totul 1189, dintre care au fost *Români* și *Ruteni* 89.66%, Ovrei 6.48% și Germani 4.46%!

Dintre *creditori* au fost în 1876 Ovrei 73.4%, în 1877 au fost 71.2%; ear dintre creditorii privați, singuri luați, Ovreii au fost 82.9%, *respective* 81.5%.

Sau, pentru a fi și mai lămuriți, calculând cu statistica dela 1869, Platter află că la

10.000 *suflete de Ovrei s'au venit*	177	*creditori executori*	
10.000 „ *de creștini-negermani*	3.7	„	„
10.000 „ *de Germani*	7.3	„	„

Și Platter adauge: »Cine-'i *vênat* aici și cine-i *vênătorul*, devine mai mult decât evident«.

Ear' la întrebarea *cine cumpĕră moșiile* executate, pe chestionarul dat de Platter în această chestie, el primì rĕspunsul: «*Ovreii, exclusiv Ovreii*». Ear' pe moșia odată câștigată, țeranul proprietar devine — servul Ovreiului, iobagul «modern» al lui.

Astfel ne convingem din Platter, că la această iobăgie economică se lucrează sistematic, pentru-că *sistematică este și lucrarea caracterisată mai sus a elementului ovreesc*, ajutat, este drept, foarte, prea adese chiar și de elementul *boeresc*, căruia adesea țeranul are a-'i plăti datoriile sale cu *munca brațelor*, cu acea muncă, care-'i detrage multe și adesori scumpe prilegiuri de a *putè* agonisì pentru-ca sĕ plătească camăta și datoria Ovreiului.

Astfel ne convingem, că vechia alianță de asupritori economici, pe care o găsim în Bucovina dela 1774 există și la 1894. Și efectul acestei lungi exploatări care-i? Zice Platter: «Intre țerani trecutul nu a lăsat altă tradiție, decât aceea a apăsării, a sclăviei, a criminalei exploatări, și prin urmare a urei și dușmăniei»...

Ne oprim aici.

Lupta economică, ale cărei începuturi le-am dovedit cu Splényi și Enzenberg și al

cărei stadiu present îl caracterisai cu Platter, trebue să atragă prin urmare atențiunea în *primul rînd*, când vorba este de raportul *poporului* român cu Ovreimea Bucovinei. Și aici nu mai poate fi pace; nu se poate ca să nu se pornească acțiuni serioase cu scop de a lumina poporul asupra acestei lupte și a modurilor în care el să o poarte mai cu nădejde de reușită; e o luptă lentă, muncitoare zi de zi, dar grea.

In al doilea plan, dar nici decât mai puțin periculoasă, este și partea a doua a chestiei ovreești în Bucovina: *înrîurirea politică.*

Trecênd peste ântâia chestiune, deja amintitul Dr. *Adolf Last*, care 'și-a publicat studiul seu, acolo încă necontrazis de nimenea, în coloanele prea *ospitale* ale «Gazetei Bucovinei», susține următoarele: Ovreimea a fost și este încă aliată cu birocratismul german și liberal, care-'i dete și-'i dă încă garanția drepturilor constituționale; elementul român și rutean, concede același tinĕr scriitor, are ca dușman politic până la *realisarea* constituției tocmai — birocratismul; Ovreii, conclud deci eu, au *spriginit și spriginesc încă pe contrarii realisării constituția și în favorul poporului român!*

Totuși Dr. Adolf Last scrie surprinzĕtoarele șire (pag. 78):

«Nu trebue multă atenție, pentru a constata, că printre Ovreii bucovineni s'a născut

deja și crește mereu dispoziția unei apropieri către naționalitățile țerii, *cel puțin către una* dintre aceste naționalități, dispoziționea pronunțată, a schimba atitudinea politică plină de primejdii și de contradicții, care este observată încă de representanții lor oficiali. Dar pedeca unei schimbări definitive pare a exista încă în ochii Ovreilor și a contrabalansa destul de tare desăvîrșita manifestare a dispoziției de apropiere. Ovreii față cu ambele naționalități rivale *se vĕd lipsiți încă de acea garanție culturală* (!), *care le este prețioasă, de garanția conservării libertăților lor constituționale*".

Și mai la vale:

„Trezirea naționalităților (prin aplicarea formală a constituției), trebue neapĕrat sĕ-și împlinească cursul ei, naționalitățile trebue sĕ ajungă la acel *nivel de cultură politică*, care le va pune realmente în stare a se învesti ele însĕși în locul birocratismului cu stăpânirea, *a scoate puterea politică din mâna birocratismului.* Această evoluțiune politică încheiată, Ovreii vor găsi garanția culturală, pe care au solicitat-o pretutindenea și o solicită și aici. Ultima pedecă de apropiere a Ovreilor fiind atunci dispărută, schimbarea atitudinei lor politice va deveni un fapt deplinit. Ei vor înceta aici, precum au încetat și aiurea, a fi «german-liberali» în sensul politic al cuvêntului și vor deveni *aliații naționalităților* în

lupta lor *contra birocratismului*. Și acest birocratism față cu agresiunea unor naționalități, învestite cu capacitatea întrinsecă de a lua în mână stăpânirea și *ajutate în tendența lor politică prin alianța politică cu Ovreii*, acest birocratism va trebui să cedeze în fine ființa sa — provisorie din capul locului prin natura lucrurilor — va înceta, constituția se va realisa, poporul chemat de dînsa la exercițiul puterii, o va exercita într'adevĕr, *Bucovina va fi a Bucovinenilor»*.

Desbrăcând chestia de terminologia «sociologică», ce ne rĕmâne? Ne rĕmâne idea: când naționalitățile vor »scoate puterea politică din mâna birocratismului», Ovreii vor veni și ei la cei-ce au *scos* și *vor avè acum puterea*; până atunci scoată-o aceste naționalități *singure*, încă și în contra Ovreilor!

Dl Dr. A Last a desfășurat o politică generală-ovreească înfășurându-o în termini și noțiuni sociologice și politice, de care nu cred că Ovreii practici ai Bucovinei au vre-o știre.

Dacă deci *economicește* Ovreul 'mi-e dușman și dacă *politicește* asemenea îmi este dușman, ce haz mai are *pretinsul* sentiment de apropiere?

Acesta ar putè fi, conform teoriei Drului A. Last, numai un simptom că Românii devin *tot mai tari* față de birocratism — și

eu încă nu știu nimic despre aceasta, deși mult m'aș bucura să se confirme știrea!

Un glas adormitor ca acesta, auzit chiar în »Gazeta Bucovinei«, merita o amintire deosebită.

Să ne întrebăm acum care-i azi forța elementului ovreesc în politică, ori mai bine, *cât ajutor dă el* birocratismului german?

Ovreii decid resultatul alegerilor pentru dietă în colegiul proprietății mari. Fără ei nici Românii, nici Armeno-Polonii proprietari mari nu pot avè o majoritate; ei singuri sûnt mai puțini decât ori care din grupele naționale numite; prin urmare, prin ei, guvernul poate dispune totdeauna de acest colegiu în cas că grupele naționale sûnt în vrajbă și el e sigur de o grupă; unite ele ar putè alege și *contra* guvernului; eventualitatea din urmă a trecut însè, cum se pare, fără a mai revenì cu folos pentru grupa română.

Ovreii mai sûnt tari în *orașe* și în *camera comercială* și industrială.

Și ei lucră: Cernăuțul întreg și, unde se poate, și provincia stă sub presiunea comunității religioase israelite din Cernăuți *); rabinul dela Sadagora se bucură, zice se, chiar de oare-care cruțare în schimbul influenței lui politice **) etc.

*) Vezi „*Bukowinaer Post*«, 1894, 17 Maiu.
**) *Marie Mischler*, l. c. p. 127.

Conclusiunea naturală este: boerii înrolați în colegiul proprietății mari au un interes politic să nu se strice cu Ovreimea »oficială« și »mare proprietară«; Românii, ca popor, în orașe și sate, au un însemnat interes și economic și politic să fie adversari ai Ovreimei.

Fiind Românii solidari, boerii caută a procura și în partidul național interesului lor o preponderanță asupra intereselor două din urmă, a calma prin urmare tot ce le miroasă a »antisemitism« și a prefera o viață politică isteață ori *laș* — cum poftiți — unei acțiuni energice *poporale*. Nimeni în Bucovina nu e mulțumit cu această stare, boerii înșiși blastămă »necesara (?) fatalitate«...!

Așa este, cred eu, felul corect de a vedè chestiunea. *Oportunitatea* acțiunilor *generale* și *principiare* contra Ovreilor are însè *și ea un important cuvênt;* asemenea și *felul* lor și al *conducerii* lor.

Prin susținerea germanismului, a cărui *grabnică* și *repentină* înlăturare nu avem deloc nevoe să o cerem, Ovreimea *susține totdeodată și o pedecă a Slavismului*, nu numai a Românismului. Dar pentru acest singur moment comun ei și Românilor nu vèd de ce am scrie deja broșuri de petitorie politică între aceste elemente.

4. *Românismul în Bucovina.*

Ajuns la punctul de culminare al scrierii mele, la *Românii Bucovinei și politica lor*, fie-'mi îngăduit a face mai întâiu o observare relativă la scrierea mea.

În tot decursul acestei scrieri am căutat să arunc privirile mele și în trecut, pentru-ca din știrile ce le avem despre el să putem pricepe cum s'a produs situația de azi. Altfel nu ar fi fost de înțeles nici starea economică înapoiată, nici înferioritatea nivelului cultural al poporului, nici lipsa sentimentului puternic de solidaritate între clasele lui.

A lecui stările de azi înseamnă a lecui și urmările unui lung și nenorocit trecut a întări elementul român înseamnă a zăgăzui și acel mare curent de străinism slav, pe care eu am ținut să-'l zugrăvesc foarte amănunțit.

Problema este mare și interesantă.

Rămâne deci să cercetez felul, în care au înțeles-o Bucovinenii înșiși și felul cum luptă ei astăzi pentru a obține o soluție favorabilă.

Nu zic că vreau să cercetez și *cum au luptat*, pentru-că stările ce le-am descris până aici ne arată un trist resultat, ale cărei origini nu *pot* să fie înveselitoare, deși — ele nu sûnt *toate* vina lor.

Voiu avè deci în vedere mai ales presentul, pentru-ca astfel scrierea mea să poată avè și efecte practice *actuale*, la care încă mă gândesc.

Programul actual.

Totalitatea chestiunilor românești ar fi natural să o găsim oglindită în *programul partidului național-român din Bucovina.**)

Programul acesta apărut în 2/14 Maiu 1891, în primul număr al »Gazetei Bucovinei«, este următorul (punctele sûnt numerotate de mine):

»1. Programul „Gazetei Bucovinei“ ca atare (!) nu se va deosebi de programul originar (!) al societății politice »Concordia« și

*) Ziua în care s'a constituit partidul național din Bucovina este 7 *Martie* 1892; de aici vorba despre »memorabila« zi de 7 Martie. Atunci s'a luat următoarea *resoluțiune:*

»Adunarea generală a representanților alegătorilor români din Bucovina:

»1 proclamă din nou solidaritatea tuturor Românilor din Bucovina în afaceri politice, naționale și bisericești și *organisarea lor într'un partid național compact representat prin societatea politică »Concordia«.*

»2. însărcinează cu conducerea alegerilor din întreaga țeară un comitet electoral central, care se va compune din toți membrii comitetului societății politice »Concordia«, din membrii români ai camerei și ai dietei trecute și din alți bărbați de încredere din țeară.

»3. recunoaște de representanți ai Românilor numai acei candidați români care vor fi recomandați de către comitetul electoral mai sus numit și

»4. impune alesilor Românilor oblegământul de a forma în dieta țerii un *club național* deosebit«.

cuprinde în sine tot ceea-ce se găsește adânc cioplit în inima fiecărui român adevărat din Bucovina.

»2. In privință politică Românii țin înainte de toate cu credință neclintită la Impĕratul lor, la împĕrăție și la dinastie. Prin urmare organul nostru va intervenì în toate chestiunile pentru tot ceea-ce ridică puterea și forțele glorioasei noastre patrii și contribue în general (!) la întărirea și oțĕlirea monarchiei habsburgice.

»3. Organul nostru va aspira (!) la menținerea *autonomiei Bucovinei* și la *păstrarea individualității sale istorice-politice*, garantate atât prin diploma împĕrătească din 9 Decemvrie 1862, cât și prin legile fundamentale ale statului.

»4. Noi stăm înainte de toate pe terenul constituției astăzi în valoare dela 21 Decemvrie 1867, deoare-ce în legile fundamentale ale statului găsim o deplină garanție pentru respectarea tuturor drepturilor noastre politice, cetățenești, bisericești și naționale. Drept aceea organul nostru va și pretinde totdeauna *executarea conștiențioasă* a acestor legi, precum și aplicarea strictă a spiritului lor și față cu poporul românesc din Bucovina.

»5. Deoare-ce Românii bucovineni doresc o soluțiune mulțumitoare a tuturor *chestiunilor naționale* în patrie drept un postulat

esențial al întărirei și ocrotirei monarchiei unitare, »Gazeta Bucovinei« își va da toată silința, de a promova buna înțelegere între poporul românesc și cealaltă poporațiune indigenă a țerii.

»6. In privință morală (!) și religioasă Românii din Bucovina sînt fii credincioși și supuși ai bisericii ortodoxe-resăritene și în urmarea acesteia ne vom întrepune și noi pentru *dobândirea autonomiei și a organisării bisericii noastre*,

»7. »Gazeta Bucovinei« va avè totdeauna în vedere desvoltarea culturală-națională a poporului românesc bucovinean și astfel ea va stărui pentru prosperarea *învețământului în limba română*, în special pentru lărgirea și înmulțirea școalelor primare, precum și pentru întrebuințarea limbei poporului în toate afacerile sale cu autoritățile *administrative* și *judecătorești*.

»8. Noi vom avè mai departe în vedere *prosperarea economică* a țerii, și după-ce (!) țeara noastră e mai ales o țeară agricolă, acest ziar va tinde îndeosebi la ridicarea temeliei forțelor noastre economice: la ridicarea economiei rurale.

»9. Conform programului nostru, noi vom spriginì guvernul, care susține autonomia țerilor din această monarchie și care va

da dovezi de o egală bunăvoință față cu toate naționalitățile din stat.

»10. Una dintre misiunile noastre importante, pe care le avem în cadrul acestui program, este și *organisarea poporului nostru* românesc din Bucovina. Cu ajutorul organului nostru vom lucra deci pentru formarea unui *partid național compact* și vom combate din resputeri spiritul de clică, ce s'ar incerca să se încuibe în sinul poporului și al partidului național. În această gazetă rĕul se va scoate la iveală ori-unde s'ar ivì el, și vor fi combătuți toți cei-ce vor contribuì la răspândirea lui, dar', să înțelege, pe o cale totdeauna obiectivă și cu încungiurarea(!) personalităților.

»11. În privința *literară* ziarul nostru se va nisuì a ținè pas cu direcțiunea literară urmată de toți Românii, car' pentru desvoltarea gustului de cetire la popor și pentru cultivarea acestuia va scoate în fiecare lună câte un suplement sub numele »Foaia Săteanului«, în care se vor tracta materii ce interescază mai ales poporațiunea dela țeară«.

Acest »program«, care nu are o formă clară, ce nu distinge bine și nu resolvă după categorii, nu se deosebește, așa se zice, de programul original al »Concordiei«. »Concordia« ce program a avut? Nici unul! »Concordia« a avut statute.

Eată deci și acest asemenea nu prea iscusit formulat »program originar« din statutele întărite la 14 Septemvrie 1890:

»§. 2. Societatea este basată pe constituțiunea actuală și pe legile fundamentale de stat și are de scop:

»1. să desvoalte libertatea politică și individuală, precum și progresul spiritual și material al poporațiunii ducatului Bucovina;

»2. să însuflețiască simțul pentru binele comun;

»3. să deștepte interes pentru vieața politică națională;

»4. să instrueze poporul despre drepturile și datorințele sale patriotice și politice;

»5. să întărească conștiența de stat;

»6. să apere autonomia ducatului Bucovina în legătură strînsă cu Preaînalta Curte imperială și cu monarchia austriacă«.

Acestea sûnt *singurele* texte oficiale, care pot servì drept material de discuție. Ele au lipsuri și cusururi, pe care le voiu discuta une-ori mai pe scurt, la chestiunile mai mult ori mai puțin exhauriate pe paginele premergĕtoare, alteori zăbovind mai mult, la chestiunile cele mai importante.

Notițele ce le voiu face asupra programului român, le voiu împărți în mici și bine distinse capitole.

I. Ideile dinastice din acest program (nr. 2.) nu au lipsă de nici o discuție. Ele sûnt convingeri sincere.

II. Ideile constituționale (nr. 3 și 4) asemenea sûnt fixate lămurit. Este evident un strict conservatorism constituțional și o stăruință ca, așa cum este, constituția sĕi se realiseze. Teama de federalisarea unor complexe de țeri a dat tărie acestor idei. O federalisare de teritorii *naționale*-autonome trebue sĕ fie ținută în vedere deodată cu și *numai* deoarece o țin — Rutenii în vedere.*)

Autonomia asupra căreia am stăruit mult în decursul acestei scrieri este totuși accentuată prea simplu, prea slab ca »aspirație«. O formulare și mai hotărîtă era la loc. Revenirea chiar la cererea Hurmuzăchenilor, *ca atribuțiunile autonomiei sĕ se sporească*, ar fi ca punct de program nu numai o demonstrație pentru iubirea autonomiei țerii, ci,

*) Deja la 1848 Românii protestară contra unei anexări a părții *rutene* a Bucovinei la Galiția. *Promemoria zur Bukowiner Landespetition*, 1849, pag. 12. — O amintire: la 1866 dl *Lupul*, actual mareșal al Bucovinei, zicea în dietă (Prot. sten. p. 77) că aude de așa zisul »*sistem de grupe*«, de anexiuni, dar nu *credea*. La 1867 Smolka face în dieta Galiției propunerile ce le cunoaștem (v. p. 181)! Prevederea — vreau sĕ zic — constă în vecinic neîntrerupta lucrare contra pericolelor!

cred eu, și o expresie a sentimentului poporului român *care și cât cugetă bine.*

Asemenea ar fi fost bine ca autorii programului să accentueze și *în program* stăruința pentru *deplinirea* autonomiei prin măsuri *administrative-justițiare*, care nu s'au luat încă, relativ la crearea unei supreme curți de apel proprii bucovinene. Mai ales lipsa curții proprie de apel lasă Galiției polone o imensă înrîurire asupra justiției și notariatului din Bucovina și prin urmare și asupra fluctuației naționale în clasele culte. Lipsa aceasta din urmă de *concretisare* în program *nu* este trecută, ce-i drept, cu vederea în memoriul citat al deputaților din majoritatea dietei bucovinene către Taaffe. *)

Cererile concrete trebuesc și aiurea să fie puse sub fiecare principiu din program. Aceasta ar dovedi în mod positiv și neîndoelnic

1) *guvernului* modul *real* în care Românii doresc ca progresul constituțional autonom, politic și cultural al țerii să fie îndrumat;

2) *poporului* scopurile, pe care el trebue să le aibă mereu în vedere și pentru care

*) O curte proprie de apel a propus-o din vara anului 1849 chiar guvernul țerii. (Ziarul »*Bukovina*«, 1850, nr. 58.) Un vechiu postulat așadar'!

trebue să se lucreze, să se facă propagandă în *continuu*.

Punctele 3 și 4 din program *nu* pot fi deci privite drept niște puncte formulate așa, ca în ele să se fi precipitat t o t ce cugetă, dorește și vrea poporul român relativ la autonomia, ce 'i-s'a dat și lui. Ele trebue să fie și sûnt *accesibile* pentru o formulare mai amplă și mai fericită.

III. Aceeași lipsă de hotărîtă procedere, aceeași sfioală și slăbiciune caracterisează programul și în *chestia limbii române înaintea autorităților administrative și judecătorești*.

În punctul 7 se pun (și aceasta într'o curioasă îngeminare cu trebuințele *școlare!*) *câteva* vorbe, care nu te lămuresc nici asupra căror părți din practica *actuală* este indignat partidul național-român, nici ce modificațiuni în *lege* ori în *ordinațiuni* cere el. Care sûnt reformele administrative și judecătorești dorite de partidul român? Ca explicare zic: pentru ori-ce program național verbalitatea *cât de întinsă* în procedura judecătorească trebue să fie un punct principal. O vrea ori ba partidul național român din Bucovina? În această direcție: a concretisării principiilor și voințelor programul de care vorbim, are și aici un cusur reparabil.

IV. Punctul 8 al programului se ocupă cu *economia*. Un program, care spune sim-

plu, că vrea «ridicarea economiei rurale» a spus cât spune ori-ce — țeran. «Aș face eu, domnule, să fie și mai bine — dar' *cum?*» La acest «*cum*» începe greutatea. Programul nu ne oferă nimic și prin urmare el nu poate determina nici acțiuni concentrice la aderenții lui; el nu obligă nici pe deputații aleși pe temeiul lui să țină cu stăruire la realisarea vreunei serii de idei stabilite de toți; el nu ajută cu nimica, dar' absolut cu nimica progresul cugetării în chestii economice. Un drapel fără coloare! Stăruința *posterioară* a partidului pentru o școală elementară de agricultură cu limba română este bună, dar' prea multă gândire asupra chestiei agrare în Bucovina încă nu va fi costat, ear' instituția învățătorilor ambulanți reclamă și ea o serioasă reformă. Restul trebue gândit de aci înainte; și în acest rest mă cuget *mai ales* la concretisarea multiplă a principiului de asociație în agricultură, la reînvierea meseriilor la Români, la creditul agricol și mic-industrial și la higiena țeranului. Tot chestiuni lăsate până azi în seama providenței!

V. Urmează ideile relative la biserică și școală. Aceeași șovăire ori tăcere și relativ la învățământ, în cea mai importantă chestie! În program se accentuează «*mai ales*» asupra școalei primare române și — în dietă și prin deputațiuni la Viena se cere *din partea Românilor* o facultate de medicină în Cer-

năuți! Pe a cui seamă va da rod această facultate, este ușor de ghicit: pe a străinilor; și pe a Românilor? — *o ce de hohote riseră dracii!* Dar' abstrăgênd dela acest obiceiu de sĕlbatici, de a ne *împodobì* cu frumseți înainte de a ne *îmbrăca* cu ce-i folositor, comparând punctul acesta de program cu trebuințele naționale, vedem că și el nu ne arată nici o soluțiune lămurită. *Până unde* voim sĕ împingem naționalisarea instrucției, este o întrebare asupra căreia programul, ce-l discutăm, nu sĕ pronunță. Lăsând *întêmplării* rĕspunsul, acesta poate sĕ fie și nemulțămitor. Și — țin sĕ accentuez aceasta — dată fiind, *numai aici fiind dată posibilitatea de a exprima clar până la ce limită voește actualul partid român sĕ împingă pretențiunile sale față de actualele legi școlare și față de germanism, tocmai aici programul național ar fi trebuit sĕ fie de o claritate exemplară.*

Pentru-că aici se deschide o mare chestiune. Din atitudinea guvernului Göes în ultima sesiune a dietei reese, că și guvernul lui va proptì puternic germanismul și va cruța statul de cheltueli — pentru Români.*) Faptul că Rutenii tineri 'i-au cântat acestui guvernor imnuri de laudă provoacă presupunerea, că guvernul va fi luat asupra-'și grija, pe

*) Vezi Prot. sten. al ședinței dela 30 Ianuarie 1895 a dietei bucovinene.

care până acum o duceau *ei*. Pentru aceea — cvitând deoparte și la acest loc intervenirea caldă a deputatului Wolczynski pentru școala română în decursul ultimelor două sesiuni ordinare ale dietei — trebue să reclamăm de altă parte o *stabilire în program a cererilor românești relative la școala din Bucovina*.

»Am simțit«, zicea la 1862 Alexandru Hormuzachi,*) »trebuința culturii, fiindcă am simțit trebuința vieții, adecă *a vieții cu conștiență de sine, adecă trebuința ca să trăim ca acei-ce sîntem și să nu ne perdem în noianul unei mulțimi necaracterisate de indivizi* —« Vorbe ca acestea trebuesc repetate și în sensul lor trebuește să gândim cât mai des!

Relativ la *chestia bisericească* voiu scrie ceva mai pe larg și aici voiu intercala între semnele » « și niște notițe, pe care 'mi-le-a pus la dispositie (pentru un *alt* studiu) răposatul metropolit *Silvestru Morariu*.

Trei părți de căpetenie are chestiunea aceasta: a *organului* autonomiei ori a *congresului* bisericesc, a *fondului religionar***), pe care *guvernul* o separă și ar voi să o se-

*) În *Cuvênt de deschidere* rostit în I-ma adunanția (!) generală din 19 Aprilie (1 Maiu) 1862 a reuniunii române din Cernăuți. Cernăuți, la Eckardt, 1862, pag. 6.

**) Asupra fondului religionar vezi pe larg *Aron Pumnul, Privire repede* peste 310 din proprietățile așa numite *moșiile mănăstirești* din care s'a format mă-

pare cât se poate mai bine de a congresului și a *propagandei catolice*.

Pentru autonomie s'a luptat mereu dela 1848, când întâia-oară s'a cerut în *trei* puncte ale »petițiunii țerii« dreptul de a alege pe episcop printr'un *sinod național*, regularea bisericii și administrarea fondului printr'un comitet compus din toate staturile cultului gr.-or., pus sub controla dietei țerii.*) Și s'a luptat până azi.**) Abia la 1871, în August se

---

retul *fond religionar* etc., apărută în Cernăuți, 1865 și mai ales *Isidor de Onciul, Fondul religionar gr.-or. al Bucovinei*, substratul, formarea, desvoltarea și starea lui de față. Cernăuți, 1891.

*) Punctele de vedere ale petiției din 1848 le regăsim la 1860 în »Reichsrath-ul înmulțit«, unde contele *Thun*, ministru la culte, a zis (Protoc. sten. pag. 316): »Sobald die Autonomie des Landes verwirklicht ist, wird dessen Vertretung zugleich mit jener der geistlichen Behörden, einen gemeinschaftlichen Einfluss auf diese Fonde nehmen, und sodann kein Anstand sein, dass die ganze Gebahrung der Gelder nach der Bukowina zurückgehen und der Obhut der dortigen Landesvertretung übergeben wird. Darüber darf nicht die entfernteste Befürchtung bestehen«. — Ingerențele dietei nu mai sûnt și nu mai *pot* fi susținute azi; dar caracteristic era ce zicea Thun.

**) O schiță precisă a desvoltării acestei chestiuni până la 1880 se află în broșura: *Studiu pregătitor pentru întâiul congres bisericesc în archiepiscopia Bucovinei*, Cernăuți, 1880. Dela 1882 încoace vezi *Vering, Archiv für Kirchenrecht*; apoi și *Prot. sten. al camerei vieneze*, anii 1888 și 1891; pentru 1891 mai vezi »*Gazeta Bucovinei*« anul I., nrii 8 și 30 și anul II., nrii 41, 42, 43, 44, 54, 57, 70.

obținù o provisorie »rînduealà de alegeri pentru congresul bisericii gr.-or. din Bucovina«, dar' abia în 1879 s'a putut obține permisiunea de a escrie pe temeiul ei alegerile pentru congres. *Două* congrese s'au ținut până azi, în 1882 și 1891, și încă nimic definitiv nu s'a creat! Tot ce este favorabil amînării unei soluțiuni definitive pare a fi binevenit pentru guvernul central. Ultima zădărnicire, dela 1891, a soluțiunii *a fost*, se zice, *cu intenție provocată de brutalul guvernor Pace*.

Dar nu-i aici locul a povesti mult ori tot. În »*Gazeta Bucovinei*«, anul IV, nrii 3—25, am publicat începutul unei monografii (anii 1848—1864), *pe care sper să o termin* la un prielnic răgaz. Acolo voiu scrie mai amĕnunțit. *Aici* voiu da numai câteva știri, pentru completarea expunerilor mele.

La 1882 se votase un statut *renunțându-se* la alegerea de episcop și la administrația fondului, pentru-ca cel puțin principiul sinodalității sĕ fie salvat. În contra tuturor așteptărilor, acest statut *nu* a fost aprobat; și anume: §§. 14, 15 și 16 nu au fost agreați în Viena. Ei sûnt acestia:

»Pentru-ca publicul cetitor sĕ fie pe deplin orientat în materie, în următoarele reproducem — zice »*Gazeta Bucovinei*«, I, nr. 42 — acei paragrafi ai statutului congresual

din 1882, *cari nu au fost aprobați și cari se rapoartă la competența congresului bisericesc:*

»§. 14. Cu escluderea acelor agende, cari se rapoartă la învețătura evangelică, la cultul religios și la viețuirea creștinească, și care prin așezămintele dreptului bisericesc ortodox oriental sûnt reservate sinodului episcopesc și autorității spirituale a archidiecesei, precum și cu excluderea a toată puterea executivă, competența congresului bisericesc se extinde în genere la toate afacerile interioare, care ating interesele generale ale parochiilor și îndeobște ale bisericii ortodoxe orientale a Bucovinei, și care conform cu articulul XV al legii fundamentale de stat din 21 Decemvrie 1867, se țin de regularea și de administrarea autonomă (neatîrnată) a fiecărei biserici și asociațiuni religionare recunoscute de stat.

«§. 15. Congresul bisericesc este chemat a delibera și a face propuneri mai ales:

«1. Despre înființarea de *diregĕtorii* și *institute* bisericești noue și despre reorganisarea și desființarea celor existente în cadrul așezămintelor dreptului bisericesc ort.-orient. comun.

«2. Despre regularea *parochiilor*, adecă despre înființarea de parochii noue și despre concentrarea și dismembrarea celor existente, precum și despre *dotarea păstorilor* de su-

flete, a cantorilor și a servitorilor de pe la bisericile parochiale și filiale.

«3. Despre numĕrul și delimitarea *protopresbiteratelor*.

«4. Despre regularea *patronatului* la bisericile parochiale și filiale în marginile normelor desemnate de legislativa statului.

«5. Despre regularea concurenței la *zidirea bisericilor* și a caselor parochiale în marginile legilor generale.

«6. Despre introducerea de *contribuiri*, ce sûnt a se scoate numai odată sau periodic de pe la parochieni în folosul cultului, al învĕțămêntului și al altor scopuri bisericești.

«7. Despre regularea *taxelor* pentru sĕvîrșirea funcțiunilor preoțești (taxele epitrachilului).

«8. Despre înființarea și susținerea *școalelor confesionale* poporale și mijlocie, precum și a institutelor bisericești de creștere și de binefacere.

§. 16. *Congresul bisericesc poate discuta despre administrarea și întrebuințarea fondului religionar gr.-or. din Bucovina și formula dorințe în privința aceasta*».

La 1891, după o serie de scene iritante, se alese în a doua ședință o comisie de 20 membri, care să elaboreze un alt statut; comisia și-a ales 3 referenți și alese și conreferenți. Părerile celor 3 referenți arată cam ce

idei se discutau, ce curente preponderau în comisie și pentru aceea le comunic pe scurt. Cei 3 referenți au fost dnii Eusebiu Popovici, profesor la facultatea de teologie din Cernăuți, I. C. Sbiera, profesor universitar la catedra de limba română în Cernăuți și inevitabilul Br. Nicu Mustatza.

Dl *Mustatza* propunea, ca mai întâiu *senatul imperial* să declare care sînt »afacerile interne ale bisericii« și apoi *guvernul* să hotărască sfera de competență a congresului, consultându-l și pe acesta.

Dl *Popovici* revendica congresului o activitate paralelă cu a diregătoriei archidiecesane,*) excludea ori-ce ingerență în afaceri la care credincioșii nu contribuesc și la tot casul pretindea dreptul de a recomanda pe candidatul pentru scaunul metropoliei.

Dl *Sbiera* cerea ca congresului să i-se dee un cuvênt important în administrarea fondului religionar, și în genere în organisarea

*) Un sinod (»Synode, die zu *bestimmten* Zeiten gehalten werden *müsste*«) cu atribuțiuni disciplinare propunea deja și Enzenberg. Enzenberg pleda și pentru *alegerea episcopului* în presența unui *commissar regiu*, reservând M. Sale *ratificarea* alegerii. Aceste două știri importante caracterisează de sigur vederile la care representanții bisericii bucovinene nu renunțau nici chiar în acel timp în care fondul trecea în administrația statului. Dr. *Zieglauer, Geschichtliche Bilder*, p. 147 și 150.

bisericii. Relativ la vacanța scaunului metropolitan, acest proiect cerea dreptul de a recomanda *un* candidat prin vot secret.

Mai puțin spriginite au fost proiectele, ori mai bine zis amendamentele la statutul congresual din 1882, ale dlui Sbiera, ca prea radicale, și ale dlui Mustatza ca prea întârzietoare (*ad calendas graecas*).

Cerênd metropolitului Silvestru unele lămuriri asupra motivelor cari fac pe guvernul vienez a fi atât de bucuros de zădărnicirea lucrărilor congresului, fericitul rĕposat 'mi-a *dictat* relativ la anul 1882 notițele următoare, care vor fi făcut însĕ și la 1891 instrucția guvernului local:

„Pentru 1882 vei scrie în acest sens pe cât de *exact* pe atât de *trist*: În Viena nu voesc sĕ asculte decât numai *dorințele* noastre; ce va fi aprobat din ele nu știm. Relativ la *fondul religionar* s'a crezut și încă se crede, că instituțiile bisericești sûnt numai *pretextul* pentru a lua fondul și a mărgini guvernul la un minimal drept de controlă; și prin urmare numai *modul folosirii și administrațiunei* 'l-am putè discuta și am putè exprima dorințe relative la acestea.*) La 1882 s'a zis

*) Dela 1882 până la 1891 guvernul vienez s'a mai rĕsgândit se pare și nici atâta nu vrea sĕ mai permită, probă refusul de a aproba §. 16 din statutul votat la 1882.

chiar, că o constituire a unei biserici autonome bucovinene nu se poate lua în discuție și prin urmare nici ingerența congresului în afaceri disciplinare guvernul nu vrea să o admită; el voește să susțină pe seama episcopului așa zisele drepturi episcopale, din care se «miră», că m'am aflat eu, ca episcop, să mai și las din ele. Și apoi tot atunci s'a zis, după-ce episcopului i-se susțineau *chiar în contra voinței lui*, drepturile episcopale, că nu cumva congresul să îndrăsnească a se gândi la o *alegere* a episcopului printr'un congres electiv, archiepiscopul rămânênd ca el să fie numit, ca și până acum. *Multă stăruință și multă muncă continuă și sinceră va trebui până să ajungem la ținta noastră deplină.* Dela 1882 până azi nu s'a schimbat *la Viena* nimic mai spre bine.«

Aceste informațiuni mile-a dictat răposatul metropolit Dr. Silvestru Morariu.

Apreciând aceste idei din punct de vedere politic — punct de vedere, pe care *nu* Românii, ci guvernul vienez îl susține, uitând prea mult pe cel *pur* bisericesc-constituțional — vedem, că din ele *reese clar tendența* guvernului vienez de a păstra neștirbită posibilitatea de a pune *totdeauna* în scaunul metropolitan al Bucovinei *pe cine vrea* el și de a dispune neștirbit și neinfluențat în măsura de până acum de fondul religionar. O solu-

țiune definitivă și actuală a chestiunii — după concesiunile pe care guvernul deja le-a obținut dela luptătorii *obosiți* — va fi de sigur departe de înțelesul liberal al canoanelor bisericii noastre. Dar' dacă în congres deplina autonomie rîvnită de acum aproape o jumătate de secol va fi redusă până la gradul de a putè obține grația guvernului vienez, *ea sĕ nu afle un refugiu — în programele noționale?* O chestiune cu un trecut așa de lung nu poate fi lăsată în vecînica adormire, în care voesc sĕ o pună guvernele, care nu *dau* și, cărora trebue sĕ li-se *iee**). Și ce nu vor putè face politicianii, care în multe privințe sûnt dependenți de guvern — fapt ce-'l voiu constata mai la vale — va face doar' poporul! Atunci când Silvestru Morariu lucra și vorbia energic în Martie 1870 în *Viena* și când în *țeară* se ținea grandioasa adunare din Iunie 1870, atunci când deputați și popor manifestau deodată și fără sfieală, atunci s'au făcut pași *decisivi* pentru soluțiunea chestiunii. Azi *decadența* vieții politice, începută *dela cap*, cum spune proverbul și fabula, de

*) *A propos*: In ședința dela 4 Februarie 1895 a dietei bucovinene contele Goëss 'i-a făcut dlui arch. M. Călinescu complimentul, că atingênd chestia asta, o atinse »allerdings nur nebenher und sehr leise... *offenbar um sie nicht aus ihrem Schlummer zu wecken*«. Și dieta rĕspunse cu — ilaritate! Prot. sten. pag. 185.

sigur nu va mai produce așa ceva și va lăsa *viitorului* cu o problemă serioasă mai mult să o resolve el și urmașii mai harnici.

Dar' și resolvarea în sensul cel mai moderat, ce s'a vĕzut până azi, al chestiei congresului va însemna totuși *un mare progres în diecesa bucovineană*, pentru-că congresul își va spune cuvêntul seu pretutindeni unde azi consistorul singur dispune, opinează, controlează, face propuneri, reclame și dorințe, întocmește instituții bisericești, regulează parochiile și protopresbiteratele, influențează patronatul și administrația averii comunelor bisericești, se ocupă de dotația clerului și de colecte etc. Congresele ar controla, conform vederilor aceloraș proiecte moderate de statut congresual, părerile, întrucât ele sûnt și până azi admise, pe care consistorul le dă relativ la fondul religionar și ar avè dreptul, *conces de Maiestatea Sa*, de-a *recomanda* prin consistor și guvern locurilor competente un candidat de metropolit.

Progresul ce s'ar face este evident; consistorul ar fi pus sub o controlă, de care mai ales în zilele noastre este atâta lipsă, administrația s'ar însănĕtoșa, vorba turmei credincioase s'ar auzi în multe afaceri, dorințele ei s'ar ști totdeauna și de ele ar trebui să țină seamă și guvernele și archiereii; este evident, că *ortodoxia s'ar întări în Bucovina* prin marele interes, pe care acest pro-

gres constituțional l-ar deștepta între credincioșii sei.

Atunci biserica gr.-or. ar fi de sigur mai liniștită și despre partea dușmanilor ei galițieni, a căror activitate ar putè sĕ fie totdeauna pusă în cea mai vie lumină ori de câte ori ar devenì prea zeloasă.

Precum vedem, chestiunea bisericească are în Bucovina, pe lângă importanța ei ca chestie de constituție basată pe canoane și de revendicarea administrației averilor *sale*, și a treia importanță. Biserica ortodoxă autonomă ar putè sĕ se apere mai cu succes de propaganda catolică, care-i condusă din Galiția și ia periculoase forme polone, polonisătoare, precum și gr.-cat.-rutene. Ea nu este numai chestie religioasă, ci a devenit și chestie *politică*. Fără un corp representativ lupta ortodoxiei rĕmâne numai pe seama metropolitului, consistorului și a politicianilor care pot fi *una*, dar adese-ori pot fi și divergenți; lupta va depinde până atunci prea mult și dela prea multe interese subiective.

Sĕ mai stăruesc puțin și asupra acestui punct, care încă trebue sĕ fie un îndemn de a stărui mai mult asupra unei soluțiuni fericite a chestiunii congresuale, pentru-ca și mai lămurit sĕ scot la iveală ce importantă este chestiunea.

Lupta se poartă — probele cele mai din urmă sînt două *Apologii* ale metropolitului Silvestru — între catolicismul *polonisat* și grecocatolicismul *rutenisat* și între biserica grecoorientală.

La 1774 Bucovina era pur ortodoxă *). După unirea țerii cu Galiția *mai ales*, nu abia după unire, catolicismul polon a început a progresa spre și printre »schismatici«. Canonicul Hoffmann făcu în 1787 întâia visitațiune a școalelor din Bucovina; în 1795 deja guvernul voia să zidească cu banii fondului religionar gr.-or. o biserică catolică în Cernăuți, intenția a fost însă zădărnicită de opositia »schismaticilor«; în 1815 școale din locuri cu *ceva* poporațiune romano-catolică, ca de pildă cele din Cernăuți, sînt decretate de școale romano-catolice; învățătorii încep a fi siliți să treacă la catolicism etc.

Grecocatolicismul bucovinean asemenea a trecut din Galiția în Bucovina; *el a fost protejat tot din motive politice* **), dar a întimpinat totdeauna opositie, fără ca el să șovăie, să se retragă, *însă* la început el nu a făcut progrese mari; în 1825 de pildă pa-

*) În 1774 nu se afla în Bucovina nici un catolic de ritul latin; pe la 1777—1779 se admite presența a 130—140 suflete. În 1786, primăvara, în Bucovina erau în total 3609 suflete catolice. *Polek, Ausgewählte Capitel* etc., pag. 56 și 76.

**) *Polek, Ausgewählte Capitel* pag. 42.

rochia Cernăuți împreună cu 18 sate avea abia 532 Ruteni gr.-cat. Pentru 1846 petiționarii Bucovinei (1848) la parlament dau în *Promemoria* lor pentru *toată Bucovina* suma de circa 10000 Ruteni gr.-cat. La 1861 însĕ raportul camerei comerciale din Cernăuți numĕra 42.726 romano-cat. și abia 9118 gr.-cat.*)

Dela 1857 până la 1869 grecocatolicismul crescù în Cernăuți de pildă până la 12.56% din poporațiune; 12.04% s'au găsit la 1890. Creșterea deci este dela o vreme îngreuiată.

Suma lor *in toată țeara* la anul 1890 nu-'i evidentă din statistica generală (câtă apărù în *Specialortsrepertorium*), care arată 92.946 catolici, 450.773 gr.-or., 82.717 israeliți și 20.115 «alte» confesiuni.

Rutenii tineri dau,**) după șematismele diecesei gr.-cat. de Stanislaus, cifrele:

In 1869 erau 16.775 gr.-cat.
In 1885 erau 16.400 gr.-cat.
In 1889 erau 22.048 gr.-cat.
In 1890 erau 21.349 gr.-cat.

Catolicii au de present douĕ decanate în Bucovina: al Cernăuțului cu 10 parochii și 17 persoane de cult și al Sucevei cu 15

*) *Hauptbericht*, 1862, pag. 100—101.
**) *Die Lage*, pag. 47.

parochii și cu 21 persoane.*) Greco-catolicii sînt constituiți într'un «decanat bucovinean» cu 16 parochii**) și 23 persoane în clerul lor. Avênd așadar catolicismul și gr.-catolicismul împreună 41 de centre și 61 de persoane adese-ori *prea* devotate propagandei, aceasta poate câștiga teren în mod îngrijitor, clerul aparținênd archidiecesei romano-catolice de Lemberg și diecesei greco-catolice de Stanislaus. La acestea se mai adauge și activitatea esuiților și ursulinelor, pe care înșiși Rutenii tineri au recunoscut-o drept sufficient motiv de îngrijire pentru «apologiile», de altfel atât de combătute de ei, ale răposatului archiepiscop Dr. Silvestru Morariu.***)

---

*) In localitățile: Cernăuți, Boian, Althüte, Cotman, Sadagura, Seret, Storojinet, Vascăuți, Vișnița, Sastavna, Andreasfalva, Fürstenthal, Gurahumorului, Hadikfalva, Istensegits, Iacobeni, Cacica, Ioseffalva, Karlsberg, Câmpulung, Luisenthal, Poiano-Miculi, Rădăuți, Solca, Suceava.

**) În Cernăuți, Boian, Broscăuți, Hliboca, Cacica, Câmpulung, Cotman, Pohorlouți, Putila, Rădăuți, Sadagura, Seret, Vascauți, Vișnița, Sastavna și Suceava.

***) Vezi *Die Lage*, pag. 2; vezi și p. 46 despre propaganda *incorectă* a unor preoți greco-catolici; pag. 50 despre *agitațiuni* și diverse amăgiri; vezi și pag. 56 unde ei înșiși spun că, voind a face treceri comunele, vin în Cernăuți la *reuniunile rutene* să ceară sfat; așa a făcut Ispasul, Toporoutul, Cuciurmare, Șipotul, Ivancăutul, Havrileștii etc. Ei înșiși pun în iveală partea politică a chestiei! Poate fiindcă speră să se — *însinue?*

Dat fiind odată congresul, fasele luptei cu propaganda ce urmărește și scopuri *de desnaționalisare*, ar fi mai evidente pentru toată lumea și un prețios simptom și al situațiilor politice ar arăta *în Bucovina* ce să lucră și în *Galiția* *)

Din toate cele premergătoare va fi reeșit clar pentru-ce *lipsa de colorit în programul partidului național-român* ne displace și în acest punct; nici programul nu arată soluții în *esență*, nici acțiunile partidului în această chestiune *nu se prea vêd*. Atâta este de spus, că în memoriul lor către Taaffe deputații au vorbit și de chestiunea bisericească ale cărei «*chestiuni prealabile*» sûnt deja resolvate, zic ei.

VI. Poporul român din Bucovina trebue să-'și elupte încă situația ce 'i-se cuvine sau îi este necesară pe teren economic, bisericesc, școlar, în administrație.

Pe toate terenele el întâlnește însă pedece puse ori de *guvern* ori de *națiunile*, cu care trăește împreună.

---

*) Din incidentul unui răspuns catolic la apologiile lui Silvestru Morariu, a publicat și profesorul *Eusebiu Popovici* o broșură *Offener Brief* etc., (1891) în care comunică părți interesante din o scriere gravaminală (dela 30 Octomvrie 1857) dată de *Const. Popovici sen.* guvernului. »*Von einer gestern über den Pruth hereingedrungenen Partei*«, sûntem, zicea el, loviți în credință (pag. 14).

Prin urmare el trebue să lupte contra multor și *tuturor* pedecelor.

Temeiul luptei acesteia naționale sûnt, spune programul în punctul 4, legile fundamentale din Decemvrie 1867; ear' în punctul 5 al programului să promite *buna înțelegere cu „cealaltă* poporațiune *indigenă*", adecă cu tot ce, afară de Români, este «indigen», și — concludem noi, cetitorii programului — acelaș traiu bun *nu* se promite și celor-ce *nu* sûnt indigeni. O clarificare și a punctului acestuia este necesară mai ales cu privire la acele elemente, al căror *contrar* programul evident voește să fie.

Legea fundamentală asupra drepturilor generale ale cetățenilor austriaci stabilește (ca de pildă) dreptul de *liberă migrațiune* pe toată întinderea teritorului *austriac*. Polonul, Ruteanul, Ovreul se pot așeza ori unde voesc, pot să cumpere moșie, să exercieze o carieră și drepturi politice. Așadar' tocmai acele legi fundamentale, pe care programul le citează ca temeiul seu (cu drept cuvênt, zicem și noi, și bine făcênd!) au pricinuit o creștere mare a pericolelor cu care azi luptă poporul român în Bucovina. Cum și ce vei face deci să poți înfrîna *azi* aceste pericole? Legile și poliția comunală sûnt singurele mijloace de a mai mărginì *în mod negativ* cursul străinismului protejat de liberala lege fundamentală.

Care-'i, ne întrebăm acum, activitatea partidului român pe acest teren? El a dat până azi o mare parte de influență în administrația comunală pe mâna guvernului; el votează adecă în Bucovina faimoasa lege a secretarilor comunali și micșorează deci posibilitatea ca funcționari *mai* dependenți de poporul ce-'i alese să lucreze *mai* conform intereselor *naționale* ale comunelor ce 'i-au ales. Privând comunele de funcționari devotați poporului și *dându-le alții siliți a fi slugarnici*, s'a făcut un regretabil act *și din punctul de vedere espus mai sus.*

Dacă în program s'ar fixa din acest serios motiv o serie de tendențe administrative-comunale îndreptate (fie și indirect) și contra străinismului *ne*-indigen, cred că el ar putè să fie mai cald primit de poporul care cere idei concrete, bine văzute și simțite, nu *numai principii care învoalvă une-ori chiar și contraziceri.*

Unul dintre cele mai serioase cusururi este de sigur cel arătat aici. Tot ce prin competența dietei provinciale se poate modifica în legislația provincială pentru a putè ajunge la zăgăzirea pericolelor, pe care o neînlăturabilă lege fundamentală le susține — trebue să fie binevenit unui program și unui popor ca cel român din Bucovina: eată în ce sens trebuesc acordate punctul 4 și 5 din

programul actual al partidului național român din frumoasa țeară a Codrului-Cosminului.

VII. Punctul 10 din program încă merită cea mai deplină atențiune.

„Una dintre misiunile noastre *importante*", ziseră în acel punct conducătorii români, «pe care le avem în cadrul acestui program, este și *organisarea poporului* nostru românesc din Bucovina. Cu ajutorul organului nostru vom lucra deci pentru formarea unui *partid național compact* și vom combate din rĕsputeri spiritul de clică, ce s'ar încerca sĕ se încuibe în sinul poporului și al partidului național. În această gazetă rĕul se va scoate la iveală, ori unde s'ar ivi el și vor fi combătuți toți cei-ce vor contribuì la rĕspândirea lui, dar se înțelege pe o cale totdeauna obiectivă și cu încungiurarea (!) personalităților».

Organisarea! *Nici azi partidul român din Bucovina nu-i organisat.* Voiu arĕta de ce el nu este organisat, poate și pentru ce nu *poate* sĕ fie organisat, câtă vreme dăinuește deplină constelația actuală a forțelor din partid. Va fi un capitol trist capitolul ce urmează.

a) Organisarea serioasă a partidului național român ar avè de urmare naturală și o creștere a curentului național; un curent puternic național ar avè de urmare pretențiuni naționale mai mari; cine este chemat sĕ facă organisarea promisă în program trebue sĕ admită

prin urmare și consecuențele acestea; și dimpotrivă, cine nu voește să le admită nu *poate* face și *nu* va face organisarea.

Să cercetăm prin urmare, actualii conducători, care ar fi chemați să organiseze, ce poziție iau față de curentul național, îl *admit ei în întregimea lui ori nu-'l admit?* Eu cred, că ei au față de el *reservațiuni mentale inadmisibile într'o lucrare politică onestă.*

Din memoriul către Taaffe reese adecă o serie de *dispositiuni sufletești* care nu concordă cu *spiritul* programului, dar' cu care lucrările *maiorității* din dietă și *unor* deputați din parlament *concordă.* Și dacă faptele concordă cu ce-'i scris în *memoriu,* nu cu ce-'i depus în *program,* voiu crede că sincer s'a scris memoriul, ear programul, cum am zis, cu reservațiuni. Să zice, ce-'i drept, și în acel memoriu (pag. 46) despre poporul *român* și *rutean* că amêndouĕ simt necesitatea desvoltării intelectuale și culturale, amêndouĕ simt acelaș dor pentru desfășurarea invidualității lor până acum suprimate (*Drang nach Entfaltung ihrer bisher unterdrückten Individualität*), dar' acest dor, se spune earăș destul de limpede, *nu-'i și la proprietarii mari un dor puternic.* Pentrucă, după o zugrăvire a stărilor dinainte de aparițiunea mai precisă a curentelor naționale, ei spun că ar fi de dorit o »desvoltare *lină*, dar' sănătoasă« și că acea »*stare veche era sufi-*

cientă« (pag. 23). Bucovinenii binesimțitori de sigur se vor spăria de aceste două idei conservatoare!

Memoriul începe așa: »Bucovina oferă de mai mult timp aspectul unor lupte de partid puternic agitate, pătimașe, ce se sporesc zilnic; nu numai dieta, acest teren *natural* și legal al luptelor și contrastelor parlamentare, oferi acest chip de sporită întărîtare a partidelor, ci cearta 'și-a făcut loc și afară de dietă, în sate și orașe, în locale publice*), ba în singuratice casuri și pe strade și pentru proximul viitor nu'-i de prevĕzut un sfîrșit pacinic al acestei violente certi.

»Mișcarea aceasta iritată nu se mărginește, cum s'a putut observa până mai acum câțiva ani, la terenul relativ liniștit al chestiilor de drept public sau politic, *ci a cuprins terenul mult mai aprins și mai șovăitor al chestiilor naționale* și amerință a trece**) și pe terenul și mai gingaș și mai simțitor al chestiilor religoase și bisericești, dacă prin negligeare ori prin necunoștința causelor acestei mișcări nu se vor aplica la timp potrivit mijloacele nimerite pentru zăgăzirea ei.

»Pentru ori-cine, care cunoaște bine Bucovina — aceste aparițiuni trebue *să se pre-*

*) Și astea să nu fie »naturale«?

**) A trecut deja de mult, domnilor, căci propaganda religioasă *este foarte veche* în Bucovina.

sînte ca ceva streiu, cu totului tot în contrazicere cu caracterul acestei țeri (!) și de sigur cine a cunoscut până mai acum câțiva ani țara și locuitorii ei, nu ar fi putut prevedea *întîmplări pe care atunci le-ar fi socotit de imposibile* (pag 1—3)«.

Este o regretabilă sin-amăgire a mai crede că ce Românii cer: dreptul la viața națională, s'ar putè refusa de pildă Rutenilor. Vorba mai poate fi numai de următoarea chestiune: cine va fi mai energic ca să ajungă mai repede la o stare satisfăcătoare? Tocmai *energia* aceasta lipsește conducătorilor, ce să mai tângue după trecutul incolor, în care providința lor era guvernul și a poporului prefecții! Căci fără energie este și setimentul lor.

»În țeară există«, zic doară ei însiși în acelaș memoriu (pag. 48), »patru grupe mari, parte naționale, parte de interese, care alcătuesc marele corp al populațiunei întregi; aceste sûnt *cea română, ruteană* și *germană-israelită* ca *grupe naționale* și a *întregei proprietăți mari ca grupă de interese*.

»Cele două dintâiu, cea română și cea ruteană, alcătuesc partea preponderantă a populației dela țeară, cea din urmă germană-mosaică a populației orășenești; din cele 2 dintâiu se recrutează *partidul autonomist-conservativ*, din cea din urmă *partidul liberal*; aceste trei grupe formează mai mult de $^{9}/_{10}$ din

toată populația țerii; a patra grupă însemnată de interese, *deși nu cu caracter pronunțat național, este grupa marilor proprietari.*"

Și mai departe (pag. 14): „*Representanți speciali național-români în comitetul țerii partidul nu a avut, deși dela 1878 au aceeași forță în dietă.*«

Sau și mai lămurit (pag. 21): »— cât de moderată (massvoll) fu și forma, în care aceste dorințe au fost exprimate, să poate vedè mai bine din faptul, că în interesul unei reciproce înțelegeri repezi, *partidul român* s'a folosit în acest period de timp *numai de limba germană și nu s'a folosit de dreptul de a-și vorbì limba cu toate că în această privire mandanții le-au făcut obiecții.*«

Cu vorbele lor se poate deci constata că actualii conducători politici sau nu *pot* sau nu *vreau* a fi naționali până la ultimele consequențe *resonabile* — nu și la altele! Căci este ciudat, este de tot ciudat a nu putè ori a nu voì să aibi în comitetul țerii și representanți »special-naționali români«, și a nu voì să vorbești românește în dietă din causa — moderațiunei. *)

*) Dacă ar spune că nu vorbesc românește pentru-că *nu știu*, n'am mai avea nimic de zis. În clubul dietal abia în 11 Ianuarie 1893 au decis ca deputații să discute în club — românește! Atunci

Dispozițiile acestea sufletești, pot zice chiar direcția aceasta contrastează foarte cu silința ce-'și dau aceiași conducători de a accentua ce *una* sûnt ei cu partidul național-român sau, *mai bine*, *ce una se simte acesta cu dînșii*. *Toți vreau* și nimeni nu dorește mai mult decât generațiunea tinără ca toate clasele poporului *să devină un duh, o simțire*; procesul acesta va costa însă câteva jertfe de oameni, pe care azi se pune un pond nejustificabil și acestea *trebue să le ceară impetuos* acel partid, în numele căruia conducătorii vorbesc la Viena. În puterea felului, în care ei înșiși au presentat raportul lor cu partidul lor, acesta le poate *pretinde*. Eată anume ce ziseră ei în acelaș memoriu despre partidul »lor«:

»Mai nainte de toate să ne fie permis a reflecta la câteva pasage din scrierea po-

---

s'au luat trei resoluțiuni ce merită a fi date publicității, pentru *controlă* și deoare-ce ele s'au luat pentru-ca enorma majoritate a clubului să — *nu le țină*.

1. Clubul român discutează în limba românească. La întruniri cu clubul rutean se întrebuințează limba germană. — 2. Deputații în persoană cât și prin persoane influente și societăți să influențeze asupra comunelor ca aceste să declare care este limba lor de gestiune, să aducă aceasta la cunoștința comitetului terii și să corespondeze cu autoritățile în această limbă. — 3. Propuneri de inițiativă ești din sinul clubului român se vor face în limba română.

menită*). În această privire trebue să fie rectificată mai întâiu expresiunea »partid al proprietarilor, al boerilor români etc.«, expresie folosită la fiecare prilegiu, în scriere și vorbire, de așa numitul »partid coalizat«,**) care cu intenție și conștient răspândește părerea ca-și-cum *partidul național român* ar fi un partid boeresc, adecă representantul unei singure clase dominante, la spatele căruia nu ar sta *toate celelalte pături ale națiunii române*; expresiunea este în completă contrazicere cu relațiunile adevărate.

»Cei 13 *representanți* dietali *aleși* ai poporului român din Bucovina, să compun din felurite clase ale poporațiunii române — și anume din proprietari mari, preoți și representanți ai burghezimei.***)

»Și dacă nici un țeran nu se află între ei, motivul nu-'i(?) doară vre-o *excludere artificială* și *din principiu* a țerănimei, care să fi

---

*) Memoriul către Taaffe este un răspuns la un memoriu scris, dar' și publicat de german-liberalii bucovineni.

**) German-liberalii. Armeno-Polonii și Rutenii tineri.

***) Aici ne permitem observarea că nu prin persoane se determină caracterul partidelor, ci prin *ideile*, prin *programele* ce caută să realiseze. Deci ar fi fost mai bine să se răspundă cu o explicație asupra *programului*.

fost pedecă la delegarea unuia sau mai multor representanți ai clasei.

»Dela începutul erei constituționale până la capătul anilor 1870 poporațiunea rurală, și cea română și cea ruteană, a fost totdeauna representată prin câțiva membrii ai clasei sale în dietă; însă treptat poporațiunea rurală ajunse la *exacta vedere*, că interesele ei, atât cele materiale cât și cele culturale, *naționale* și religioase ar fi mai bine representate prin oameni de încredere independenți, rutinați și cunoscători ailegilor, din clasele culte și *liberi și din propria inițiativă(?)*, ei au dat astor fel de oameni de încredere mandatul onorific și misiunea de a representa special interesele lor.

»*Ca dovada cea mai eclatantă pentru aceasta* putem să ne provocăm la faptul, că *înainte* de alegerile pentru dietă societatea politică »Concordia«, căreia îi aparțin toate clasele națiunii române, și între ele anume micii proprietari, a ținut de repețite-ori mari adunări poporale, la care multe sute de țerani au apărut și au luat chiar parte la discuții. *Stabilirea candidaților pentru curia comunelor rurale a făcut-o această societate* și prin urmare deputații dietali candidați în acest chip și apoi aleși nu pot să fie numiți *„partid boeresc* (pag. 5—8)".

Astfel îi-se spunea lui Taaffe, că proprietarii mari nu au »caracter pronunțat na-

țional«, dar' că on. societate politică »Concordia«, despre care nu spuneau însĕ cum au luat-o sub tutela lor și mai ales cum o țin în loc — este în deplin acord cu dînșii și — aceasta ar trebuì mai ales sĕ 'și-o însemne Concordienii! — că ca a candidat pe deputații aleși în curia comunelor rurale, care sînt naționale, nu ca proprietarii care sînt o simplă curie de interese.

Situația este prin urmare următoarea: la Viena trebue sĕ se știe că națiunea este cu noi; națiunea are sĕ fie representată prin Concordia; ear' Concordia sĕ fie pusă sub tutela noastră, pentru-ca sĕ-'i regulăm mersul conform nevoilor noastre.

Organisarea energică ar putea sĕ turbure acești vițioși circuli politici, și prin urmare — ea nu se face.

Acesta este resultatul scos din experiența mea făcută în Bucovina și din textele citate mai sus.

Pentru aceia nici punctul 10 din program nu s'a realisat, deși el ar fi fost cel dintâiu punct ce ar fi trebuit și s'ar fi putut sĕ fie realisat.

În lipsa aceasta forțele naționale nu pot lua o desvoltare energică. Pentru a arĕta însĕ ce necesară, ce urgentă este o energică întocmire voiu *face îndată o revistă asupra forțelor actuale politice* și a felului cum ele

sûnt conduse. Cu forța impresiilor elementare ni-se va impune la capĕt convingerea că punctul 10 din program totuși trebue sĕ fie realisat, *coûte que coûte*.

Motto ironic: »— stellte sich die Bukowina, ein kleiner Ring in der grossen Völkerkette Oesterreich's, auf den durch des Monarchen Gnade freigewordenen politischen Schauplatz mit jener *Würde* und *Bewegungsfreiheit*, die jedem selbstständigen zur Theilnahme an der Reichsgesetzgebung mit den übrigen Ländern mitberufenen Staatsgliede ebenso zusteht, als zusagt«.

Adresa dietei Bucorinei, 16 Aprilie 1861.

Colegiile electorale trebue sĕ ne preocupe mai ântâiu când vorba este de o revistă asupra forțelor politice ale țerii. Colegiile electorale *pentru dieta țerii* sûnt patru, primul colegiu, al *marei proprietăți*, alegênd 10 deputați (dintre care 2 sûnt aleși de corpul *prim*, al fondului religionar și 8 de corpul al doilea al marei proprietăți), al doilea al *orașelor* alegênd 5, al treilea al *camerei* comerciale și industriale alegênd 2 deputați și al patrulea alegênd 12 deputați din comunele *rurale*.*)

*) Dieta constă din 29 deputați aleși, din metropolitul gr.-or. și rectorul universității din Cernăuți ca viriliști, în total din 31 membri votanți.

În colegiul prim aveau *drept la vot*, după un calcul făcut în vara anului 1894, 149 de proprietari mari, dintre care Ovrei erau 32, Români 51, Armeni și Poloni 61. Polonii erau vre-o 16; vre-o 5 Armeni votează totdeauna cu Românii; Ovreii sînt mai totdeauna cu guvernul.

Admițênd că proprietarii mari (afară de fondul religionar) sînt azi 150 — lista lor este foarte variabilă — obținem resultatul că tot câte optsprezece (zi: 18!) *proprietari mari aleg un deputat în dietă*. De obiceiu ei votează cu rudenii și amici și politica rămâne apoi pe mâna a 4 boeri Români și altor 4 boeri Armano-Poloni fără ca alegătorii lor să-'și mai bată apoi mult capul cu ea

Proporțiunea favorisării elementului acestuia a constatat-o pentru alegerile la parlamentul central Dr. V. Adler, într'o broșură, care în Austria a fost interzisă, autorul ei fiind socialist. Dr. Adler a calculat,*) că în 1891 în Bucovina au ales pentru parlament

câte	50	propriet. mari	câte 1	dep.	în total 3 dep.
»	2959	orășeni	» 1	»	» 2 »
»	16173	țerani	» 1	»	» 3 »

Sau:

152	proprietari mari	au ales	3	deputați
5918	orășeni	» »	2	»
48520	țerani	» »	3	»

*) În broșura sa *Das allgemeine, gleiche und direkte Wahlrecht*, 1893, pag. 27.

Nedreptatea acestui sistem este atât de monstruoasă, încât îți este imposibil să suprimi din inimă turbarea, când vezi că privilegiații mai sînt — cu puține escepții onorabile — unii rĕuvoitori, alții insuficienți pentru executarea problemelor naționale-politice.

Și totuși în Bucovina ei nu se mulțumesc cu colegiul lor; lor le trebuesc și *colegii rurale* pentru-ca și mai mult să imprime țerii timbrul lor, pentru-ca în fața lor să nu se poată ridica bărbați inteligenți din clasa mijlocie, bărbați care să-'i siliască și pe ei a se supune *cugetărei* și *muncei* serioase.

Mai àntàiu de toate, întrucât îi privește pe proprietarii români, trebue să protestăm contra afirmațiunilor, că din liberă voe alegĕtorii rurali 'i-au chemat și pe ei să-'i represente. În memoriul lor cătră Taaffe sînt scrise tot de ei pagini întregi asupra felului cum să fac în Bucovina alegerile pentru dietă și parlament. *Politicianii de toate partidele să tîrguesc cu concursul guvernului unde și pe cine să aleagă, invoacă însuși violentarea alegerilor, pentru-ca tîrgueala să nu se strice cumva și nici că se mai combat*, dacă s'au înțeles; funcționarii poartă grije să ese bine socoteala, începênd dela alegerea delegaților (Wahlmänner) până la actul final al alegerii deputatului.

În Bucovina se mai susțin încă — pentru-ca pașalicul politic să nu-și peardă nimic din scărboasa-i înfățișare și *pentru-că politicianii preferă a fi aleși de guvern cu ușurință, decât de popor cu glorie și greutăți* — alegerile *indirecte* din comunele rurale. Și unde ajungem cu acest sistem?

La ultimele alegeri pentru dietă Românii, de pildă, s'au ales cu următoarele cifre de voturi, date de *delegații* (Wahlmänner) alegătorilor (cifrele sûnt luate din protocolul stenografic al dietei):

Delegați cu drept de vot:	*Au votat:*	*A fost ales:*
119	117	Br. Victor *Stirbey*, la Gura-Humorului
112	108	Ilarion *Onciul*, la Rădăuți.
66	63	Br. Eud. *Hormuzachi*, la Seret.
84	83	Dr. Ioan *Zotta*, la Suceava.
79	79	T. V. *Stefanelli*, la Câmpulung.
107	99	Cav. Modest *Grigorcea*, la Storojinet.*)
567	549	

*) La Storojinet dl *Modest* de *Grigorcea* abia a putut obținea 50 voturi, ear' 49 au fost date altui candidat.

Opiniunea publică a poporului român din Bucovina care numĕră 208.301 de suflete, o representă cu 549 de voturi! Și apoi suveran ales să privească deputatul care primește dela 50 până la 117 voturi în loc să întrunească ceva peste 4000 de voturi *directe* câte s'ar cuvenì *în cifră medie*, când s'ar vota direct și ar vota *toți*. Când 549 de voturi de ale delegaților au să represente voința comunelor rurale române din șese districte electorale și când și alegerea lor prin alegĕtorii primi este influențată într'un îndrăsneț chip, *nu se mai poate vorbì de popor*. El este pus sub tutelă, este terorisat ori corupt și resultatul alegerilor inspiră mulțumire numai guvernului și celor setoși de putere, dar celor-ce doresc să vază în luptă un popor întreg, care să cultivă politicește și să emancipează el poate inspira numai scârbă. *)

Cu acest sistem de alegeri, cu astfel de colegii nici nu se pot face organisări politice *din partea politicianilor, căci ei nu le sunt nevoea*; organisarea trebue să și-o dee poporul însuși, în care trebue să se trezească gelosia pentru dreptul seu și ambiția de a fi *el* singur ce *lui* îi-se cuvine să fie: și el tre-

*) Concordia având *numai* 600 de membri ar putea susține că-i și ea voința întregului popor. Autoritatea morală i-ar fi pentru noi cât a celor 6 colegii rurale împreună luate!

buește să fie instruit, agitat și dus orbiș înainte până la *abolirea alegerilor indirecte* și obținerea *libertății* alegerilor: abia atunci va începe în Bucovina o vieață politică, care să tresară de înveselitoarea conștiență, că ea slujește progresului politic al poporațiunii naționale.

În vreme-ce în colegiul comunelor rurale *falsificarea voinței naționale* este la ordinea zilei, în colegiile *orășenești* *leneviirea* politică este mare stăpână peste oameni, peste toți oamenii. În orașe votanții sûnt în genere foarte negligenți. Abținerile sûnt frapant de multe. E greu de spus, că în orașe ar fi un teren pe care Românii ar putè *singuri* să câștige ceva; în tot casul lupta minorității ar putè să decidă eventual între doi candidați și deci nu trebue să fie negligiată. De încercat azi nu se încearcă nimic serios. Cifrele din Cernăuți și Rădăuți, date cu prilegiul alegerilor ultime pentru dietă, arată ce resultate au putut obținè în două orașe doi Români. În Cernăuți din 3698 alegători au votat 1772, br. Mustață obținênd 553; în Rădăuți din 972 au votat 558, dl Cozub obținênd 125 voturi, în Suceava au votat 315 din 627; în Seret 204 din 440 alegători. Constituționalismul țerii Bucovinei este azi sau falsificat sau monstruos sau atât de sec și expus feliuritelor înrîuriri încât *deprimarea și lipsa de interes*

*pentru el este explicabilă**) Ideile lipsesc colegiilor. De această stare tocmai ar *trebui să profite partidul român, pentru a produce un curent cald în corpul alegătorilor români.* El trebue să caute a deveni tare, prin acțiuni continue. Această lucrare este însă, în lipsa ori cărei organisări, tocmai cea mai negligeată. Și astfel și politicianii români rămân cu mult mai dependenți de guvern decât ar fi de dorit. Un corp electoral dârz ar putè să-'și asigure *altă* considerație.

Starea colegiilor electorale ne arată că organisarea este în adevĕr de cea mai urgentă trebuință. *Maturisarea politică* a colegiilor *rurale* și *orășenești* (întru cât îi privește pe Românii din ele) este singura garanție că viitorul Bucovinei nu va fi pentru noi și mai trist decât a fost trecutul ei.

Punctul 10 din programul partidului național-român, trebue să fie o grije zilnică a celor ce voesc să lucre în Bucovina în sens național. Dispersiunea forțelor lor este causa, că Românii au fost tratați ca animale administrative, nu ca ființe politice. Și interesele lor naționale și demnitatea lor pretind ca ei

---

*) Chiar și la boerime! În colegiul al doilea al marei proprietăți au votat la ultimele alegeri pentru dietă *70 din 147 de proprietari mari cu drept la vot.* Nici jumĕtate! Și mai vorbesc de »lupte« în vreme-ce prin »târg« fac lupta de prisos!

să se scuture de amăgirile ce cu mult zel îi abat dela organisarea pe base positive, trainice, democratice.

c) Dacă partidul român din Bucovina și-ar da o organisare serioasă, dacă — îndată-ce ar fi evident, că societatea politică »Concordia« prin nici un chip nu mai poate fi adusă la stadiul, de a putè representa viu și liber *toate* opiniunile din partid — s'ar crea societăți politice serioase, mai multe chiar, și dacă astfel s'ar mijlocì o mai vie vieață politică, am putè să sperăm mult.

La tot casul, poporul român ar putè să influențeze mai bine pe representanții sei, care, în vreme-ce și deoare-ce el *nu-i* organisat, nu sînt disciplinați.

Eată câte-va probe, din care într'un cas eliminez numele.

Un șef național român primește la sine o deputație de Poloni, care-'i cer să intervină în favorul limbii polone în școale. *El promite!* Dar abia să întoarseră deputații poloni pe acasă și șeful român sosește la unul dintre ei, un redactor, și-'l roagă să nu publice incidentul, pentru-că în partidul seu român s'ar naște nedumeriri, sgomot.

Când, după moartea E. S. Baronului Alexandru Vasilco, s'a constituit un comitet, (care de altfel nu a funcționat deloc) de deputați, să conducă *toate* »afacerile *naționale*

și *polilice*« și în contra observărilor metropolitului Silvestru de pildă și ale Dr-ului I Zotta, s'a constituit fără a consulta și Concordia, comitetul Concordiei a luat — cu toată opoziția vicepresidentului ei, dlui M. de Grigorcea — o decisiune energică de cuprinsul, că nu-'l recunoaște pe acel comitet ca »*singur*« conducĕtor. Arch. Călinescu, care alături cu alții ignorează graiul țerii a declarat că-'și dă dimisia, dacă se publică așa ceva Astfel cei nesinceri utilisează situația până-ce nu e lămurită și prin terorism vreau a pune lacăt gurii poporului*). *Mie* mi-s'a dat în urma acestui incident ordin să nu public în »*Gazeta Bucovinei*« acel comunicat bărbătesc!

În urma unui sfat ținut la metropolitul Silvestru în 31 Martie 1894 să decide ca deputatul Eudoxiu Hormuzachi să iee în parlament cuvêntul și să arete într'o formă moderată că Românii nu sînt mulțumiți. Dl Lupul, mareșal al țerii, era pentru — *a tăcea*, deoare-ce la Viena »ar domni mare neîncredere în noi și el trebue să zică (în limba lui): *warnen muss ich, warnen, noch einmal warnen*". Un deputat dietal 'i-a zis atunci, că dacă este așa și altfel nu poate fi și dacă el nu vrea să vorbiască din causă că, precum zice, în calitate de mareșal

*) Luând notiță de acel comitet, »*Timpul*« din București declara, spre marea noastră ilaritate, pe dl Lupul — șef național al Bucovinenilor!

el nu are să represente în Viena interesele unui *singur* popor, ci ale țerii întregi, atunci — »Românii vor purta grije să nu mai trimită din parte-le pe mareșalii țerii la Viena!« Acest energic cuvênt — pe care însă nu-l vor împlini, fiind numai de domeniul ciorăvăelii intime — l-a rostit Dr. Volcinschi. Și apoi vorbind dl Eudoxiu Hormuzachi în parlament, dl Lupul cerênd și el cuvêntul, susținu că la »nepotrivit« loc a vorbit Hormuzachi, care însă vorbia în urma unei hotărîri a tuturora. Atâta incorectitate politică saměnă prea mult a cinism.

După o ședință furtunoasă în dietă, unde vorbise Dr. Zotta și Dr. Volcinschi, dl Lupul a declarat că »am apucat o direcție ce ne va duce la rěu.«*)

În 7 Faur 1894 într'o comisiune a dietei, comisia administrativă, Dr. Volcinschi, nerěușind în clubul național-român cu o propunere similă, face propunerea: »Comunele să fie înștiințate că ele au dreptul de a'-și hotărî singure limba de

*) Asemenea »*Revistei Politice*« dela Suceava, căreia politicianii au ținut mult să-i pună capĕt, putem zice și noi, ce ea a zis despre o cuvêntare a dlui *Lupul* ținută în parlament la 16 Aprilie 1888, că »*atunci să ne dee voe să-i facem observațiunea, că este unicul care cugetă așa*«. (Nr. 8 din 1888) — Să nu se creadă că noi sûntem cei dintâiu care sûntem nemulțumiți!

administrație și corespondență.« Cine a combătut această propunere, care, admițêndu-o comisiunea și dieta, ar fi fost un bun pas înainte în lupta națională? Dr. Rott, șeful german-liberal, Dr. Stocki, șeful rutean-tinĕr și — br. Mustatza, care nu poate admite propaganda pornită *de sus*!

Aceasta și alte scene și fapte de acelaș soiu se vĕd între culisele scenei politice pe care representanții poporului român din Bucovina se află necontrolați. Ele dovedesc că *ei nu sûnt una*, că unii combat chiar direct și fără sfială curentul național și — totuși ceilalți mai sûnt solidari cu acesteia!*)

Aceste stări s'ar mai îndrepta dacă partidul, fiind organisat, ar putè sĕ siliască pe deputați sĕ-și țină dările de seamă, *pe care astăzi le refusă încă*, dacă prin explicările cerute și *date* el ar putè obținè o concordanță între ce zic și fac, dacă s'ar produce în acest chip un curent de idei dela popor la representanți și dela ei la popor.

Poporul și conducĕtorii 'și-ar face, cred eu, concesiuni reciproce în hatîrul solidarității. Și bine ar fi; însĕ *numai* până ce con-

*) Rolul »Concordiei« ar fi sĕ demonstreze la ori-ce prilegiu contra tuturor celor ne-naționali și călduroase cuvinte sĕ aibă pentru cei naționali; aceasta pentru-ca și guvernul sĕ știe positiv cine-i agreat și cine nu este agreat în popor

diţiile unei lucrări mai energice s'ar crea *toate*. În tot casul dăinuind stările de azi, când deputatul cere numai mandatul şi alt contact între el şi popor nu mai este, când *organisaţia*, care să aducă la valoare curentele din mulţime lipseşte, o înaintare mulţumitoare este imposibilă. Noi am adaus şi informaţiunile de mai sus pentru a dovedi, că organisaţia este de nevoe şi contra mulţor «Români», nu numai pentru lupta în contra străinismului şi pentru drepturile ce 'i-se cuvin poporului român!

VIII. Ultimul punct din program vorbeşte de literatură. Se va ţinè, să zice, «pas cu direcţiunea literară urmată de toţi Românii». Eu găsesc, că nu înzadar s'a accentuat aceasta, pentru-că escepţionând dintre cei mai vechi pe poetul Petrino, care într'o mică broşură curagioasă a sbiciuit maniera fonetică şi prea inventicasă a Pumnuleanilor, toţi *scriau* sub influenţa lui. Astăzi scriu mai mulţi şi mult mai conform curentului general.

Di I. G. Sbiera zice, că «dela A. Pumnul încoace, prin învĕţăceii lui, activitatea literară prinse a lua proporţiuni de desvoltare din ce în ce mai mari şi dela înfiinţarea universităţii Francisco-Iosefine din Cernăuţi în 1875 chiar într'un mod îmbucurător».*)

*) *Sbiera, Mişcări literare la Românii din Bucovina*, Oradea-mare, 1890. Vezi, cu o bibliografie şi

Nu poate fi aici locul pentru o analisă a *valoarei* singuraticelor apariţiuni din acele vremuri şi din present. Renunţ chiar la argumentele ce şi *din această parte* a vieţii bucuvinene s'ar putè scoate la iveală în contra unor presumţioase „mărimi“ din Bucovina. Aici partea de influenţă asupra poporului am sè o consider; aceasta este încă mică şi în special tocmai bărbaţii azi pe plan puţin fac ca ea sè fie mai intensivă şi continuă. Contrapondul culturii germane în clasele culte şi al inculturii în popor este încă prea mare decât ca ea sè poată fi altfel. Pentru aceea în vreme-ce în popor încet îi va face presa poporală şi societăţile culturale, în clasele culte ar avè societatea pentru cultură şi literatură misiunea sè-'i facă un drum larg.

IX. Accenturea în program a curentului literar urmat de *toţi* Românii este o concesiune făcută unităţii culturale.

Unitatea culturală îndemnase odată pe Românii bucovineni sè meargă şi mai departe; ei cereau de pildă unirea bisericei lor cu cea ardelenească.

O mulţime de legături se întreţineau pe atunci între Bucovineni şi Ardeleni şi *ele s'au dovedit totdeauna de mare folos pentru mişcarea naţională în Bucovina.*

mai completă, pe C. Morariu. *Părţi din istoria Românilor bucovineni*, vol. 2. Cernăuţi, 1894.

La 1848 ziarul »Bucovina« proclama în program aceste legături, spunênd în deosebi că va apăra și drepturile Ardelenilor. Eudoxiu Hormuzachi, care la 1863 declara în dieta Bucovinei că Românii sûnt în Bucovina »*națiа de căpetenie*« și că sûnt pe »*pământul acest mai cu seamă românesc*« în drept a vorbi *primul* cuvênt, era unul dintre cei mai zeloși susținători al relațiunilor acestora.

Dualismul a pus o pedică serioasă tendențelor *comune* politice, *dar pentru-ce nu s'ar lucra împreună ce și cât este încă și azi posibil*, cu tot dualismul acesta? Dispărut-a din Bucovina vechiul și energicul curent național? *Mi se pare* asta-i singura pricină! Ce-i drept, la 1866 ni s'a zis nouă Ardelenilor și din partea unor Bucovineni că ne-am »prostituit intereselor absolutismului« și »am voit să fim sinucigașe asupra propriului drept« (Vasilco în dieta țării); dar' chiar' cei-ce vorbiau astfel simțiau acusa celoralalți »ca și cum ar fi tradat pe frații nostri din țerile ungurești«, precum zicea tot br. Vasilco; ear în cei mai mulți predomina simțemêntul deplin frățesc, pentru a cărui resuscitare mai citez și pe cei ce erau calzi ori chiar foc și pară pentru frații lor. Dl *Lupul*, care azi nu poate suferi mișcarea națională nici în tara *sa* — trecutul lui a fost de sigur mai frumos decât presentul decadent — zicea *atunci* chiar și despre Românii din

afară de Austria: »Austria trebue să sprijinească cât se pote de mai cu putere pe Românii și Slavii din împărăția turcească, *care au aici numeroși confrați*.« Al. *Petrino* se pronunța tot așa într'un proiect de adresă: »Austria astfel întărită în lăuntrul său, va insufla respect contrarilor săi, va avea aliați puternici în popoarele vecine și *rudite prin rassă*.« Și vorbind despre Ungaria, dl *Lupul* din acele vremuri grăia: »Socotind pactul cu Ungaria de posibil *numai* cu partidul condus de Deak și având cele mai depline simpatii pentru tendințele *liberale* *) ale acestui partid *ca Român* o fac acesta numai presupunênd, că *egala îndreptățire națională și politică a tuturor naționalităților locuitoare în Ungaria va fi resolvată* pe cale legală.« **) Dar și mai focos și mai mândru vorbia George Hormuzachi, care zicea, că »mai bine să încremenească inima mea și pe buzele mele să moară graiul meu pentru totdeauna înainte de-a consimți...«

Focul, mândrețele s'au stins și încet, incet ne-am depărtat unii de alții ca și cum n'am fi lucrat împreună, ca și cum nu ne-am fi văzut nici când. Abia o urmă rămase din vechia vatră *comună* de patriotism: a »direcției literare urmate de toți Românii...«

---

*) Și unde stați azi cu »simpatiile« depline?

**) Și ce *ziceți* azi și ce *faceți* după-ce vedeți că nu s'a realisat?

Cine au fost vestalele la focul acestei vetre? Focul fost-a păzit? Și vînturile n'au stins flacările *acolo, în Bucovina*, atât de crud?

De ideale nimeni nu se departe fără a devenì el însuși un prăpădit; *el* pere, cel ce se departe, *el* duce în groapă un nume obicinuit, o dojană, un blăstĕm chiar eșit din gura popoarelor; dar' idealele — nu per.

Azi de sigur Bucovina este la rînd să iee poveţe dela Transilvania, pe care odată o iubia atât de mult.

X. Analisa programului național al Bucovinenilor ne-a lăsat, ca semnificative pentru *tendenţele* necondiţionat trebuincioase pentru un bun viitor al ţerii și al poporului român, următoarele idei:

Spiritul autonomist trebue făcut rodnic în toate privinţele. El trebue să fie mult mai respectat, decât este *azi* de cei-ce *odată* declarau (ca dl Lupul la 1866), că «administraţia independentă pe tărîmul bisericii și școalei, districtelor și comunelor, trebue să devină un adevĕr deplin».

Autonomia ţerii să fie completată — aceasta-'i concreta desvoltare dorită — prin curtea de apel, direcţia proprie a trenurilor.

Autonomia comunală să fie descătușată de tot ce în actualele legi comunale nu conglăsuește cu ideea autonomistă, căutându-se pentru regularea mersului afacerilor numai ast-

fel de mijloace, care respectează idea de-a pururea călăuzitoare autonomistă; urmarea acestei pretenţiuni ar fi o revisuire a legilor comunale.

Autonomia bisericii va trebui să fie împlinită prin o representaţiune, care să exerciteze un control deplin asupra consistorului; relativ la fond ar trebui susţinute, chiar şi după obţinerea congresului cu sferă limitată, vechile pretenţiuni, dreptul de dispoziţiune. La idei, a căror împlinire poate totuşi să vină la capătul unei desvoltări, fie şi mai lente, nu ar fi cu minte să se renunţe, pentru-că renunţării îi-ar urma o slăbire a lor în conştienţa publică — ce tocmai trebue evitat.

Relativ la afacerile bisericeşti mai este câte ceva ce merită o specială amintire: partidul român ar trebui să stăruie, ca *independenţa materială a parochilor* să devină fapt. Relativ la *facultatea teologică* ar trebui să se ceară o consideraţie mai mare pentru discipline mai practice, care să poată apoi să fructifice vieaţa naţiunii prin *predicamentul* asemenea negligeat. *Desfiinţarea mănăstirilor* inutile cu respectarea dorinţei ctitorilor, (prin stabilirea unui paroch, care să ţină slujbele) asemenea este o cerere, pe care partidul român ar face bine să o iee cel dintâiu în programul seu.

Relativ la *chestiile economice* o amintire specială merită — pe lângă expunerile de

mai nainte — *meseriașii*, care se mai află ca resturi la Rădăuți, Seret, Suceava, Cernăuți, ei ar trebui cultivați și sporiți; mijloace legislative pentru *susținerea proprietății* mici ar trebui cerute; o lege *favorabilă* pentru lucrătorii de pământ este pentru Bucovina o necesitate imperioasă *Societăți* pentru progresul economic ar trebuì să lucre ca să producă interes și să răspândească cunoștințe pentru viața economică.

Relativ la *chestiile naționale-politice* ar trebuì să se accentueze nu atât mergerea alături cu «indigenii», ci, mai logic, *cooperarea cu grupele naționale*.

Atitudinea *grupului român în Viena* încă este discutabilă. Cel puțin știm, că un deputat, dl Eudoxiu Hormuzachi, voind a ținè și la logica ideilor și faptelor sale, a dorit să între în clubul *centralist* al lui Coronini, refusând de a urma pe baronul Stircea și dl Lupul în clubul Hohenwart. S'a neliniștit partidul? Nu știm. Concordia a fost însè mișcată și din peana multilaterală spre ori-ce servicii a unui politician, ce nu iubește lucrarea la soare, a curs un act care-'i zicea deputatului resleț:

„Partidul român a primit cu bucurie știrea că în clubul aliat conservator al camerei deputaților, format sub conducerea contelui Hohenwart, s'a constituit un grup național al

deputaților bucovineni, în asemenea mod cum și alte grupuri naționale mai mici fac parte din acest club, în al cărui program politic autonomia țerilor și îndeplinirea egalei îndreptățiri a naționalităților sûnt puncte esențiale. Aceste puncte vĕ sûnt cunoscute și d-voastre ca cele mai principale din aspirațiunile politice ale Românilor bucovineni, și chiar prin ele tradițiunile partidului nostru național sûnt serios legate de partidul parlamentar care le susține și representă«.

După-ce dl Hormuzachi nu a putut dumerì pe Concordieni asupra urmărilor ce ar avea întrarea în clubul Coronini și a cedat cererii după solidaritate, — căci se mai zicea în acel act: »lucrarea celoralalți deputați ar putea fi zădărnicită prin lipsa de solidaritate« — *sĕ ne întrebăm acum ce s'a câștigat cu solidaritatea în acest punct?* Solidaritatea nu a existat *nici între deputați*, unul dintre ei s'a retras, plângerile n'au scăzut, ba s'au adaus chiar.

Sĕ nu fiu rĕu înțeles: nu în contra principiilor din actul citat avem de a zice ceva, dar — după roadele lor trebue sĕ cunoști pe *cei-ce* le pot fructifica în folosul nostru. Chestiunea aceasta ar trebui sĕ fie lămurită și *pentru partid*. Eu pot declara, că deși am stat în Bucovina mai mult de un an, nu am putut obținè destule informațiuni ca sĕ pot da o judecată sigură asupra causelor nerodniciei ac-

tuale; constat prin urmare numai lipsa de rodnicie a sub-grupului român din clubul Hohenwart.

Clasa aristocrată este doară și aici, ca pretutindenea, isolată, exclusivă, nu iubește privirile poate turburătoare ale altei lumi cu alte inimi, ale celor-ce zic totdeauna: *să stai alăturea numai cu cel-ce principiile îți permit să stai*, dar — să le faci și rodnice!

Poate-că tot la acest loc nu-i de prisos observația că *la Viena ar trebui să fie trimiși totdeauna oamenii cei mai superiori ai poporului român*, care prin *propria personalitate* să poată crește în parlament până la gradul de a putea fi mari figuri influente. Românul german-liberal Tomaszczuk a dat pilda cea mai nouă. Căci este bine să fi acolo tare, pentru-ca tăria să ți-se reflecte în măsură deplină și asupra țerii. Și în această privire eu cred, că părerea exprimată de organul dlui br. Mustatza că popoarele Bucovinei nu au generații bine crescute politicește, ori că nu au talente politice este, întrucât îl privește pe poporul român, o închipuire egoistică. Din propria experiență pot spune că eu am primit în Bucovina tocmai impresiunea contrară. Acolo am găsit chiar o tinerime motiv de nădejdi, căci sûnt talente care nu numai prin propria lucrare, ci și printr'o concentrație a puterilor tinere ar putea oferi un înălțător aspect de lucrare politică enorm superioară bătrânilor șireți. Vorba

e, că Saturn s'a temut totdeauna de Iupiter și genurile ce se duc au crezut de obiceiu că genul ce vine nu are chibzueala bătrâneții sale, în cele mai multe casuri regretabile.*)

XI. Un actual șef român din Bucovina, voind să obție o soluție mai bună a unei chestiuni, i-a zis odată guvernorului Br. Krauss

— Voiți poate ca *Românii tineri* (»*Jung-romänen*«) să câștige terenul și să obțină conducerea ?

— *Gott bewahre!* (Doamne păzește), a răspuns Br. Krauss.

Ce vor fi gândit ambii domni că înseamnă un »*Român tiner*«, un »*Jung-Romäne*« ?

Dacă i-ar fi întrebat cineva, cu greu ar fi dat un răspuns, care să nu te lase uimit.

Tipul *Românului-tiner* abia *acum* să desvoaltă. *Dar' el nu cuprinde ca principii fundamentale nimic ce în Bucovina nu ar fi fost vreodată la ordinea zilei, în el se concentră*

*) Cu drept cuvênt Dr. George Popovici zise într'un articol din „*Candela*“ (1894, Faur) din Cernăuți despre persoanele din administrația bisericească: »Să sperăm că va dispăre în sfîrșit din viața noastră acel nefericit sistem, al cărui semn caracteristic e, că tocmai puterile ce au *vocațiune internă* nu sûnt chemate aco'o, unde interesul public ar cere ca ele să fie și se lupte«. Eu întind valoarea acestei judecăți și asupra vieții și lucrărilor politice.

din nou idei și simțiri, pe care cei mai buni fii ai Bucovinei le-au avut, dar care cu moartea lor, cu sfîrșitul lucrării lor și-au perdut strălucitii purtători.

Când în Bucovina apărea, la 4/16 Octomvrie 1848, antâiul număr al întâiului ziar bucovinean, al »gazetei românești Bucovina», s'au spus deja cuvintele, pe care *Românul-tiner* bucovinean, ce se desvoaltă abia acum, le știe aprecia.

»Foaia noastră — scrieau atunci fratu Hormuzăcheni — va fi dar defensorul intereselor naționale, intelectuale și materiale a Bucovinei, representantul dorințelor și nevoințelor și organul bucuriilor și suferințelor ei.

„*Monarchia democratică cu toate consecuențele, o Austrie liberă, puternică, falnică, deplină îndrituire a tuturor naționalităților, autonomie provincială, întreg și nemărginit progres în toate ramurile activității omenești — aceste sînt principiile noastre*, și pe care foaia noastră nici odată nu le va perde din ochi. Și precum fiește care eveniment răspunzetor acestora, în vieața noastră politică și socială, va găsi pururea la noi o sinceră și bucuroasă îmbrățoșare, asemenea și tot ce este rău, vrednic de aruncat, prejuditul jignitor binelui comun și abusul, din ori-ce parte sĕ vină — mai ales în rela-

țiile publice a țerii noastre în multe priviri atât de înapoiată — se vor ataca de către noi liber, fără cruțare, și cu întreaga putere a unei convicții bine gânditoare«.

Într'o *Austrie falnică* un *popor vênjos* — ăsta-i tot dorul acelor Români, pe care guvernul local rău informat de polițiștii sei uniformați și neuniformați și de alți ologi intelectuali și politici sĕ pare că a inceput a-i privi cu o neîncredere nemotivată.*)

Singură tendența lor de-a trece steagul național în mânile clasei de mijloc și ale nației dela țară și prin urmare obligamentul de-a și lucra pentru cultura politică a păturilor acestora poate servì de motiv bănuirei? Este o amăgire, că nu ar fi și un interes al Austriei ca inteligența română sĕ fie multă în Bucovina și în mânile acestei inteligențe leale ea poate privì liniștită trecênd acel steag. Gloria lui ar insemna binele țerii și-al unui popor fidel M. Sale Împĕratului.

*) Probă actul din 28 Noemvrie 1893, nr. 4308 presidial, prin care guvernorul din Cernăuți dificulta titlul de *România tinĕră* al unei societăți literare! *Guvernul central din Viena 'l-a admis.*

VI.

INCHEIERE.

»*Libertate*, singura condițiune a luminii, a progresului și a bunei stări a genului omenesc, libertate *sinceră* în toate instituțiunile statului și în referențele publice nu numai în forme goale, ci și în ființă, menținută cu statornicie și cu înțelegere. Și *dreptate* fără restrîngere și fără părtinire, către toate popoarele, care compun și susțin împărăția în sudoarea fetei sale cu munca, cu birul seu, — și o apără cu piepturile, cu sângele, cu viața sa; dreptate, egală în dreptățire pentru toate popoarele fără deosebire fie mici sau fie mari, întocmai precum și guvernul nu face deosebire între ele primind deopotrivă dela cele mici precum și dela cele mari birul cuvenit de sânge și de bani; dreptate nu numai pentru poporul cel domnitor sau numai pentru cel mai cutezător, pentru Germani sau Maghiari, ci pentru toată Austria«.

George Hormuzachi

în »*Foaia soțietății*«, anul II. nr. 12. pag. 273.

Dreptatea este obiectivă. Și din capul locului obiectiv expus-am și eu toate datele, toate știrile grupate în diferitele capitole ale scrierii mele. Ajunși la capĕt ni se va cere un bilanț.

Economicește încă slab, cultural destul de înapoiat, politicește ținut în loc, poporul român din Bucovina s'ar părè că trebuește sè dispereze. *Nu are încă drept* sè facă loc pesimismului. El totuși are încă cea mai numeroasă inteligență indigenă: sèmn că produce și că va produce. Și dacă el nu sporește la numèr atât de tare ca Rutenii, el *nu scade* și este încă superior. Dată fiind o constituție, în cadrul căreia lucrările politice sè pot face, dat fiind simțul de drept, cu care toate tendințele legale sûnt ocrotite, dacă nu de auctoritățile provinciale, *de sigur de cele centrale*, dat fiind așadar *un razim pentru dreptate* poporul român *poate încă sè iee în Bucovina o desvoltare foarte îmbucurătoare*. El sè fie numai harnic, plin de interes pentru progresul seu, mai îndrăsnet în lupta pentru dreptate, mai plin de conștiență, mai cu puțin respect către »autoritatea« unei părți bune din actualii »șefi«, cu deplină încredere *numai* în forțele precisate și deplin cunoscute — și el va produce fapte, de care, ca de neînfrânte stânci, se vor rupe undele de pesimism ce l-au atins pe Aurelian, pe Barițiu, chiar pe mulți Bucovineni. Încă nu are loc desperarea, dar nici vremea nu mai ingădue neglijarea lucrărilor în popor și cu poporul; politica de budoare este azi un mare pericol, curentele populare trebuesc cul-

tivate, conduse, rectificate, produse. Și în această lucrare, fie-le Bucovinenilor călăuză vorba, pe care unul dintre cei mai buni ai lor a scris-o:

»*Cu fruntea înaltă, cu mândria cetățenilor, ce se numără astăzi între cei mai liberi din Europa, să păşim înainte* — scrie George Hurmuzachi*) — *şi să stărnim a se împlini, ce s'a negrijit mult şi de către mulți,* ***de sus până jos****, în biata noastră țeară; să conlucrăm la întemeierea şi la întărirea* ***regimului libertății*** *în mijlocul nostru, la îmbunătățirea stării patriei, şi, pătrunşi de prima îndatorire a unui cetățean liber şi a virtuții cetățeneşti: de simțemêntul de legalitate, să înfățişem lumii icoana cea adevărată a țerii noastre, şi descoperind,* ***fără frică şi fără cruțare*** *în folosul acesteia, împreună cu dorințele, cu nevoile şi trebuințele obştii, toate neajunsurile, lipsele şi abusurile, — ori-şi-unde le-am întîmpina, — să le tradăm tribunalului celui mai sever şi nepărtinitor:* ***conştiinței publice****, spre a fi îndreptate sau spre a fi osândite!*

*) »*Foaia Societății*«, anul IV., p. 20.

CUPRINSUL.

I. Introducere. Pag.

1. Puncte de vedere 5
2. Ocuparea Bucovinei. — Iosif II. — 12 Octomvrie 1777. — Daco-Românii . . 10
3. P. S. Aurelian și Georg. Barițiu despre Bucovina 16

II. Chestia economică.

1. Naționalitatea pământului. — Agricultura și cultura vitelor în Bucovina . . 22
2. Boerul și țeranul 32
3. Fluctuațiunea moșiilor 53
4. Orașele și țeranul 68
5. Un protest din adâncime 76

III. Chestia culturală 79

IV. Da capo 114

V. Naționalitățile Bucovinei și politica lor.

1. *Rutenismul* 119
Romanisare 121
Băstinași și venetici 122
Rutenisarea 137
Valoarea culturală 145
Programul rutean 150
Idealele rutene 161
Notițe finale 169

Pag.

2. *Polonismul* 170
Antitesă 170
Din trecutul polonismului la Bucovina . 171
Polonismul în zilele noastre 187
Politicianii Români despre Poloni . . 189
3. *Germanismul și Ovreismul* 199
4. *Românismul în Bucovina* 216
Programul actual 217
Autonomia țerii 222
Chestia limbei 224
Chestia economică 224
Chestia școlară 225
Autonomia bisericei 227
Un contrast în program 241
Organisarea partid. național 244
O contrazicere în politica de azi . . . 244
Colegiile electorale 253
Șefi nesinceri 260
Chestia literară 264
Ardelenii și Bucovinenii 265
Conclusii 268
Jung-Romanen 273

VI. Încheiere.

Erori:

La pag.	rîndul	de sus	în loc de:	coteşte:
13	7	„ „	Isaia	Dositei
41	2	„ „	lui Splényi, care	lui. Splényi
50	12	„ „	spune	pune
81	4	de jos	Gurahumora	Gurahumorului.